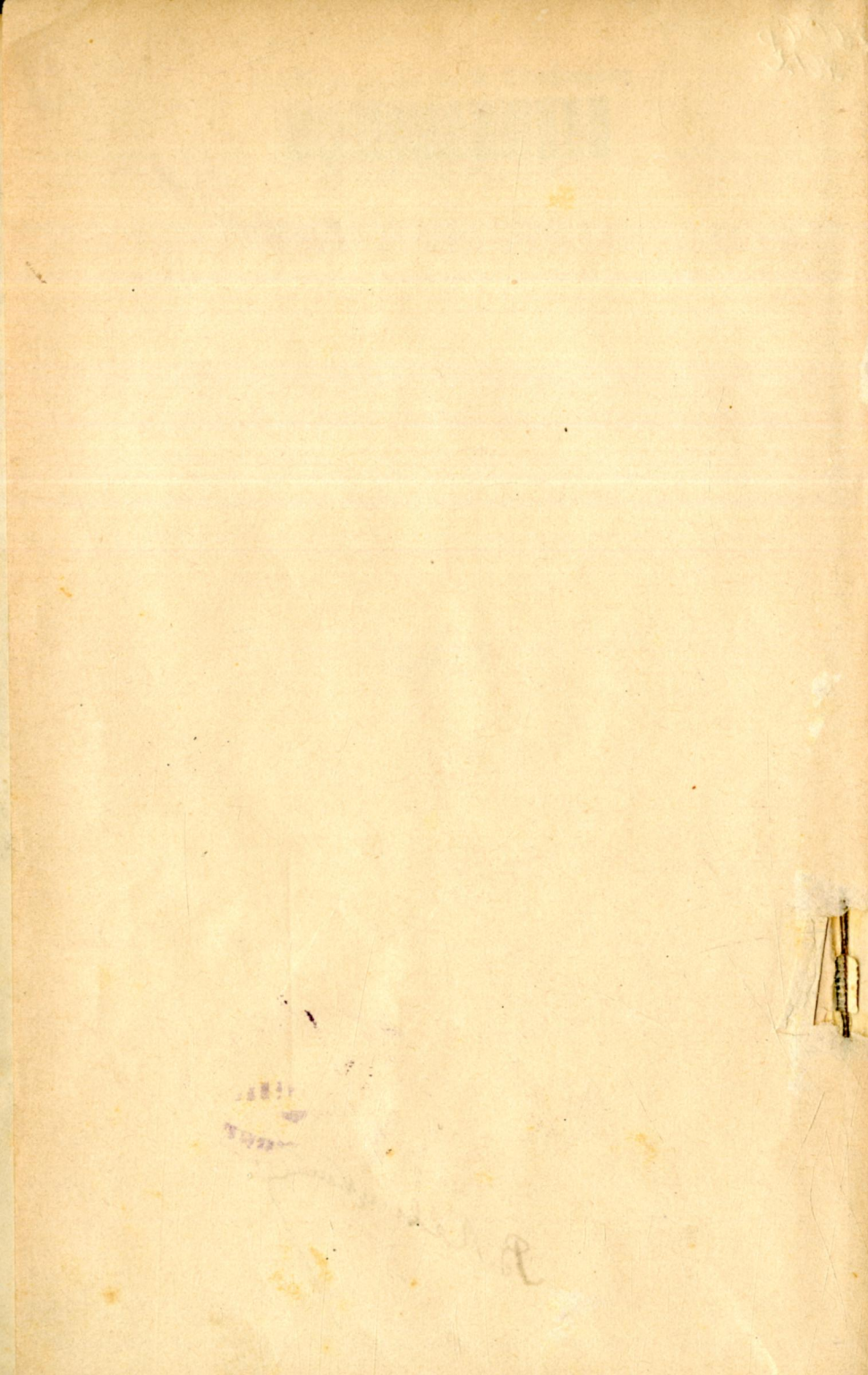

22641

ТЕОРИЯ

ЧУЖИХ

ЯЗЫКОВ

Дружковнавацакму П. Гросс.

Володар. Мвицкому

НАРИС *на пам'ятку*
опітно передитих касів

ІСТОРИЇ ЦЕРКВИ *Лужницький*

В О П О В І Д А Н Я Х.

З учебника проф. Ф. Маха переклав і доповнив

о. Леонід Лужницький.

катехит школи вищої в Тернополі.

~~32611~~

Ціна 1. корона.

У ЛЬВОВІ, 1898.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

2,00 р

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 48610

ЗМІСТ.

§.		Стор.
§.	1. Релігійно-моральний стан народів перед Різдом Ісуса Христа	1
§.	2. Звершене часу („Кончина літа“)	2
§.	3. Поділ	3
§.	4. Різдво Ісуса Христа, Богочоловіка. Основане Церкви	4
§.	5. Переслідованя Церкви Жидами	6
§.	6. Діяльність Апостолів в розширеню Церкви	7
§.	7. Упадок жидівської держави	9
§.	8. Переслідоване Церкви Римлянами	10
§.	9. Продовжене	12
§.	10. Отці Церкви в першім періоді	13
§.	11. Житє релігійне Християн	16
§.	12. Початки пустинного житя	18
§.	13. Константин Великий	19
§.	14. Юліян Відступник	21
§.	15. Єреси	22
§.	16. Учителі Церкви в другім періоді	25
§.	17. Учителі східної Церкви	25
§.	18. Учителі західної Церкви	27
§.	19. Папа Лев I. Великий (440 — 461). Упадок західно-римського царства	28
§.	20. Наверненє Готів	30
§.	21. Наверненє Ругійців	30
§.	22. Наверненє Франків	31
§.	23. Християнство на британських островах	31
§.	24. Християнство в Німеччині. Св. Боніфатій, Апостол Німеччини	32
§.	25. Григорій Великий	33
§.	26. Релігійне житє Християн	34
§.	27. Розцвіт житя чернечого. Венедкт з Нурзії	37
§.	28. Іслам	38
§.	29. Засноване цорковної держави	40
§.	30. Король Великий	41
§.	31. Наслідники Кароля Великого	43
§.	32. Іконоборство	45
§.	33. Роздор в Церкві або Схизма	46
§.	34. Наверненє Моравян. Св. Кирило і Методій	47
§.	35. Наверненє Чехів	49

	стор.
§. 36. Християнство в Польщі. Св. Войтїх	50
§. 37. Християнство на Русі. Св. Ольга	52
§. 38. Загальне наверненє Русі. Св. Володимир Великий і Я- рослав Мудрий	53
§. 39. Житє чернече на Русі. Києво-печерска Лавра	55
§. 40. Наверненє Мадярів (Угрів)	56
§. 41. Релігійне житє Християн	57
§. 42. Григорій VII.	59
§. 43. Хрестоносні походи	61
§. 44. Борба пап з Гогенштавфами. Іннокентій III.	63
§. 45. Пробуванє пап в Авініонї	66
§. 46. Собор в Констанції	67
§. 47. Єресь Гуса	68
§. 48. Татарске лххолїтє на Русі. Унїя Данила з Римом	70
§. 49. Розвиток Церкви католицкої в Польщі	71
§. 50. Русь під панованєм Польщі і Литви	74
§. 51. Унїя Фльорентийска. Розділенє київської митрополїї на руську і московську	75
§. 52. Розцвїт наук і sztuk	76
§. 53. Релігійне житє християн	77
§. 54. Основанє нових чинів	79
§. 55. Виступленє Лютра з Церкви	81
§. 56. Продовженє	82
§. 57. Цвінглі і Кальвін	84
§. 58. Відпаденє Англії від Церкви	86
§. 59. Собор в Тридентї і спасеннї єго наслідки	87
§. 60. Трицятьлїтна війна	89
§. 61. Дальша доля Церкви католицкої в Польщі	91
§. 62. Основанє чина Товариства Ісусового	94
§. 63. Переслїдуваня і знесенє чина Товариства Ісусового	95
§. 64. Церковні братства на Русі. Константин Острожеский	96
§. 65. Заключенє унїї рускої Церкви з Римом	98
§. 66. Собор в Берестю. Ворби релігійні на Русі	100
§. 67. Продовженє	102
§. 68. Чин св. Василя Великого	103
§. 69. Француска революція	104
§. 70. Папи Пій VI. і VII.	105
§. 71. Доля Церкви католицкої в Росїї. Упадок Унїї	106
§. 72. Руска Церква під панованєм Австрїї	108
§. 73. Григорій XVI.	110
§. 74. Пій IX.	111
§. 75. Продовженє	112
§. 76. Папа Лев XIII.	113

ВСТУП.

§. 1. Релігійно-моральний стан народів перед Різдом Ісуса Христа.

Невідрадни були відносини релігійно-моральні у поган та Жидів перед Різдом Ісуса Христа.

1. У поган було пізнане одного правдивого Бога наскрізь неясне. Поганин шукав божества в оточуючій його природі, та й „почитав сотворіне замість Сотворителя“ (Рим. 1. 21.). Навіть народи вельми заслужені в штуці і науці (особливо Єгиптяни, Греки і Римляни) покланяли ся ідолам та приносили їм не рідко і людей в жертву.

З тим релігійним заблудженням поганських народів ішов в парі і моральний їх упадок. Погани ненавиділи ворогів і чужинців; викидали свої діти на голодову смерть; між ними панувало невільництво; деякі почитали своїх божків гріхами та проступками різного рода.

Правда, що і між поганами були лучші і благородніші люди, що пізнавали лож поганської релігії, однак они не мали певности в релігійних річах, що і самі признавали, притім вчили они найріжнородніших заблуджень і одобрювали неморальність. Наймудріший між Греками — Сократ — мусів випити трутину за то, що учив, що є лиш один Бог.

2. Релігійно-моральний стан був і в Жидів, саме перед Різдом Ісуса Христа, сумний і невідрадний. У них було багато сект і сторонництв, з котрих найважніші були Фарисеї, Садукеї і Ессеї. Фарисеї бачили суть релігії

в зверхних обрядах, они були гордими і лицемірами, що поверховно удавали чесних і праведних, а тим часом були грішними людьми. Садукеї не вірили в друге жите, віддавались розкошам земним і були розпустні. Ессеї, що жили в сирийській і єгипетській пустині, віддалені від иньших людей, відкидали всяке внішне богослуженє та й понали опісля в ріжні пустовіретва.

Тож і не могла жадна з тих сект шддержувати правдивої релігійности і обичайности в народі жидівскім. До повного релігійного розладу причинили ся Самаряни, мішанці з Жидів і Ассирийців, котрих Жиди ненавиділи.

§. 2. Звершенє часу („Кончина літа“).

Так показала ся потреба висшої, божої помочи, потреба Спасеня, зарівно для поган, як і для Жидів. І якраз в тім часі, коли народив ся Ісусе Христос, скінчили ся приготовленя, які зарядило Милосердіє і Мудрієть Божа протягом 4000—5000 літ, щоби уготовити Спасителеви дорогу між поганами і Жидами. Той час зовесь звершенєм часу „кончиною літа“ (Галат. 4. 4., Рим. 5. 6.).

1. Що до поган, то они, а що найменше лучші між ними, мусіли пізнати, що самі не зможуть спинити упадку релігійно-морального і мусіли бажати божої помочи і божого поученя. З другої сторони заховали і они память на обітницю Спасителя сьвіта, яку Бог дав прародичам в раю. Вибраний нарід жидівскій заціпляв також і живив ту надію у поган, особливо від часу свого розсіяня. Тож саме тепер, в часі панованя цїсаря Августа, очікували веї нового порядку річий від Спасителя сьвіта, що мав явитись в Юдеї.

2. Між Жидами удержувала ся живо надія на Спасителя через обявленя, уділені їх патрисярхам, а через Мойсея і пророків цілому народови; особливо пророки в своїх пророцтвах о Спасителю дали чудово точний Єго образ, щоби людскість могла Єго пізнати, коли явить ся.

Гнет, якого дізнавали Жиди від Римлян, відколи Помпей заняв їх край, був причиною, що багато Жидів ожидало Мессії, яко могучого земского Царя, котрий знищить римске панованє та приверне Давидове Царство; не хибувало одначе і таких, що очікували Мессії яко спасителя від гріха і душевної нужди.

Признаки, що мали звістити про близький прихід Спасителя, появились: „поколїне Юди стратило скиптр“ (панованє), тож пророцтво, яке вирїк Яков на смертній постели (І. Мойс. 49. 10.), муїло тепер сповнити ся, позаяк поколїне Юди стратило панованє, а над Жидами запанував з рамени Римлян Ірод, Ідумеянин, потомок Ісава; „сімдесять седмиць“ (лїт), про котрі говорив Даниїл (Дан. 9. 24. і сл.), кінчили ся.

Зверхні свїтові відносини були пригїдні для Царства Божого. В великій римській державі панував супокїй; грецький і латинський язык лучив всі народи римської держави, а з Риму вели вигїдні дороги до єї найдальших частий.

Христос тепер дійсно з'явив ся, щоб людий спасти, т. є. обявити їм божї правди, відкупити їх від гріха, освятити їх та до Бога повести.

Для тої ціли оснував Христос свою Церкву.

В слїдуючїм упорядкованїм оповїданю пізнаємо історїю сеї Церкви в єї головних нарисах, с. є. найважнїйше з того, що вчинила Церква Христова для спасеня людий, та якої она зазнала судьби.

§. 3. П о д і л.

Після головних подїй, які наводить історїя Церкви, та для лекшого перегляду, розрізняємо 5 періодів історїї Церкви.

Перший період починаєсь з Рїздвом Ісуса Христа, а кінчить ся з вступленєм на престол Константина Великого 1—313 р.

Другий період сягає від Константина Великого до основаня Церковної держави 313—755 р.

Третий період триває від основаня Церковної держави до папи Григорія VII. 755—1073 р.

Четвертий період обнимає подїї часу від Григорія VII. до виступленя Лютра 1073—1517 р.

Пятый період обговорює подїї Церкви від Лютра до найновїйших часів.

ПЕРШИЙ ПЕРІОД.

Від Різдва Ісуса Христа до Константина Великого (1—313).

---

§. 4. Різдво Ісуса Христа, Богочоловіка. Основанє Церкви.

Ісус Христос, Син Божий, наш Господь і Спаситель уродив ся за панованя римского цїсаря Октовяна Августа (в р. 753. по засн. Риму) згідно з предсказанями пророків, в місточку Вифлеємі, в Юдеї, від Діви Марії, з королівского роду Давида. Хори ангельські звістили Єго різдво пастирям. Щоб утечи перед напастию царя Ірода (поставленого Римлянами), перенїє ся Син Божий до Єгипту. По смерти Ірода вернули Марія і Йосиф з Дитятем до Назарету в Галилеї, де Оно в тихім захистї, послушне своїм родичам, зростало в літах, в мудрости і в ласці у Бога і у людей.

Коли Христос мав 30 літ, виступив публично яко учитель; перед тим приняв від Свого Предтечи, Йоана, хрещенє в ріці Йордані, при чім посвідчив о Нїм Отець, що се Син Єго Люблений, котрого ми повинні слухати.

Коли Христос відбув піст через 40 днів і ночий на пустинї і побідив потрійну покусу диявола, тогди виступив з наукою перед жидівский нарід. Три роки проповідав Він науку віри і обичаїв, звичайно в простих порівнанях і притчах, та доказував правдивість своєї науки і своє боже посланництво съвятостю свого житя, численними чудами і тим, що на Нїм сповнили ся пророцтва Старого Завіта.

Тих, що увірили в Него, лучив Христос в одну видну громаду, котру назвав „Царством небесним“, „Царством Божим“, „Своїм Царством“, „Церквою“. Провід над своєю Церквою віддав Христос 12 вибраним мужам, званим „Апостолами“, та поставив Апостола Петра головою над ними, а тим самим головою вселенської Церкви. Многі приймали охочо науку Ісуса, але секта Фарисеїв ненавиділа Ёго, вже то задля великого поважання, яке мав він у народу, вже і тому, що Він вказував без'оглядно на їх злобу і лицемірство, тому і старали ся Фарисеї Ісуса убити. Кілька разів уходив Ісус засідкам своїх ворогів, а коли прийшла ёго година, пішов добровільно до Єрусалима, куди в'їхав торжественно, радісно витаний товпами народу. При останній великодній (тайній) вечері, що ёї поживав з своїми Апостолами, установив чисту, совершенну, безкровну жертву Нового Завіта і приказав Апостолам і їх наслідникам та заступникам приносити ёї далше „на Ёго пам'ятку.“

Коли найвиша рада жидівска засудила Ёго на смерть за „зневагу Бога“, приведено Ёго до Понтийского Пилата, позаяк засуд сей потребував потвердження римского намісника, та обвинено Ёго о зраду державну. По невисказаних душевних і тілесних болях умер крестною смертю на Голгофті і своєю кровію запечатав велике діло Спасеня сьвіта.

Не довго одначе вкривав Ёго темний гріб; третього дня воскрес Христос із мертвих прославлений і звеличений і перебував ще 40 днів на землі. Передавши своїм Апостолам чин учительський, сьвященничий і пастирський, котрий Сам сповняв, взійс ся в очах своїх учеників з гори Оливної на небо.

В 10 днів опісля, на Зелені Сьвята, зійшов на Апостолів Дух св. в виді огнених язиків, як то їм Христос обіцяв. Відповідно до приказу Господа очікували Ёго Апостоли в одній комнаті серед молитви. І настав нараз великий шум, якби від сильного вітру, і наповнив весь дім, де сиділи. І показали ся їм огнені язики над головою кожного Апостола, і наповнили ся всі Духом св. і почали говорити ріжними язиками. А були тогди в Єрусалимі Жиди із всіх країв згромаджені, тож коли учули той сильний шум, побігли к'домови і чудували ся, чуючи всіх Апостолів

говорячих всіми язиками. Тоді виступив св. Петро і сказав одушевляючу проповідь о рознятїм Христї. В наслідок сеї проповіді увірило і дало охреститись до 3000 душ. Таким чином стали Зелені Сьвята дійсно сьвятом Рїздва Церкви Христової, а наверненє, здїлане наукою св. Петра, се перша історична подїя в Церкві.

§. 5. Переслїдованя Церкви Жидами.

Скорий зрїст Церкви збудив у єї ворогів охоту до переслїдованя. Висока Рада жидївска заборонила Апостолам проповідувати науку Христа та кидала їх часто в вязницю, они-ж заєдно заявляли, що „треба Бога більше слухати, чим людей“ (Дїян. 5. 29). Архидїякон Стефан удостоїв ся перетерпіти мученичу смерть за християнську віру. Коли єго закаменували, він молив ся на колїнах: „Господи прийма мого духа“, а подїбно божественному Спасителеви молив ся за ворогів своїх: „Боже, не вчини їм сего в грїх“ (Дїяк. 7. 59.).

Незабавом опісля (в р. 35.) прийшло до загального крївавого гоненя, котрого душею був Савл (пізнїйший Апостол Павло). Тому і багато християн втікало з Єрусалиму до иньших мїст Юдеї, до Самарїї, до Фенїкії, до Сириї, та на Кипр, проповідуючи всюди Євангелїє Христове. І так повстали по рїзних мїстах і краях громади християнські. Апостоли позїстали в часї сего гоненя в Єрусалимі, щоби тамошних християн заохочувати до постїйности. Коли гоненє притихло, Петро і Йоан ходили в Самарїю, щоб тим, що їх покрестив дїякон Филип, удїлити св. тайну миропомазаня. Петро відвідував також єї громади християнські, що повстали по рїзних мїстах і так прийшов до Йоїї. Поучений видїнем в Йоїї, прийняв до церкви Христової першого поганина, римского сотника Корнелїя в Кесарїї (над морем). Від тогди вступали погани численно до Церкви, а найбільше в Антіохїї Сирийській, де Церква що до розповсюдненя Христової науки була для поган тим, чим був Єрусалим для Жидів. В Антіохїї назвались вірні Христові вперве Християнами (ок. 42 р.).

В Єрусалимі муєїли християни за Ірода Аґриппи І. (внука Ірода Лютого) перебути друге кроваве гоненє, в часї

котрого стято мечем Апостола Якова старшого, Йоанового брата (42 р.). Також і Петра вкинено в в'язницю, щоб єго стяти по великодни, але Ангел божий виратував єго з рук ворогів.

§. 6. Діяльність Апостолів в розширеню Церкви.

По смерти Спасителя лишились Апостоли, після старинного переданя ще 12 літ в Юдеї, опісля (в 45. р.) розійшлись по цілім свѣті, щоби проповідувати Євангеліє.

1. Апостол Петро пішов до Антіохії, в Сирії, і яко єпископ був настоятелем сеї Церкви. Опісля з натхненя св. Духа, пішов до Риму, де яко первий єпископ завідував Церквою з перервами около 25 літ. В тім часі проводив Петро соборови Апостолів в Єрусалимі (ок. р. 51.), на котрім рішили спірне питанє: чи Мойсєвий закон церемоніяльний обовязує також християн, і се заперечено. Опісля удав ся Петро ще раз до Риму, та тут перетерпів хрестну смерть на приказ цісаря Нерона (29. червня ок. 67. р.).

Переданє подає, що сам Петро жадав, щоб єго розняли стрімголов, бо не чув ся гідним вмирати в той сам спосіб, що єго Господь і Спаситель.

Петро заложив через свого ученика Марка Церкву в Александрії, котра незабавом зросла до високого значіня.

2. Павло, що звав ся передше Савл, був загорілим Фарисеем, повним ненависти до Церкви, і навернув ся чудесним способом, в часі своєї подорожи до Дамаску, де хотів також християн вишукувати і в'язнити. Тогди то покликав єго Господь до апостольства. По трилітнім перебуваню в каменистій Арабії, де на самоті готовив ся до апостольського званя, пішов до Єрусалиму, щоби видіти ся з Петром і одержати від него яко голови Церкви післанництво проповідувати Євангеліє. Свою діяльність розвинув особливо в Антіохії (в Сирії) та звідси відбув три великі апостольські подорожи. В часі першої подорожи навернув старосту острова Кипра, Сергія Павла і тогди перемінив своє імя Савл на Павло. Задля своєї свѣтової діяльности в ширеню християнства між поганьскими народами, називає ся Павло Апостолом народів або Апостолом поган.

В часі першої подорожи (р. 45. і 46.) пішов Павло (в товаристві Варнави і Йоана Марка) на острів Кипр, а звідси (з Варнавою) до Малої Азії, де перейшов багато країв, проповідуючи науку Христову серед численних небезпечностей і терпінь (в Лістрі каменували его).

В другій подорожи (р. 52—53) перейшов він краї Малої Азії, потім пішов до Македонії і Греції (разом з Силою, до котрого прилучив ся опісля Тимотей і Лука) і тут оснував численні християнські громади, що скоро стали процвітати.

В часі своєї третьої подорожи (р. 54—58) перейшов Македонію і Грецію і Малу Азію, а коли прийшов до Єрусалиму, обвинили его о зневагу закона Мойсеєвого та й увязнили, опісля перевезли его до Кесарії (над морем) і держали 2 роки.

Павло відкликав ся до цїсаря, тож переведено его звідси до Риму, пізно в осені р. 60. В Римі, де прибув по морській подорожи, повній небезпечностей (розбив ся їм корабель на побережю острова Мальти), на весні 61. р., держали его два роки в легкій вязниці. Коли его випущено на волю, став відвідувати новоосновані християнські громади в Малій Азії і Греції, а опісля вернув до Риму і тут, за панованя Нерона, умер разом з Петром мученичою смертю. Его яко римского горожанина стяли мечем. — Павло міг в повній смиренности і зовсім справедливо сказати о собі, що працював більше від иньших Апостолів. Вважаючи себе довжником всіх, старав ся бути всім для всіх.

3. Яков молодший був першим єпископом Єрусалимської Церкви. Его скинули Жиди з сьвятині і убили (63. р.).

4. Апостол Йоан трудив ся особливо в Ефезі, звідки оснував шість громад християнських. За непохитну віру казав цїсар Доміціян заслати его на пустий острів Патмос. Коли повернув, сповняв дальше з великою ревностию свій апостольський уряд. „Дітоньки, любіть ся“, казав старенький Апостол до зібраної християнської громади, коли вже задля старости не був в силі проповідати. Він один з поміж Апостолів умер природною смертю около 101. р.

5. Иньші Апостоли трудили ся особливо між народами Малої і середної Азії, Африки і Європи. Виравдї не маємо точних вістий про місце проповіданя кожного з Апостолів, то одначе певно, що голосили они Євангеліє по всіх майже важнійших краях. В Азії сягала їх праця по границі Індий, в Африці обняла Єгипет, Лїбію і Етіопію, а в Європі всі краї полудневі так, що з кінцем сего періода розширилось християнство по цілій римській державі. Сполучене майже всіх країв під жезлом римским, розширене язика

грецького, широка торгівля та добрі дороги улекшували Апостолам і проповідникам працю, але головною причиною розповсюдження віри Христової було совершенство науки Єго, сила правди, сила чудес і пориваючий примір чесноти Апостолів і вірних, повна пожертвована любов ближнього і мужество мучеників. Християнство ширилось не земскою силою ані помочю можновладців, не чоловічими відомствами ані ученостию, лише словом простих невчених мужів, при помочи божої благодати. Є се наглядний доказ божого походження і надприродної сили християнської науки.

§. 7. Упадок жидівської держави.

Жиди зносили накинене їм пановане римске вже з самого початку лиш з відразою, а огірчене те змогло ся вельми, коли їх став гнобити римський намісник Ієссій Фльор. Він накладав самовільно податки, щоб тільки самому збогатитись. Вкінци вибухла ворохобня в Кессарії, в столиці Ієссія Фльора (р. 64.). Причину до сего дав один поганин, що на глум Жидам жертвував недалеко сьвятині богам птахи. Векорі перенеслась ворохобня до Єрусалиму, де Жиди напали на замок Антонію і впрізали римску залогоу.

Щоби пімститись за сей ганьблячий чин, вислав римський цїсар Нерон свого полководця Веспазіяна з великою силою війська до Єрусалиму. В Єрусалимі зібрали ся були богомільці із всіх сторін краю, бо надходили великодні сьвята. Християни утїкли ще завчасу з zagrożеної столиці, бо памятали слова Господа: „Коли побачите місто в облозі, знайте, що оно близьке спустошена“.

Коли по смерті Нерона став Веспазіян цїсарем, обняв провід над облогою син єго, Тит і заключив Єрусалим зі всіх сторін.

Векорі опісля вибух страшливий голод, а Жиди стали живити ся всякими обридливими річами, розказують навіть, що мати, омліваючи з голоду, забила своє дитя, щоб єго спожити. Лютили ся пошести і всілякі хороби та забирали тисячі жертв, а ніхто не хоронив умерших. Се була „біда, якої не було від початку сьвіта та й не буде“.

Четвертого серпня 70. р. здобуто сьвятиню, де ще Жиди тримали ся. Мимо заборони людяного полководця, вкинув один жовнір запалений смолоскип через вікно до сьвятині та й западив єї. Огонь розширив ся і на низше положене місто і вскорі стало оно одним огняним морем. Багато людей стратило в огни жите, ще більше позабивали жовніри, огірчені їх опором. Кажуть, що за час 6-місячної облоги згнуло більше як 1,000.000 людей а 97.000 попало в полон. Єрусалим став розвалинами; камінь не остав на камені, як се предсказав Христос а Жиди розсіялись по цілім сьвітї і остали від тепер без вітчини.

Збуренє Єрусалима причинило ся і до розширення Церкви, бо християни, що втікли з міста, осіли в иньших околицях, несучи з собою насїне слова божого.

§. 8. Переслїдованє Церкви Римлянами.

Римляни, нарід поганський, дивили ся з разу рівнодушно на християнство і єго ісповідників, маловажали їх і погорджали ними. Они дєржали християн за секту жидівску і так під охороною жидівскої релїїї, дозволеної законно, мали християни якийсь час свободу. Коли однакож віра християнська так чудно скоро розширила ся і число вірних з кождим днем росло, стали Римляни бояти ся, що упаде релїїя поганська, а з нею також і держава римска, що була так тісно сполучена з поганьством. Християнам роблено ріжні закиди і обвинювано їх о ріжні злочини.

Християни не хотіли віддавати почести поганьским божкам, тож погани винуватили їх о безбожність, а коли они з обави о зіпсутє уникали поганьских ігрищ, бенкетів і публичних забав, то називано їх таємничою сектою ворогів роду людского. Супокій і терпеливість, з якою зносили християни зневаги і кривди, видавали ся гордим поганам підлотою; — одним словом: ціле жите християн було постійним противположенєм до пануючих звичаїв поганьских і до їх явної неморальности, а се викликало неохоту поган до християн. Неохота ся збільшилась через нерозуміне християнського богослуженя і через клевети, ширені Жидами і побільшувані поганьскою суспільностию. Тільки праведність і доброта християн в щоденних зносинах з поганями

та вплив многих богатих родин, що навернулись до християнства, коли лиш пізнали науку Христову, охороняли їх через якийсь час від напастий і кровавого переслідування, бо вкінці дійшло до того, що християн стали уважати за ворогів цїсаря і держави а загальні нещастя, як хвороби, трясеня землі і т. и. наслідками гнїву богів на християн.

Вскорі повстали в державі римській дійсні переслідованя Християн. Їх числять десять, більше або меньше кровавих. Тут наведемо більше замітні.

Цїсар Нерон (54—68) був першим гонителем християн. Він був незвичайно жорстоким володарем і велїв поубивати своїх найблизших свояків, між ними матір і жінку свою. В р. 64. казав підпалити Рим, бо хотїв мати образ горючої Трої. З 14 частий міста виратовано тільки 4. Роз'ярене, яке піднесло ся супротив него, з'умїв він звернути против християн, на котрих зложив вину сего страшного пожару. Так повстало кроваве гонене християн. Много християн калічено, топлено в ріці Тибрі або кидано диким звїрям на роздерте, иньших намащувано смолою обвивано пальними річами і запалювано ночью немов смолоскипи для освїтлення цїсарского города. Петро і Павло упали жертвою того гоненя (§. 6.).

Траян (98—117), що зрештою був лагідним володарем, гадав, що поганьській державі грозить небезпечність від християнства, тому і ненавидїв християн і спонукав против них нове гонене. Між многими жертвами сего переслідованя були: римский єпископ Климент (р. 100.); 120-літний єпископ єрусалимский Сїмеон, наслідник св. Якова молодшого, і хоробрий старенький єпископ антиохійский Ігнатій Богоносець, котрого спроваджено до Риму і вкинено на велику втіху поганьского люду лвам і ті єго роздерли (р. 107). (Гл. §. 10.).

Цїсар Адріян (117—138) заборонив переслідувати християн, коли не доказано їм якого злочину. Єще ласкавійшим для християн був цїсар Антоній Побожний (138—161), котрий заявив, що християнином бути, не є злочином. Задля того стали тепер погани кидати на християн різні клевети, щоби мати причину до гоненя християн. З християнської сторони виступали прото оборонці,

так звані Апольогети, котрі писали апольоїї т. є. оборони християнства супротив клевет і напастей поган.

Завзяте гоненє християн викликав цісар Марко Аврелій (161—180). Тоді перетернів мученичу смерть Юстин, християнський філософ (р. 167.), котрий передав цісареві письмо з обороною християн („Апольоїю“). В Смирні спалено на кострі 86-літнього єпископа Полікарпа (р. 167.). (Пор. §. 10.).

§. 9. Продовженє.

Коротке, але завзяте гоненє християн було саме за цісаря Декія (249—251). Він хотів насильно піднести упавшу релігію поганьску, бо надіяв ся, що сим зможе скріпити спорохнявілу вже римску державу. За попередних супокійних часів вступало до церкви багато членів, що на жаль не були переняті духом християнським, а коли Декій зіставив християнам до вибору відступство або тяжкі муки, неедин християнин, котрий був слабої віри, випер ся єї і став складати жертви божкам. Були і такі, що удавали мов то они жертвують ідолам, они купували собі за гроші посвідчення від урядників, що жертвували ідолам, хоч того не робили. Церква однак узнала їх за відступників. А все таки велике число християн остало вірне своїй вірі та чимало з них перетерпіло з радістю мученичу смерть.

Послідне але і вельми люте гоненє перетерпіла Церква за панованя цісаря Діоклеціяна (284—305). Єго намовив до того єго зять Іалерій, котрого він приймив за спільника в управі держави. Гоненє почалось в р. 303. Дня 23. лютого т. р. впала на приказ цісаря ватага жовнірів до величавої церкви в Нікомедії, столиці Діоклеціяна і запалила єї. Вскорі опісля вибух огонь в цісарській палаті а виновниками сєго пожару зроблено християн і тим збільшено ненависть поганьского люду супротив них. Християнам бурили всі церкви, палили сьвящені книги; відбирали їм уряди і права горожаньскі, настоятелїв церковних вязнили і передавали на муки, щоби приневолити їх до відступства.

Вельми велике є число жертв того гоненя. Житєписи сьвятих подають, що в тім часі перетерпіли мученичу смерть св. великомученик Георгій, жовнір і св. великомучениця Варвара, донька пога-

нина Діоскора, що власноручно відсік їй голову. За визнання і ширене Христової віри вкинули до темниці і прокололи ребра намісникови римському в місті Солуни св. великомученикови Дмитрію. Багато християн осліплювано, калічено і засуджувано на тяжкі роботи в копальнях і каміньоломах. Мимо тих всіх видуманих способів мук і терпінь, позістала далеко більша частина Християн непохитною в вірі¹⁾.

В р. 305. зрік ся Діоклеція правління, а гонене Християн продовжав дальше Галерій та заперестав доперва тогди, коли вельми тяжко захорував і був в небезпечности втратити жите (р. 311.).

Гоненя, що протяглись майже 300 літ, не змогли знищити Церкви Христової, противно, она кріпшала внутрішно і внішно в часі всіх тих бур і небезпечностей, а се найкрасний доказ єї божого початку і божої опіки над нею. Зерно гірчичне виросло в сильне дерево, а кров мучеників стала насїнем християн. Вскорі опадають і ті окови, які вязали єї до сего часу, она стаєсь вільною, щоб могла через довгий час без перешкоди розвивати свою діяльність на спасене народів.

§. 10. Отці Церкви в першім періоді.

У всіх періодах історії Церкви виступають численні мужі, що відзначають ся великими відомостями і ученостію, кріпкою вірою і сьвятостію жити. Се доказ божественности Церкви Христової. Мужі ті скріпляли в вірі ісповідників Христових, відпирали напади ворогів християнства та оспорювали єреси які повставали. Они звуть ся Отцями Церкви а з поміж них ті, що були безпосередними учениками одного з Апостолів, Апостольскими Отцями.

По них лишили ся письма, котрі суть важні тим, що, походячи з перших часів християнства, доказують, що Церква від самого початку свого єствованя вірила і учила

¹⁾ Писатель церковної історії, Євзевій, пише: Мечі, котримі убивали християн, притупили ся і повищерблювали ся та стали непридатними. Утомили ся і кати та міняли ся, а християни сьнівали всемогучому Богу похвальні і благодарні пісні.

точно то само, що і сьогодні, що зістала суцесвенно тою самою.

Апостольских Отців є сім. До них причисляємо св. Климента, св. Ігнатія, св. Полікарпа і иньших.

1. Св. Климент, ученик Апостолів Петра і Павла був четвертим з ряду папою (92—101).

За постійність в вірі вигнали его за панованя цїсаря Траяна на півостров Крим, там притверджено єму котву до шиї і утоплено в морі (101. р.). Его моцї видобув св. Кирил, апостол Славян в IX. віці.

2. Св. Ігнатій, ученик Апостолів Петра і Йоана, був єпископом в Антіохії (ум. 107.).

Він умер мученичою смертю за панованя цїсаря Траяна. На приказ сего цїсаря спроваджено его до Риму, щоби его в амфітеатрі кинути на жир диким звїрям. В часї сеї подорожи витали его з повним поважанем численні громади християнські. Коли почув, що римска громада хоче за ним у цїсаря заступитись, відклонив се словами: „Не на часї та ваша ввчливість для мене, позвольте мені бути стравою звїрят, бо через се позискаю я Бога Я єсьм у Бога зерво пшеничне, мене мусять змолоти звїрята своїми зубами, щоби я став чистим хлібом божим.“ Его роздерли льви. Римські християни зібрали старанно кости его, обвинули в полотно і післали до Антіохії, де щорічно празновано день его смерти.

3. Св. Полікарп, ученик Апостола Йоана був єпископом в Смирні (ум. 167.).

Коли за Марка Аврелія почалось гоненє, стали погани домагатись смерти єпископа Полікарпа. Его приведено перед намісника в Смирні і сей став его намовляти, щоби „шанував свій старечий вік та хулив Христа.“ Полікарп відповів: „86 літ служу Христови, тож як можу я хулити того, котрий є моїм Спасителем?“ Позаяк ігрища були вже скінчили ся і львів не можна було випускати, мусів Полікарп іти на костир. Подумів не хапала ся тіла сьвятого, лиш стелилась вколо него, „неначе вітрило на вітрі.“ Тоді приступив до него кат і проколов его мечем, а відтак спалено его моцї. Присутні вірні зібрали з пожарища кости, дорожні, чим золото і дороге каміне, і заховали з почестю. Щорічно обходили они сьвітло память его смерти.

З поміж Отців Церкви, (Апостолами званых), суть знатнійші: св. Юстин, св. Іринеї і св. Киприян.

1. Св. Юстин, мученик (ум. 167.) був родом з Палєстини і посьвятив ся найперше наїцї поганьских філософів, але не знайшов у них правди, якої шукав. Коли раз на самотї віддавав ся роздумуваням, стрітив его незнакомий старець. Сей вказав ему

заблудження поганської мудрости і зазнакомив его з основними правдами християнськими. Та дійсно став Юстин християнином, пішов до Риму і боронив християнської науки в многих письмах. В часі переслідованя за Марка Аврелія грозив ему поганський начальник міста тортурами. Будеш мусів зносити великі терпіння, наколи не відступиш від християнства“, мовив ему сей поганин. Юстин відказав: „Ти саме о тім говориш, чого я бажаю — терпіти страсти задля Христа.“ Відтак бичовано Юстина і стято мечем. Від него маємо дві апології.

2. Св. Іринеї, єпископ з Ліону (ум. 202. р.) був 25 літ настоятелем Церкви в Ліоні в Галії. Він був сильною підпорою християнської віри і кріпко поборював поганські заблудження, в слові і письмі і умер смертю мученичою за Септімія Севера.

3. Св. Кипріян, єпископ з Картагіни (ум. 258. р.) походив із знатної поганської родини картагінської і був учителем реторики. Пізнавши науку Христову, зрік ся сьвітлої будучности, яка усьміхала ся ему, розділив своє велике батьківське майно між убогих і прийняв св. хрещенє. Опісля вибрано его єпископом міста Картагіни. Коли вибухла пошесть, заохочував християн, щоби помагали в нещастю не тільки вірним, але і поганам. За гоненя цісаря Валеріяна прогнано его на рік з держави, а відтак засуджено на смерть через відтате голови. Коли проголошено ему засуд смерти, сказав: „Слава Богу“ і велів 25 золотівок передати катови, котрий мав его убити.

Фільософи поганські дивились неохочо на нову науку християнську, коли стала она явною, та почала оказувати свій великий вплив у всіх верствах суспільности. Наука християнська розвязувала в простих правдах найвисші загадки житя і ясно толкувала о початках злого і доброго на сьвітї. Задля того, що християни закладали школи, пустіли школи фільософів і звідти повстала ненависть. Поганські фільософи стали в своїх письмах уживати супротив християн ложи і злоби, щоби доказати се, чого не змогли вдїяти переслідованя і муки, та знищити науку Христову. Такими були Цельзий, Луційян і иньші. Супротив них виступали св. Отці, о котрих ми власне згадували, що розумовими доказами поборювали їх, обясняли основи віри христової і вказували на невідповідність закидів поганських. Позаяк они виступали в обороні віри християнської, прото називають їх оборонцями або апологетами. Се був початок християнської фільософії.

§. 11. Житє релігійне Християн.

1. Християнство проявило в першій періоді наглядно свою надприродну божу силу на своїх ісповідниках. Подибуємо в тім часі чимале число примірів совершеної чистоти і сьвятости, а подивляти сю прояву мусимо тим більше, наколи зважимо, в якій загальній порочности і в як великім моральнім упадку зіставали тоді поганьські народи римської держави. Ублагородненє себе самого і чинна любов ближнього були цілю житя християн. Працею і повздержністю, казали они, треба боротись в сїм сьвітї о нагороду в небі. Під впливом науки християнської відроджували ся одиниці, а через них ціла суспільність. Любились они як брата, а коли були спори між ними, мирив спорячих не судия-поганин, але єпископ. Любов ближнього обявляла ся добровільною жертволюбивостию зглядом убогих. До сего стреміло уладженє „братолюбних обідів“ по відправі св. Літургії і спільна каса, де впливали добровільні датки, котрими запомагано убогих, виховувано сироти, хоронено померших і викуплювано невільників.

Щоби як слїд виповнити трудне завданє виобразованя будучих членів Церкви, основано катехитичні школи. Се були висні наукові заведеня християнські, де окрім загального образованя преподавано обширнійше основні правди релігії християнської і так витворювано ревних християн і мужних оборонців правд Христових. Майже в юди, де був єпископ, була й така катехитична школа. Славнозвістні школи були в Римі, в Антіохії, в Кессарії, а особливо в Александрії, де вже з початку були геніяльні провідники, між котрими прославив ся св. Климент (Александрійський) своїми аполлоґетичними письмами.

2. Св. Тайни уділювано существенно так само, як нині. Св. тайну Крещеня уділювано в імя трех осіб божих через потрійне погруженє тіла в воді; в тій цілі були до того осібні капліці крещальні з крестильницею, до котрої на долину провадили сходи. Дорослих об'учувано перед крещенєм в науці віри і они звались „катехуменами“ — „оглашеними.“

Тайну Крещеня уділювано з початку кожного дня, опісля призначено до сего торжественні празники: на Заході Во-

скресенє і Зелені Сьвята, на Сході також Рождество І. Христа і Богоявленє.

Окрещеному уділювано св. Мир помазанє через молитву, помазанє св. миром і положенє рук єпископа.

Аж до третього столїтя приймали вірні щоденно найсв. Тайну Евхаристії; хто не причащав ся щоденно, той чинив се бодай в неділі і сьвята. З почеси для сеї св. Тайни приступали до неї натще.

Сповідь і надолженє були тайні; складано однакож часами і прилюдну сповідь грїхів, а се діялось особливо по тяжких публичних грїхах, тоді і покута була прилюдна. Таких каючих ся відокремлювано від решти вірних; они не могли приступити до св. причастия, доки не одержали розрїшеня. Хто не хотїв піддатись наложеній карі церковній, того виключувано з Церкви. Тим, що вельми ревно каялись своїх грїхів, відпускала Церква частину або і цілу кару, с. є. уділяла їм відпуст.

3. Осередком богослуженя була св. Літургія і Церква вірила постійно, що на св. Літургії перемінюють ся хлїб і вино в Тїло і Кров Ієсуса Христа. Вже в перших віках сполучали християни з св. Жертвою читанє і поясненє св. письма (проповідь). Церква ужила також поезії і сьпіву в честь божу. Св. Отці, в котрих був поетичний дар, зложили прекрасні пісні церковні, повні глибоких мислей і величавих образів. До тих пісень уложили ті, що мали музикальний дар, прекрасні мельодії. Таким був св. Ігнатій Богоносець, єпископ антиохійський, що завів в Службі Божій антифони. Таким чином лучили ся з св. Жертвою молитви і побожні пісні.

За часів гоненя християн відправлявано богослуженя в приватних помешканях, по лісах і печерах, а в Римі особливо в катакомбах, с. є. в підземних ямах і хідниках, викопаних під містом і недалеко міста, де хоронено також померших.

4. Замість суботи сьвяткували вже за часів апостольских неділю, бо в неділю воскрес Ієсус Христос. До найдавніших торжественних празників в році належать: Рождество Ієсуса Христа, Воскресенє і Сошествіє св. Духа; на Сході також Богоявленє, котре обходжено в тім періоді разом з празником Рождества Христового. Звідси походить

і се, що богослуження обох тих празників суть зовсім до себе подібні. Поодинокі Церкви обходили також торжественно день смерти своїх мучеників.

5. Християни постили в середу і п'ятницю; особливо строгий був сорокодневний піст перед Великоднем. Тоді не їли нічо аж до заходу сонця або споживали лиш сухий корм. Не постили ніколи в неділю, яко в день великої радости, на Сході звільняли піст також і в суботу.

§. 12. Початки пустинного життя.

Християнська наука жадає від своїх вірних, щоби старали ся передовсім о се, „що одно єсть на потребу,“ о спасенє душі. Щоби стреміти до сего певнійше і без перешкоди та совершенійше служити Богу, відтягнули ся поодинокі християни зовсім і на завсїгди від сьвіта. Они жили поодинокю в пустинях і в уєдиненю займали ся молитвою, розважаннями, наукою і ручними роботами.

Їх називали пустинниками, еремітами, монахами, іноками. Перші пустинники появились за часів гоненя цїсаря Декія, коли багато християн утікало в єгипетську пустиню. Між ними заслугує на замітку Павло з Теб. Маючи 15 літ, пішов в тебаньську пустиню і перебув там 90 літ.

Властивим основателем монашого життя був св. Антоній з Єгипту, названий Великим.

Одного разу чув він проповідь на тему слів Ісуса Христа: „Коли хочеш бути совершеним, іди продай своє майно і іди вслїд за мною“ (Мат. 19. 21.), а ті слова переняли єго так, що роздав між убогих своє велике батьківське майно і став жити в пустинї. Багато пішло за єго приміром і осїло в келїях біля него. Під єго проводом занимались они молитвою, роздумуванєм і працею рук, щоби помагати бідним.

Також і дівчиці християнські посьвячувались такому строгому житю під проводом сестри св. Автовія, св. Синклетїї, і називали ся ноннами, с. є. чистими або монахинями, інокіями.

ДРУГИЙ ПЕРІОД.

Від Константина Великого до заснованя церковної держави (313—755).

§. 13. Константин Великий.

Константин був сином Констанція Хльора, котрого цісар Діоклеціян (§. 9.) назначив своїм співволодарем для провінцій Іспанії, Італії і Британії. Матерію его була св. Єлена, за котрої впливом вживали християни супокою в тих краях римської держави, навіть в часі кровавого гоненя Діоклеціана.

Константин виховав ся на дворі Діоклеціана в Нікомедії і тут мав часто нагоду пізнати і подивляти чесність і постійність християн, томú і поважав їх та прихляв ся до віри Христової, хоть не був ще охрещений. На звістку, що его отець занедужав в Італії, удав ся туди, і по дорозі бачив всюди сліди гоненя християн: попалені і розвалені церкви та пусті села, з котрих мешканці поутікали. Се зробило на нім глибоке вражінє. Констанцій Хльор предприняв вскорі по своїм виздоровленю похід до Британії, а ему товаришив Константин. Тут умер Констанцій, а жовніри окликали цісарем молодого Константина (306). Его приязне успособленє до християн перейшло небавом в діло і він разом зі своїм швагром Ліцінієм, котрий по смерті Іалерія став володарем східної части держави, дозволив християнам свобідно визнавати віру (312).

Тепер ходило Константинови о се, щоби побідити сильного противника Максентія, котрий заволодів був головним

містом Римом. Коротко перед рішачою битвою побачив Константин і єго військо ясний хрест над заходячим сонцем з грецьким написом: „Сим побідиш.“ Константин став роздумувати над значінем того явища і єму явив ся в ночі Ісус Христос з таким самим хрестним знаменем, велів єму таке знамя зробити і нести перед війском яко головний прапор. Так і зроблено. До довшої жердки прикріплено поперек меньшу на знак хреста. З неї спадало червоне сукно, з образами царя і єго синів, і було прикрашене золотом і дорогими каменями. На верху жердки находив ся монограм імени Ісуса Христа в золотім вінци (✠). Дня

28. жовтня 312. р. прийшло до битви. Константин казав нести поперед свого війска сей новий прапор і побив Максентія цілковито. Більша частина війска Максентія згинула, а він сам потонув в філях Тибру.

Від сєго часу війшли в Церкві в уживанє хоругви.

Константин виразив свою подяку розп'ятому Ісусу тим, що спільно з Ліцінієм видав в р. 313. в Медіюлянї друге розпорядженє, котрим дозволено не лише християнам віру явно визнавати, але і кождому переходити на християнство.

По побідї над Максентієм завів Константин період індікта. Індікт, се податок, що єго накладано кождих 15 літ. Перший індікт Константина зачав ся 313. р. в вересни, а Церква, з вдячности за дану їй Константином свободу і на памятку сеї важної події, прийняла також день 1. вересня за початок нового року церковного. Тому́ день 1. вересня є сьвято церковне і зве ся „начало індікта сирѣчь новаго лѣта.“

Тому́, що опісля став Ліціній знов хилитись до поганьства, прийшло між ним а Константином до битви. Ліціній окружив ся поганьськими жрецьами і волхвами, а ті віщували єму побіду. „Нинї,“ казав він, „покаже ся, хто з нас в заблудженю, чи ми, чи християни.“ Християни побідили; Ліціній стратив престол і жите, а Константин став володарем цілої римської держави (р. 323.).

Константин видав цілий ряд постанов і заряджень, щоби зробити християнську релігію пануючою. Єпископи могли в церквах оголошувати невірників свобідними; задля почеси для хрестної смерти Ісуса Христа знесено кару

смерти на хресті; в неділю були заборонені голосні праці. Тоді будовано численно церкви (на горі Оливній, на горі Голготі коло Єрусалима, в Вифлеємі, в Римі), особливо в „новім Римі,“ місті побудованім на місци старої Візантії і названім від цїсаря Константинополем (містом Константина) — Царгородом, де Константин переніс свій престол (330. р.).

В тім часі постановила св. Єлена, мати цїсаря, віднайти хрест, на котрім умер наш Господь. При помочи переказів про місце єго, відкопано три хрести. Хрест Господень пізнали по чудесній а мертвий ожив. Тоді патріарх єрусалимський підніс (воздвигав) Хрест св. в гору а нарід поклоняв ся єму (326.). В девять літ ошіся зібрали ся єпископи в Єрусалимі, щоби посвятити церкву Воскресеня Христового, построєну Константином над гробом Господнім. Тоді виставлено (воздвигено) Хрест св. на амвоні, щоб єго нарід почитав. Сей день (14. вересня) посвящено від сего часу чести св. Хреста і празник сей називає ся: „Всемирне Воздвигене чесного і животворящего Хреста Господнього.“ В той день установила Церква піст.

Константин прийняв св. Крещенє коротко перед своєю смертю. Він умер на Зелені Свята р. 337.

§. 14. Юліян Відступник.

По смерти Константина поділили ся державою три єго сини, а коли послідній з них Констанцій помер безпотомно (361.), прийшов до власти Юліян, свояк Константина Великого (361—363.).

Юліян ненавидїв синів Константина, бо ходили вістки, що один з них мав казати Юліянового вітця і близших кривних тайком поубивати, щоб незаволоділи колись престолом. Позаяк родина Константина вельми ревно підпирала християнство, то вскорі переніс Юліян ненависть осіб на справу, яку они заступали с. є. на саме християнство. До сего причинив ся і вплив неприязних для християнства учителїв єго.

Удаванєм і лицемірством знав Юліян укривати в хитрий спосіб своє властиве успособленє і доперва, коли став єзодержцем, виступив сміло зі своїми намірами, стараючи ся привернути значіне поганьскої релігії, а тим самим виперти християнство.

Юліян заохочував поган до святкованя поганьських свят і до приношеня жертв богам та, хочачи піднести повагу поганьського св'ященства, сам повнив уряд поганьського первосв'ященика і приносив безчисленні жертви з волів. Рівночасно виключив християн із шкіл і державних урядів а церквам відбрав їх посілости.

Щоби знеславити пророцтво Христа (Мат. 24, 2.), що срусалимска св'ятиня ніколи не двигне ся з розвалин, велів два рази відбудовувати св'ятиню і сам хотів покрити всі видатки. Але дарма. Сучасний історик, поганин, розказує, що там, де положено основи, вибухав огонь з землі і не можна було до них приступити. Деякі робітники погинули в огни а прочі мусіли залишити дальшу роботу.

Юліян умер в 32. році жия на війні проти Перзів наслідком рани, яку завдав ему неприятель (363. р.). Его послідні слова мали бути: „Ти побідив Галилеянина.“ Істория надала ему імя: „Відступника“.

За панованя слідуючих цїсарів щезало поганьство щораз більше. Поодинокі пануючі виступали супроти него насильно. Теодозій I. Великий позваляв бурити поганьські св'ятинї. Він заборонив поганам ходити до поганьських св'ятинь і приносити жертви. Многі єпископи (особливо св. Йоан Золотоустий, (§. 17.) дорїкали цїсарям за таке насильне поведене та казали, що „для Христової віри треба позискувати поган переконаванем їх, поученем і живою любовню“. Від половини V. віку остало поганьство лиш по селах¹⁾. Опущене державою, завмирало оно щораз більше, бо збудилась совість людска на неморальність поганьських обрядів і всі стали висьмівати поганьску віру.

§. 15. Є р е с и.

Вже в першій періоді історії Церкви подибуємо єреси, але они не знаходили між вірними багато прихильників і щезали по короткім часі.

¹⁾ Від того й пішла назва „поганьска віра,“ себто сїльска віра, бо латинське слово „pagus“ означає село.

Далеко більшого значіння були заблудження в вірі в другім періоді. Они виступали вельми численно, дотикали основних і головних наук християнства і стали причиною відступства многих вірних від Церкви. Деякі з тих сект задержали ся до нині в Африці і Азії. Найбільше небезпечною була ересь Арія. Арій, сьвященик з Александрії, виступив в р. 318. з твердженням: „Син Божий був вправді перед всіми часами і перед всіми сотвореними річами, не єсть однакож від віків. Єго сотворив Бог з нічого своєю волею, а через Него сотворив всі річи.“ Тими словами перечив Арій божество Ієуса Христа.

Тодішній єпископ александрійський наминав Арія, по вітцївски, щоби відкликав свою ересь, коли однакож Арій був упертий в своїм заблудженю, виключив єго єпископський собор з Церкви.

Тепер удав ся Арій до Азії і тут позискав для себе багато приклонників, між ними навіть кількох єпископів. Цілий сей рух, викликаний Арієм, легковажив з початку цїсар Константин, коли він однакож щораз більше ширив ся та захопив і низші веретви народу, побачив цїсар, що ересь та може мати пагубні наслідки. В тій справі звернув ся цїсар до папи Сільвестра і спільно з ним скликав вселеньський собор церковний до Нікеї (р. 325.). На нїм явило ся 318 єпископів, а многі з них мали рани і знаки перебутих переслїдовань. Нарадам проводив в заступстві папи єпископ Гозій з Кордови (в Іспанії).

Явив ся і цїсар, а коли вступив, всі піднесли ся з місць. Цїсар спустив смиренно очи до землі і не сїв на золотий престіл, приготований для него, доки єму на се єпископи не дали знаку. Він просив єпископів, щоби погодили сей спір, „тому, що церковна незгода“ казав, „більше страшна і болесна, нїж кожда иньша суперечка.“

Почалась розправа. Арієви доказано яєними місцями з письма св., що він ширить ересь і що єго наука супротивляєсь св. письму і переданю Церкви. Між поборниками Арія відзначував ся молодий діякон Атаназій, що прибув на собор з александрійским єпископом. Він здобув собі опісля безсмертне імя в історії Церкви (§. 17.). Позаяк Арій держав ся уперто свого заблудження, виключено єго і єго сторонників з Церкви. На тім вселеньским Соборі

уложено при помочи св. Духа символ віри: **Вѣрѹю въ єдинаго Бога Отца...** і пр., де о божестві Ісуса Христа так говорить ся: **„Вѣрѹю... въ єдинаго Господа Іисѹса Христа Сына Божіа, єдинороднаго, отъ Отца рожденнаго прежде всѣхъ вѣкѣ. Свѣта отъ свѣта, Бога истинна отъ Бога истинна, рожденна а несотворенна, єдиносѣрна Отца, имже еса виша.“**

Нікейскій собор додав до Славословія Малаго („**Глава Отца и Сина и св. Духа**“), уживаного від початку християнства, слова: **„и ѿнѣк и присно и во вѣки вѣковѣ, аминѣ.“** — визнаючи тим, що Син і Дух св. суть рівновічними Отцю — супроти ересей, що Син і Дух св. суть в часі сотворені. — На тім соборі рішив ся також спір що до сьвяткованя Воскресеня Господнього. Собор постановив, що: **„Пасха має обходити ся в першу неділю після першої весняної повні, а день 21. марця має вважатись за перший день весни. Память сего собору обходить Церква наша в сему неділю по Пасці і тая неділя зовесь „Неділя св. Отців І. Собора в Нікеї.“**

В Нікейскім соборі брав живу участь св. Николай, архієпископ Мир Лікійских і чудотворець. Николай уродив ся в місті Патарі в Лікій і вже в молодім віці відзначував ся побожностю. Коли став сьвященником, був вельми милосердним для ближних. Підчас подорожи до Єрусалиму прославив ся многими чудами (утихомирив бурю, уздоровляв хорих). В Палестині вступив в монастир, а вернувши до Мир, став архієпископом. Яко архієпископ був приміром великої віри і за се вкинули его в темницю. Освободжений за Константина Великого, прибув на Нікейскій собор і тут відзначив ся ревною обороною науки о божестві Ісуса Христа. Николай умер в р. 342, а Церква посьвятила его памяти день 6. грудня і кождий четвер в тижни. Нарід руский держить св. Николая в великій почесі. В XI. віці перенесено его мощі з Мир до Бар (в Італії) і память сеї поді обходимо 9. мая. Сей літвий празник св. Николая впровадив на Руси князь Всеволод на предложенє папи Урбана II.

Постановами собору Нікейского не вигублено Арієвої ереси. Цісарі Констанцій, син Константина, також і Юліян сприяли їй і она ширила ся щораз більше, однакож загинула опісля особливо за старанєм св. Отців: Атаназія, Василія В., Григорія Богослова, Йоана Золотоустото і других.

З тої ереси повстали опісля иньші спори в річах віри і ереси, що тревали аж до семого столітя. Так Македоній заперечував божество св. Духа і прото був скликаний другий собор вселеньскій в Царгороді (р. 381.), де осуджено ту ересь і доповнено символ віри від VIII. члена почавши: **„И въ Духа святаго...“** З причини ересей скликувано

вселенські собори, на котрих католицька Церква пояснила точнійше правди віри. Церква оголосила, що „Христос єсть не тільки правдивим Богом, але і правдивим чоловіком; що в Ісусі Христі є дві природи, божа і чоловіча, і обі єуть сполучені в одній особі Божій: Ісусі Христі; що в Ісусі Христі є дві волі, божа і чоловіча, котра не противить ся волі божій, бо Христос не міг згрішити.“

§. 16. Учителі Церкви в другім періоді.

Чим більша грозить небезпечність, тим близша є поміч божа. То справджує ся також в історії Церкви. Вже в першім періоді було багато мужів, що боронили Церкву перед нападами ворогів, в другім періоді є їх багато більше, бо і більше є єресий, та й більшою небезпечністю загрожують они Церкву.

Тих оборонців правд церковних, котрі в високій мірі визначили ся ученостію, сьвятостію і діяльністю, називаємо „Учителями Церкви“ в властивім значіню і розділюємо їх, після місця уродження і діяльності, на Учителів Церкви східної і західної або на грецких і латинських.

§. 17. Учителі східної Церкви.

Учителями східної Церкви єуть:

1. Сьвятий Атаназій Великий, архієпископ александрійський (ум. 373.).

Атаназій уродив ся в Александрії. Покінчивши наукове образование, перебував довший час у св. пустинника Антонія (§. 12.) на пустині, де молитвою, роздумуванем і строгим житем вправляв ся в християнськїм совершенстві. Одержавши дьяконат, товаришив александрійському єпископови на вселенський Нікейський собор (§. 15.), а по єго смерті став єпископом Александрії. Не судилось однакж єму управляти в спокою вірними. Скоро зненавиділи єго прихильники Арія, бо був ревним обороньцем науки Церкви. За їх то справою мусів Атаназій іти пять разів в заточене. Він управляв александрійскою церквою 46 літ, з того перебув 20 літ в заточеню. Перед смертю дізнав потіхи, бо бачив побіду обявленої правди. „Він учив так, як жив, а терпів, як учив.“

2. Сьвятий Василій Великий, єпископ Кессарії в Каппадокії (ум. 378.).

Василій уродив ся в Каппадокії і походив з родини, котрої майже всі члени суть вчислені між Святих¹⁾. Образованє побирав в Царгороді і в висшій школі в Атонах і тут, разом з своїм чесним приятелем Григорієм з Назіянзу, відзначив ся пильністю і побожністю так, що можна було про них сказати: „Они знали в Атонах лиш дві дороги: до школи і до церкви.“ Опісля пішов в одну дику сторону понтійської провінції і жив на самоті, посьвятившись молитві, науці, праці і умертвленю тіла. Незабавом стало збиратись коло него багато побожних мужів (між ними і св. Григорій Назіанзеньський) і они забажали вести монаше житє під проводом Василя. Василій владив для них монаші правила і став творцем чина, що розширив ся по цілім Сході і від свого основателя одержав імя Василян або чин св. Василя В. (§. 68.). Опісля став Василій єпископом в Кессарії і тоді задумав цісар Валент, щирій приклонник Арія, наклонити Василя до відступства від Церкви, грозючи єму, що в случаю упору відбере єму посілости і покарає зачоченєм і смертю. „Возьмеш посілости?“ відказав Василій цісарскому послови, „Ти не знайдеш у мене нічого, хіба отсю зношену одежу і кілька звитків книжок. Грозши мені засланєм? Се кара для мене неможлива тому, що ціла земля належить до того Господа, котрому я служу. Покараєш мене смертю? Я радо піду на смерть, бо она злучить мене з Тим, за котрим тужу і котрого бажаю.“ Тоді явив ся у него сам цісар, але і він не зміг сего Святиого захитати в вірі, тож вкінци заперестав налягати на него. Св. Василій Великий написав літургію, котра є скороченєм літургії, написаної св. Апостолом Яковом, першим єрусалимским єпископом.

3. Святий Григорій Богослов, Назіанзеньський (ум. 389.).

Григорій походив також з Каппадокії і був приятелем і товаришем молодости Василя Великого. Григорій належить до найзнаменитших оборонців божества Ієуса Христа супроти ложновірства Арієвого, котре мало так багато приклонників в Константинополи, що католики мали там лиш одну малу каплицю. Собор єпископів вислав тому Григорія, щоби там підмогавав вірних. Єго діяльність вінчала ся таким успіхом, що одушевлений нарід вибрав єго єпископом в Константинополи. Деякі єпископи були невдоволені з єго вибору і з єго убогого способу життя, тож Григорій зрік ся єпископської гідности, повернув в самоту і займав ся побожними ділами, писанєм учених книг і укладанєм святих пісень. Задля єго учених праць о Бозі, почтила єго Церква високим іменем: „Богослова.“

4. Святий Йоан Золотоустий (так названий задля своєї краснорічivosti) єпископ царгородский (ум. 407.).

---

¹⁾ Не лиш сам Василій, але і єго брат Григорій, єпископ Нісси, їх отець і мати, їх бабка і сестра (Макрина) і єго другий брат Петро, єпископ Себасти, почитають ся Церквою яко святи.

Йоан Золотоустий уродив ся в Антиохії в Сирії і тут образував ся. Задля своїх великих умствених даровань мав вигляд на високі державні уряди і достоїнства, ідучи однак за покликом внутрішнього голосу, посвятив ся священничому стану і став проповідником в Антиохії. Опісля поставлено єго єпископом в Царгороді. Велике і тяжке було завданє, яке мав Йоан тепер довершити, бо в столиці загніздила ся була велика неморальність, ба що гірше, она вкрала ся і на цїсарський двір. Коли святий єпископ виступив словом і письмом проти загального зїснута, зложено єго з єпископської гідности і заслано до Арменії. Він умер самотний і опущений.

Золотоустий був найбільшим бесїдником в старинній церкві. Він скоротив довгу літургію св. Василя, лишаючи в ній той сам порядок і розклад.

В 35 літ пізїйше спроваджено моцї Золотоустого з великим торжеством до Царгороду.

§. 18. Учителї західної Церкви.

1. Святий Амврозій, єпископ медіолянський (ум. 397.).

Амврозій був сином римского намісника в Тревїрі. По смерти вітця образував ся в Римі, де єго побожна мати виховала вельми старанно. Пізїйше став намісником в Медіоляні. Коли по смерти тамошнього єпископа прийшов до церкви, щоби яко цїсарський намісник бути присутним при виборі другого єпископа і коли сторонництва не могли погодити ся, залунав нагло голос дитяти: „Амврозій най буде єпископом!“ Одушевлений наїд згодив ся на се, а Амврозій довго надумував ся в смиренности своїй, чи має сей уряд прийняти. Вкінци бачучи в сїй подїї голос божого провидїня, прийняв вибір, дав окрестити ся і прийняв св. Тайну священства. З апостольскою ревностию повнив він сей уряд, наминаючи неустрашимо можних сеї землі до повненя обовязків. Раз велїв цїсар Теодозій I. стягти 7.000 мешканців в Солуню за ворохобню, не доходячи зовсїм, хто винен. Амврозій заборонив длятого цїсареві входити до церкви і жадав, щоби цїсар публично спокутував свою вину. Теодозій покликав ся на се, що і Давид згрїшив, а Амврозій відповів: „Коли ти наслідував Давида в грїсі, послїдуй єму і в каїню.“ Тодї відложив Теодозій свої цїсарські відзнаки і піддав ся наложений покуті через 8 місяців. Єму приписують пісню: „Тебе Бога хвалим,“ хоч автором єї має бути хто иньший.

2. Святий Августин, єпископ гіппоньський в Африці (ум. 430.).

Августин уродив ся в місточку Тагасте в Нумїдії. Отець єго був поганином — мати, св. Монїка, християнкою. Коли мав 16 літ, вступив до висшої школи в Картагїні для укїнченя образованя.

Від тоді шукав Августин правди і супокою серця в різних науках світової мудрости, а не знайшовши їх, попав в заблуджені і гріхи. Моніка молила ся, щоби Бог навернув его і плакала ревними сльозами, „котрі не могли остати даремними.“ Августин посідав великі умственні спосібности, тому заняв місце учителя краснорічivosti в Римі, а опісля в Медіоляні. Тут ходив слухати проповідий св. єпископа Амврозія, а сила науки Христової, яка плила з тих проповідий, порушила его серце. Однак здавало ся ему, що неможливо виповняти строгі вимоги християнства. Коли находив ся одного разу в городі біля свого дому і даремно сидувач ся здобути ся на якийсь рішучий крок на дорозі свого навернення, почув голос немов дитяти: „Возьми і читай.“ Прочуваючи щось, взяв св. письмо, що лежало недалеко на лавці і, розтворивши скоро, прочитав місце з письма св. Ап. Павла до Римлян: „Як в день ходім чесно, не в прожоретві та п'янстві, не влюбодіяню та розпусті, не в сварни та зависти, но одягнім ся Господом нашим Ісусом Христом“¹⁾ (Рим. 13, 13). В тих словах пізнав Августин образ свого грішного життя. Сейчас опісля прийняв св. Крещене, зложив свій уряд і вернув до Африки. В короткім часі став єпископом в Гіппоні. Его побожна мати умерла в часі сего повороту. Августин боронив св. віри супроти різних єресий так словом як і письмом, та задля своєї глибокої учености належить до найбільших мужів всіх віків.

3. Святий Єронім, священик (ум. 420.).

Єронім уродив ся в Дальмації. По укінченю наук в Римі, подорожував по різних краях в цілі дальшого образования. Відтак пішов в Сирийську пустиню і там займав ся наукою єврейского языка. Сим положив для Церкви пізнійше велику прислугу, бо перебуваючи 20 літ в однім монастири коло Вифлеєма, перевів св. письмо на латинський язык.

4. Святий Григорій Великий, Папа (гл. §. 25.).

§. 19. Папа Лев I. Великий (440—461). Упадок західно-римского царства.

Велика колись і славна держава Римска була вже спорохнавіла у внутрі. Рим сповнив свою задачу, яку на него вложило провидіне Боже, щоби приготувив дорогу вістникам св. Євангелія, тож мав тепер упасти, щоби зробити місце новому порядку, який витворило християнство.

¹⁾ „Іко во дни благособразно да ходимъ, не козлогласованій и п'янствы, не любод'каніи и ст'ждод'каніи, не рвеніємъ и завистію, но облечитеса Господемъ нашимъ Ісусъмъ Хрістомъ.“

Від початку переселення народів облягали Рим ворожі війська, а він не міг їм оперти ся. В році 410. здобув Рим готський король Аларик і спустошив та зграбив місто. Потім напали на Рим Гуни (452.) і Вандали (455.). Рим оборонив папа Лев I. Великий.

Сумний вид представляла і Церква, коли св. Лев став наслідником св. Петра, бо на Заході розпаношилось варварство, а на Сході ереси. Але Лев перевисшив навіть надії, які покладали в нім при его виборі. Его чуйне око обіймало цілу Церкву, а его голосу слухали всюди. Він поборював ереси і иньші заблудження, які ширились в вірі і писав цінні пастирські посланія до єпископів. На Льві I. показало ся, чим має бути Апостольський престол в діях сьвіта, а то душею цивілізації і тим, що мирить і кермує сьвітом. Лев стає в тих бурливих часах одинокою надією свого народу, бо і сам пише: „я не можу покинути міста (Риму), щоб удати ся на собор, бо бою ся, щоби мій виїзд не довів до розпуки нарід, зістаючий в тревозі.“

Перед его висшостію клоняють голови не лиш християни, але і погани. Коли дикі товпи Гунів, проваджені Аттілею („бичем божим“) загрозили Римови, вийшов проти них папа Лев, одітий в папську одєжу, з жезлом в руках і наклонив Аттілю до відступлення від міста. В кілька літ опісля ограбили Рим Вандали, звістні з жорстокости. І тоді оборонив папа Лев Рим від совершеної заглади.

Св. Лев закладав церкви, шпиталі, дома захорони і допомагав щедрою рукою бідних. Одним словом, діла его суть такої великої стійности, що справедливо зовесь він „Великим.“ Він умер в р. 461., а тлінні его останки зложили зразу до гробниці св. ап. Петра і Павла, а р. 1715. перенесли до церкви Ватикана і положили на вівтар, посьвячений его імені.

В р. 476. скинув Одоакер, вожд Герулів, послідного римского цісаря, Ромуля Августуля, з престола і став володарем Італії. Рим перестав бути столицею західно-римської держави, а став осередком духовної держави на землі, Церкви. Св. мужі з приказу і уповажнення римских пап голосили правду науки Христової між поганьськими народами Європи (опісля і в иньших частях землі).

§. 20. Наверненє Готів.

Споміж германських племен прийняли християнство найскорше Готи. Они вийшли із Скандинавії в II. століттю по Хр. і осіли в околицях Чорного моря. Після осель їх розрізняємо західних і східних Готів.

Готи були сусідами римської держави, нападали на ню вельми часто і брали в полон католицьких сьвящеників і вірних, котрі опісля вчили їх християнської науки. Віра Христова була найдорожшою добичею, яку Готи забирали по тих битвах і війнах. На вселенськім соборі в Нікеї (325.) брав вже участь в обрадах єпископ Готів, Теофіль.

Західні Готи попали опісля в єресь Арія. Они бо звернули ся були до грецького цїсаря Валента, загорілого приклонника єреси Арієвої, з прошенєм о поміч проти Гунів, котрі їх непокоїли, а цїсар уділив їм помочи за ціну відступства від Церкви.

Від західних Готів перейшла та єресь до східних і до многих иньших племен германських (Вандалів, Бургундів, Свевів, Лангобардів), але сї вернули в VI. і VII. століттю до католицької Церкви. Те саме зробили і західні Готи. Не так склалось зі східними Готами. Они під своїм королем Теодориком прийшли до Італії (488.), положили кінець панованю Одоакра і оснували велику державу, що розтягалась аж поза Італію. Східно-римський цїсар Юстиніян побідив східних Готів і розбив їх державу (554.). Они були Аріянами аж до свого упадку.

§. 21. Наверненє Ругійців.

Ругійці оснували самостійну державу при північній границі римської держави і заняли більшу частину нинішного вел. князівства Австрії, Стирию і Каринтію. В тих краях угнетали они вельми християн. Тоді зіслав їм Господь Бог монаха св. Северина, що прийшов з далеких країв і навернув Ругійців.

Северин прийшов зі Сходу, покликаний, як сам каже, божим провидїнем. Житє вів дуже сьвяте, пожертвовавшись службі божій і любові ближнього. Для себе був незвичайно строгий; їв доперва по заході сонця, а в часі посту лиш раз на тиждень, спав на голій

землі, одягався дуже убого, ходив босо і взивав нарід до покаяння і добрих діл. Недалеко нинішнього Відня, над Дунаєм, збудував монастирець спільно зі своїми товаришами. Сьвятість життя і чуда, які з ласки божої ділав, з'єднали йому загальне довіре і почитане навіть у невірних варвар, котрих князі оказували йому почесть. По 30-літніх трудах почув Северин, що наближаєсь година его смерти. Попращався зі всіми, прийняв св. Тайни і відмавляючи псалом, умер (482.).

§. 22. Наверненє Франків.

Наверненє Франків є для історії західної Церкви особлившого значіння. Они прийшли до Галії під проводом хороброго князя Хльодвика, положили конець римському панованю і оснували самостійну державу.

Хльодвик мав жену католичку, Кльотильду, доньку бургундского короля і через ню став приклонним до християнства, але все таки був поганином. Та сталося, що князь був в великім небезпеченстві під Цільпіхом (поміж Аквітаном а Бонном). Памятний на упінене своєї побожної жени, візвав він Бога о поміч і зложив обіт, що стане християнином, наколи віднесе побіду (496.). Бог вислухав его молитву, а Хльодвик, сповняючи обітницю, прийняв св. Крещенє від єпископа Ремітія з Реймс на саме Різдво того самого року. За его приміром пішли вельможі і цілий нарід.

§. 23. Християнство на британських островах.

Британці одержали першу вість о християнстві від римских жовнірів і поселенців. Оповідать, що вже папа Елєвтерій вислав проповідників (з кінцем II. стол.) на британські острови. Однакож доперва в V. століттю вкорінилось там християнство постійно.

Апостол Ірляндії був св. Патрицій.

Коли Патрицій мав 16 літ, снімали его розбійники морські і завезли до Ірляндії. Там пас він череди одного князя і раз мав сонне видінє, в котрім зістав завізваний іти на берег моря, бо там ожидає его корабель, а на нїм зможе утечи зі своєї неволі. Патрицій знайшов дійсно корабель, поплив до Галії і остався в Турі, де в катедральній школі одержав наукове образоває. Папа Целестин вислав его оісієля до Ірляндії, яко проповідника євангелія (432.),

і він навернув в більшій части сей острів до християнства. Ірландія стала для цілої Європи „островом святих“, бо з неї вийшло багато Апостолів віри.

В Шкоцїї голосив слово боже Ірландець Колюмбан.

До Британїї, де Англьосаси оснували були державу, вислав папа Григорій Великий (596.) аббата Августина з 40 монахами (Бенедиктинами) і християнство ширилось звільна по цілім краю.

§. 24. Християнство в Німечинї. Св. Боніфатий, Апостол Німечини.

В Німечинї, се є в краях поміж Реном, Дунаєм, Лабою а Північним морем, знали науку Христову вже в II. столїтю, а з кінцем III. столїтя подибуємо красно розвиваючі ся церкви в Тревїрі, Кольонїї, в Мецу, дещо пізнійше в Баварїї. Багато церков німецких упало в наслідок переселень народів. Тодї зарядило провидїне, що виступило багато мужів, особливо з поміж Ірландцїв і Англьосасів, котрі привернули християнство в Німечинї і граничних краях.

Такими були: св. Колюмбан, що проповідував слово боже над озером Боденським; Галлюс, що осдував в Швайцарїї славний опісля монастир Ст. Галлен; св. Руперт, єпископ Вормациї і св. Емеран, котрі навернули Баварию; Кїліян, що голосив слово боже в краю Франків і помер смертю мученичою.

А вжеж найбільшу заслугу в наверненю німецких племен здобув собі англьосас, Вінфрїд, опісля Боніфатієм названий. Єму справедливо належить ся почесне імя „Апостола Німечини.“

Вінфрїд проповідав первїстно між Фризами, де вже англьосас Вїлброрд трудив ся. Але труди Вінфрїда не вїнчались успіхом, бо фризкий король бурив християнські церкви; проте удав ся він до Риму, щоби у намїсника Христового упросити благословеня для своєї працї (718.). Папа вказав єму середню Німечину яко поле до діланя. Вінфрїд голосив з великим успіхом слово боже в Гесїї і Туринїї, за що папа висвятив єго на єпископа і дав єму імя Боніфатія (с. є. добродїя... Німечини). Повернувши з Риму, довершив навернення Гесїї і стїв дуба, посвяченого ідолови Донарови, а погани думали, „що божок сей убіє єго за те громом.“ З того дуба збудував церковцю і посвятив єї св. Петрови. За заслуги в наверненю до християнства, поставив єго папа архієпископом.

Боніфатій удав ся третій раз до Риму, а вернувши, оснував багато єпископств і монастирів, між котрими монастир Фульда здобув собі велику славу в плеканю наук і штук. До сего часу немав Боніфатій постійного місця пробування і яко таке назначив єму папа Моунцию. Тоді забажав старенький проповідник слова божого довершити навернення Фризів. Він удав ся до них і знайшов там мученичу смерть, як се сам предчував. Уже був окрестив тисячі Фризів і очікував їх на саме Сошествіє св. Духа, щоби уділити їм св. Тайну Миропомазаня, а тоді напали на него розлючені погани і забили єго і 52 єго товаришів (5. червня 754.).

§. 25. Григорій Великий.

Папа св. Григорій Великий займає визначне місце поміж тими мужами сьвятими і знаменитими, котрих Бог покликав до проводу в Церкві.

В трудних відносинах знаходила ся Церква, коли сей папа вступив на престол св. Петра. Поміж племенами німецькими ширив ся Аріянізм, аріяньскі Льонгобарди напали часто на Італію і безпокоїли Рим а грецький цісар приписував собі права до Церкви та підпірав честолюбні стремлення єпископа царгородского, що, стремлячи до независимости від папи, приняв був гордий титул „єпископа вселеньского“.

Тому і Григорій приняв свій високий уряд вагаючи ся і з важким серцем. „Як мене любите“, писав він своїм старим друзьям „то оплакуйте мене, бо філі сьвітові так напірають, що сумніваюсь, чи зможу я корабель (Церкви), повірений мені Богом, покермувати до пристани“.

Та знав Григорій у всіх тих небезпечностях поступати розважно і діяльно. Він довів до того, що західні Готи, котрі тимчасом заснували були державу в Іспанії, відrekli ся ереси Арія; Льонгобардів спонукав не лиш до відступлення від Риму (593.), але при помочи королевої Теодолінди позискав їх для католицької Церкви: не дозволив вмішувати ся грецькому цісареві в управу Церкви та супротив гордого титулу царгородского єпископа, приняв смиренне імя „слуга слуг божих“. Імя се задержали і слідуєчі папи, памятаючи на упізнане Господа: „волій же къ васъ да вѣдетъ вамъ слѣга“ (Мат. 23. 11.). Наверненє мешканців Британії було єго ділом (§. 23.).

Західна Церква завдячує ему піднесене блеску і краси богослуження (§. 26.). Він мав списати Літургію „Преждє-освящених Дарів“, що відправляє ся у нас в великім пості.

Григорій мав велике значінє і в свѣтских справах так в Римі як і в цілій Італії, та значив він в тім згляді більше ніж слабосильний цїсар грецький. Так вже папа Григорій приготував то важне свѣтске значінє пап, яке они за божим провидінїєм мали вже небавом позискати.

Серед множества ріжних занять і безнастанних фізичних терпінь написав Григорій багато книг, котрі поставили его в ряді „Учителїв Церкви“ (§. 18.). Церква дала ему почесне імя „Двоєслова“.

§. 26. Релігійне житє Християн.

Мимо численних єресей, які повстають в другім періоді, подає нам житє християн багато потїшаючого а то показує ся вже з великого числа свѣтих і правдиво учених людей, з між котрих пізнали ми важнїйших.

Самі єреси та спори в річах віри були причиною тим тіснїйшої звязи вірних з єпископом римским а становиско папи яко найвисшого учителя, свѣщеника і пастиря цілого християнського свѣта визначуєсь в сїм періоді виразнїйше як в попереднім. Пануючі і єпископи видїли всегда в єпископі римским найвисшого керманича цілої соборної Церкви, а се видко з ріжних почесних назв, даваних римскому єпископови і Апостольскому Престолови. Без папи не має значіня ніякий вселенський собор; він его скликає, проводить лично або через свого лєґата і рішеня собору потверджує. Папа рішає спори в річах віри і осуджує заблудженя невідклично; він видає закони, приймає відклики від єпископских і синодальних рішень, дає розрїшенє від законів церковних і висилає своїх лєґатів до князїв і єпископів. Таким чином був папа представителем єдности Церкви і ніякий єпископ не був законним, наколи не був з папою з'єдинений. Престол Апостольський не був ніколи діткнений заблудженем і не був від нікого з підчинених суджений¹⁾.

1) Папа був не лиш головою цілої Церкви але і „Патриархом“ Заходу. Церкви котрі посередно або безпосередно оснував св. Петро

Було загальне пересвідчене, що єпископи римські одержали від Спасителя привілей непомильності. Відповідно до свого великого достоїнства журились они цілим християнським світом і давали му примір чесноти. В гоненнях проливали і они кров свою за віру Христову і кождий з перших трицяти пап згинув мученичою смертю.

З римским престолом були сполучені всі иньші престоли єпископски. Єпископ голосив науку Христову, рядив своєю єпархією і судив членів Церкви. Він служив св. літургію і уділяв всі св. Тайни, та до него належало право приймати до Церкви і виключати з Церкви. Єпископ заряджав дочасним добром Церкви походячим з добровільних складок, та через се був отцем сиріт і убогих. По уступленю Апостолів, котрі самі вибирали і святили єпископів, вибирало єпископа духовенство під проводом митрополита і сусідних єпископів, котрі опісля святили вибраного. Єпископ столиці звав ся митрополитом і мав першенство над прочими єпископами в краю. Він скликавав їх на синоди, предсїдав і управляв обрадами.

Єпископови помагали в повненю обовязків свьятилики. Їх уряд основував ся також на божій установі. Єпископ посвьщав їх, они підлягали єму, проповідали за єго призволенєм слово боже, приносили св. Жертву і подавали св. Тайни окрім Тайни Свьщеньства. Коли в місцевостях віддалених від єпископської столиці повстали християнські громади, висилав єпископ до них свьщеника і передавав єму душпастирску власть.

По приміру Церкви єрусалимської находили ся в кождій громаді диякони. Они одержували посвьщенє від єпископа і мали обовязок служити єпископови або свьщеникови при св. Літургії, розносити св. Причастіє тим, що не були в церкві, уділяти крещенє і дбати про убогих, хорих і про сироти.

Опісля додано їм до помочи піддияконів. Від II. столїтя стрічаємо духовенство низшого степеня: четців і півців, котрі одержували церковне посвьщенє і були уживані до меньших послуг церковних.

мали певну перевагу над иньшими Церквами і звались патріархатами. Такими були церкви в Римі, в Александрії, в Антіонії, а опісля набули сего значіння Царгород і Єрусалим, (яко „мати всіх церков“) Царгород відірвав ся опісля від Риму — иньші під'унали.

Коли того потреба вимагала, з'їздилися єпископи на собори (синоди). Они були або „вселенські“, коли були зібрані всі єпископи цілого світа з папою, або „частні“, а то: „провінціяльні“ під проводом патріарха або митрополита, „епархіяльні“ під проводом єпископа епархії.

2. Церква осягнула в сїм періоді свободу і богослуженє відправлялось публично і без перешкоди. Оно стало світліїше і більше торжественне і тим красше представляло тайнственність нашої віри. Християни построївши собі церкви, стали до богослуженя а особливо до св. Літургії вносити ріжні обряди так, щоб ціле житє Ісуса Христа було уявлене в Службі Божій. Спершу не була св. Літургія списана, тільки відправляли єї на память і тому, хоч в частях основних була однаковою, то в подрібностях заходили в нїй ріжницї. Дперва в сїм періоді стали в ріжних місцях списувати св. Літургію і таким чином повстали ріжні Літургії, що ріжняють ся між собою лиш обрядами і молитвами. Торжественність богослуженя піднесив церковний сьпів, який плекано на хвалу божу. До сего причинили ся вельми св. Василій Великий, св. Григорій Богослов, св. Йоан Золотоустий, св. Роман Сладкопівець, творець кондаків; св. Йоан Дамаскин, творець Октоїха, себто богослужебної книги, розложеної на 8 голосів, утрєні воскресної, пісень похоронних і иньших; св. Андрей критський, творець великого канона покаянного, сьпіваного на „поклонах“, т. є. на утрєні четверга пятого тиждня великого посту. — В Західній Церкві заслужили ся в тїм зглядї св. Амврозій і Григорій Великий.

В честь божу будовано величаві церкви. Вже цїсар Константин Великий і єго мати св. Єлена построїли багато домів божих (§. 13.). Цїсарі римські віддавали в дарунку християнам публичні будинки (судові, торговельні), а християни перестроювали їх на церкви, котрі і дальше звалися василїками (домами царськими — домами найвисшого Царя, Бога). На взір таких василїк будовано і нові церкви. Коли поганьство стало упадати, діставали християни на церкви поганьські храми. Поміж церквами, збудованими в тїм періоді, визначуєсь церква св. Софії,¹⁾ построєна цїсарем Юсти-

¹⁾ Грецьке слово „софія“ значить мудрість.

ніямом в Царгороді, а посьвячена Ісусу Христу (Божій Премудрости). При єї укінченю закликав одушевлений цісар: „Соломоне я тебе перевисшив!“

3) Сьвяті Тайни уділювано всенародно, при чім були долучені обряди повні значіння. Публичну сповідь знесено в тім періоді, але задержано публичну покуту. Що до св. Причастія, то в перших віках причащали ся християни в сей спосіб, що діставали преч. Тіло Господне на долоню, з котрої поживали єго, по сїм приступали до чаші і з неї пили пресв. Кров Господню. В сїм періоді завів св. Йоан Золотоустий, патріарх царгородський, ложочку при св. причастію і она до нині уживає ся.

4. В сїм періоді уложено в Царгороді моленє до Преч. Діви, зване акафістом т. є. „молитвою несідальною“.

§. 27. Розцвіт життя чернечого. Венедикт з Нурзії.

Пустинне жите, до котрого підвалини положив св. Антоній (гл. §. 12.) являє ся в періоді другім повне животної сили. Тисячі людей покидають сьвіт, єго добра і розкоші, і стають на уєдиненю служити Богу.

Між пустинниками заслугує на замітку Симеон Стовпник. Є се в своїм роді чудове з'явище. бо Симеон, проповідуючи покаєнє зібраному народови, стояв на високім стовпі довше, чим треває звичайний вік чоловіка.

В четвертім столітю сполучили ся черці і стали спільно в келиях мешкати. Они жили після правила (канона) спільно в однім домі та звідти пішло спільне жите монастирське.

Жите іноче прибрало більше означений вид, коли св. Василій В. написав правила для монахів (§. 17.).

Монастирське жите розвинуло ся на Заході через св. Венедикта з Нурзії (ур. 480.), котрий своїм ученикам, не лиш приписав спільний устав але і з'обовязав торжественним обітом перестерігати єго доживзнено.

Венедикт походив зі знатної родини. Діставши гарне образование в Римі, удав ся в відлюдну печеру на пустини і перебув в ній три роки на службі божій і стараню о своє спасенє. Опісля пішов до полудневої Італії і оснував монастир на Монте Кассіно (529.), котрий став матерним монастирем цілого чина ним заснованого і названого після него чином Венедиктинів. Устав сего чина уложений вельми мудро і зовсїм надає ся до того, щоби тих, що живуть після него, довести до християнського совершенства. Одінє

і пожива монахів мали бути вельми прості, тільки хорим вільно було їсти м'ясо. Монахи займалися молитвою, також і в певних нічних годинах, і працею.

Довгі століття були монастирі Венедиктинів єдиними заборонами наук і штук, особливо штука писання усовершилася вельми в тих монастирях. Венедиктини були апостолами віри в Ірляндії і Британії. Їх заслуги коло духового і душевного добра народів Європи суть дійсно неоцінені і з'обов'язують будучі покоління до вдяки і признання.

Венедикт умер в р. 543. в монастири в Монте Кассіно.

§. 28. Іслям.

В 600 літ по основаню Церкви виступив супротив неї страшний і непримиримий ворог, котрий вигубив християнство в многих краях і протягом більше як 1000 літ був причиною нескананого нещастя християнських народів.

Сим ворогом була ложна віра, Іслям, котрої основателем був Магомед.

Магомед походив з народу Арабского, з потомків Ісмаїла, сина Авраамового. Віра в одного правдивого Бога Авраамового остала і у потомків Ісмаїла, була лиш притемнена поганьскими виображеннями. Народною сьвятощию Арабів була Кааба с. є. шестистінний, чорний камінь, названий так із за свеї шестистінної форми. Він мав упасти з неба (правдоподобно метеор) і єго почитано за божество. Кажуть, що Кааба лежить на сїм місци, де колись Авраам в своїй вандрівці поставив був шатро. Кааба була первісно посьвячена тільки одному Богу, згодом обложено єї 360 божками.

З родини жреців, що мали обовязок стеречи св. Кааби, уродився Магомед в Мекці в р. 570. Він був убогий, тому посьвятити ся торговлі. В часі подорожий, які предпринимав в цілі виображення ся в своїм званю, пізнав поверховно жидівску і християнську віру.

Коли мав 40 літ, виступив з твердженням, що архангел Гавриїл обявив єму нові правди, котрі Магомед назвав Іслямом с. є. посьвяченем себе Богу.

Наука „Іслям“ є найближше споріднена з жидівскою вірою, має однакож части поганьскі і перекручені християнські. Головною

основою науки віри Магомеда є закон: „Єсть один Бог, а Магомед Єго пророк“. Магомед твердив, що Мойсей і Христос предсказали єго появленє ся. Після єго науки, незмінна судьба призначає діла і жите всякому чоловікови. Своїм приклонникам („вірним“) обіцює Магомед повно змислових розкошій на другім сьвіті. Наука обичаїв має на цілі тільки зверхні діла чоловіка а не пересьвідченя і зізваляє на кроваву месть, невірність, потайне убійство і инші гріхи. Головними обовязками чоловіка суть після Ісламу: щоденна пятиразова молитва, піст, милостиня, богомільне звидженє Мекки бодай раз в житю і війна за віру. Днем сьвяточним в тижни є п'ятниця, а уживати вина заборонено.

Племінники Магомеда не прийняли спочатку єго науки та навпаки стали переслідувати єго так, що був приневолений втікати з Мекки до Медини (16. червня 622. р.). Сеся втеча „Геджра“ стала вельми важною в історії Магомеда, бо в кілька літ опісля (629.) здобув він Мекку а векорі потім цілу Арабію. Магомед умер в наслідок отруї в р. 632., коли мав намір розширити дальше свою державу. Кажуть, що одна жидівка подала му трутину, щоби переконати ся, чи він є дійсно божим пророком.

Наслідники Магомеда, Каліфи (с. є. заступники) ширили Іслам скоро силою меча, та вже в семім столітю здобули Палестину, Сирию, Перзію і Египет; в осьмім столітю північну Африку, Сардинію а навіть Іспанію, звідки по кровавих битвах вигнали Західних Готів.

Де тільки Іслам дійшов до власти, там насильно пригнумлено християнство; таким робом зникли за допущом божого провидія численні церкви Африки і Азії, що колись цвили повні надії.

ТРЕТИЙ ПЕРІОД.

Від заснованя церковної держави до Григорія VII.
(755—1073.).

§. 29. Заснованє церковної держави.

Волею божого провидіння прийшли папи в осьмім століттю до панованя над сьвітською посілостію, що — називає ся церковною державою.

Сеся подія має для історії Церкви вельми велике значінє, бо через се зросли повага і вплив голови Церкви у князів і народів, і папа міг тепер, яко намісник Христовий, проводити і рядити Церквою вповні независимо від сьвітських пануючих.

Вже за часів Константина Великого прийшли папи через богаті даровизни і записи до значних посілостей в Італії та доходами з них підпомагали Італійців, з'убожілих наслідком переселень народів. До того причинило ся ще, що папи кілька разів охоронили Рим перед нападами ворожих народів, бо грецький цісар не дав жадної помочи; з того слідувало конечно, що повага пап зростала щораз більше і в сьвітських речах та що церковні посілости в Італії вважались вже за часів Григорія Великого осібним князівством під верховною властію грецкоґо цісаря.

Хоч як слабосильне було панованє Греків в Італії, все таки були папи далекі від того, щоби причиняти ся якимнибудь чином до єґо цілковитого упадку, противно маємо багато доказів, що папи напминають Італійців до послуху в сьвітських речах грецким цісарям.

Між тим зайшла одна подія, що зірвала послідну звязь Риму і Італії з грецкою державою. Льонгобарди вчинили в Італії нові напади і ладились іти на Рим. В тій небезпечности удав ся папа Стефан III., хоч слабій і хоровитий, через Альпи до франконського короля, Піпіна, з прошенем о поміч, бо сей став королем за згодою папи Захарії, Стефанового попередника, був отже з'обовязаний до вдячности.

Та дійсно вирушив Піпін через Альпи з війском, забрав край, котрий завоювали були Льонгобарди, і дарував его Церкві (755.). За те іменував Стефан Піпіна хоронителем і опікуном Риму і римської Церкви. Тоді доперва пригадав собі грецький цісар на свої права до сих посілости і зажадав виданя їх. Піпін однак сказав: „Франки проливали кров не для Греків, але для св. Петра і для спасеня своїх душ, тому він не дасть ся наклонити до зломаня даного слова жадними скарбами сьвіта“.

§. 30. Кароль Великий.

Кароль Великий (768—814.) син Піпіна має велике значіне в історії всесьвітній і церковній, тому і справедливо зове ся „Великим“. Він трудив ся ревно коло скріпленя християнської віри і моральности в своїй широкій державі і здобув собі безсмертну славу, яко сильний боронитель Церкви, великий вожд і муж державний, мудрий законодавець і ревний опікун наук.

Як тільки вступив на престол, пізнав, що конечно є для добра держави підбити дикий, войовничий нарід Саксонців, котрий нападав на Франконську державу. Сего діла доконав по більше як 30-літній війні. В завойованім краю ширив король християнство насильно, позаяк був пересвідчений, що як довго Саксонці не набудуть з християнською наукою лагідніших обичаїв, так довго не можна і гадати про якийсь тревалий мир з ними. Таким чином стали многі Саксонці християнами, більша часть однакож остала таки при поганьстві і, зненавидівши своїх франконських гнобителів, стала ненавидіти і їх християнську релігію.

Саксонці не додержували заприсяженої вірности та напали на них християнські заведеня (навіть і тоді, коли їх хоробрий князь Віттекінд став християнином). Тож Кароль приневолював їх дальше приймати християнство, хоч таке поступованє ганив его

вірний і учений дорадник Алькуїн, Англьосаский чернець: „Переконуй більше, казав, а силою не навертай“. Відтак оснував Кароль в підбитих околицях численні єпископства, церкви і монастирі, щоб з виїшним наверненєм получити і внутрішнє.

Опісля провадив Кароль війну з Льонгобардами, котрі напали на Італію і наміряли здобути Рим. Кароль поспішив з війском до Італії, відніс побіду над Льонгобардами і не лиш потвердив даровизну, яку єго отець жертвував Церкві, але і розширив єї значно кількома провінціями (774.).

Найважнійшою подією в церковній історії за єго володіння була єго коронація на римського цїсаря, що наклала на него задачу, боронити Церви і заховати мир поміж християнськими державами. Папа Лев III., притиснений Римлянами, що ворохобили ся, удав ся сам до Кароля і просив о приверненє нарушеного мира. Наслїдком того вирушив Кароль на Рим (800.). Коли він тут в день Рїздва був на Службі Божій в Церкві св. Петра і клячав перед престолом, вложив єму папа на голову цїнну золоту корону і сказав: „Каролеви, коронованому від Бога, великому миролюбцеві і володареві“. Радісним окликом виразив нарід своє вдоволенє, бо пізнав намір папи, а король знов, бачучи в намірі Церкви волю божу, прийняв охотно переданє єму достоїнство.

Кароль старав ся вельми ревно о добро своїх народів і передовсім на собі дав їм примір щирої побожности; майже завсїгда був в Церкві на ранішній і вечірній молитві а не рідко і на нічних молитвах і полуночницях черцїв. Він основав багато церков, між иньшими величаву церкву катедральну Прч. Дїви в своїй столиці Аквісграні, і оказував єпископам всяке поважанє.

Народам своєї держави дав спільні закони, зладжені в християнськїм дусї; при катедральних церквах і монастирях оснував численні школи і не повстидав ся сам вже в зрілім віці сидїти між учачими ся. Кароль умер в Аквісграні 28. сїчня 814 р.

Від тепер не був ніхто на Заходї цїсарем, доки єго вперед не коронував папа. Цїсарі через коронацію брали на себе обовязок охороняти Церкву і християнство супротив внутрішних і виїшних ворогів та через те саме мали они висїсть і первєнство перед иньшими пануючими. Цїсарі складали при коронації присягу вірности св. Церкві, що они, сини Церкви, будуть єї бо-

ронити. Коронація Кароля стала підставою нового ладу християнського в Західній Європі. Папство і цісарство стали рівнорядно біля себе, щоби згідно ширити царство боже на землі.

§. 31. Наслідники Кароля Великого.

По Каролі Великім слідував его син Людвик Побожний (814—840). Его так наминав Кароль коротко перед своєю смертю: „Люби Бога над все і хорони Его заповіді, борони Церкву і поважай єпископів, а нарід свій веди на дорогу спасеня“. На запитанє Кароля, чи хоче Людвик після сего поступати, відповів сей: „Так, коли ми Бог допоможе своєю ласкою“.

Та дійсно, старав ся Людвик чесно сповнити обітницю зложену вітцєви, але его добродушна слабосильність була перешкодою в вповненю его добрих намірів. Спори о поділ держави були причиною, що деякі з его синів виступили явно против свого вітця, а опісля привели державу до упадку. Договором в Вердені (843.) розділено державу Кароля Великого поміж его внуків Льотара, Людвика і Кароля Лисого; одначе і тепер не перестали братя воювати поміж собою. Се невідраднє положенє держави використали для своїх розбійничих нападів внішні вороги, Нормани і Араби.

Серед такого неладу терпіла і Церква невисказано, єї права легковажено, багато домів божих зруйновано, а дикість і варварство ширили ся безкарно. Вправді дав Бог своїй Церкві кріпкого і неустрашимого провідника в особі папи св. Николая I, котрий був би в силі здержати пристрасти деяких королів франконських, але він умер передвчасно і панував тільки 9 літ (867.). Св. Николай не бояв ся потягати королів до відвічальности, і они мусіли корити ся перед ним. Він укріпив зверхність папску над цілим Заходом, тож справедливо міг сказати о нім один історик: „Від св. Григорія Великого не видів Рим такого папи“.

Тимчасом положенє Церкви стало ще сумнійше, коли вимерли Каролінги. В Італії по смерти Каролінга, Кароля Грубого (888.), знали особи честилюбиві і користолюбні позискати впливи на вибір папи, наслідком чого діставались на престол св. Петра слабосильні а навіть негідні люди. Тому і сила папства, так позиточна і потрібна осо-

бливо в періоді упадку західного цїсарства, змалїла і настали для папства сумні часи пониження, що тревали майже цїлий вік. Того однак не можна покласти в вину Церкві, позаяк саме тоді не мала она свобідної волї в виборї пап. Щоби раз на завсїгди усунути чужї впливи так пануючих як і італійських стороництв при виборї папи, установив папа Николай II. на соборї в Римї, що вибір папи належить головно до кардиналів. Кардиналами називано первістно єпископів з окресности Риму і тих сьвящеників і дияконів, що повнили свїй уряд при головних церквах Риму. Кардинали становили сенат, прибочну раду папи.

Коли в Німеччинї, вигасла династия Каролїнгів (з Людвиком Дитятем 911.), панували там хоробрї князї, але они з конечности були занадто занятї приверненєм порядку внутрішного в державї та відпором внїшних ворогів і не могли звернути своєї уваги на положене Церкви в Італїї. На просьбу однак папи удав ся король німецький Оттон I. Великий до Італїї, освободив папу від гнобителїв і прийняв з его рук цїсарску корону (опорожнену від 46 лїт) в день празника Стрїтеня 962. Від сего часу позїстала гідність цїсаря римско-німецького при королях німецьких аж до свого вигасненя. Всеж таки хотїли нераз цїсарї вкорочувати власть папи.

З причини такого сумного стану Церкви в X. і XI. столїтю розвинулись вельми невідрадні відносини в північній Італїї, в Німеччинї і в Францїї. В тих краях іменно надїляли князї єпископів і монахів просторими посїлостями (се діялось в Німеччинї передовсїм від часів Оттона I.), а они мусїли за се подїбно сьвітским панам, складати пануючому присягу підданьчу, а на случай війни, їм допомагати. Король надавав єпископства і абатства переданєм перстень і жезла, знамен духовної гідности, якої не може надавати князь сьвітський. То надаване достоїнства називалось інвестиурою. Случалось часто і так, що надавано духовні становиска за суму грошей з гори означену, повнено отже симонїю, хоч Церква від давна карала сей гріх тяжкими карами. Дїйшло до того, що часто-густо неспосібні і негідні люди займали високї церковні становиска, то і не дивота, що часть сьвященьства попала в темноту і пороки і була неспосібна до свого великого званя. Наслїдком того було, що повернула

давна дикість народу. Доконче треба було тепер кріпкого провідника Церкви, котрий би зміг її дивинути з такого пониження і поставити назад на свічник, щоби она по правді була світлом для народів землі.

§. 32. Іконоборство.

Від найдавніших часів почитано і уживано в Церкві релігійних образів, і та почесьть відноситься до святої особи, представленої на образі.

Грецький цісар Лев III, уроджений в горах Ізаврії, тому Ізаврійским званий, був диким і невченим жовніром, та тільки для своєї хоробрости осягнув цісарський престол. Він то заборонив як найострійше почитати образи, уважаючи се ідолопоклонством (726.), а зробив се тому, бо в него вмовлено, що таким чином наверне Магомедан і Жидів до віри Христової.

Як тільки оповіщено є зарядження цісаря, повстало між народом велике зворушенє; в деяких місцевостях прийшло навіть до явного бунту, бо нарід був дуже ревний в почитаню образів. Ворохобню придавлено силою і заряджено винищити релігійних образів. Папи Григорій II. і III. боронили науку Церкви о почитаню образів і відпирали рішучо закид ідолопоклонства.

Ще більше лютив ся против образів син і наслідник Льва, Константин V. Він велів бурити бібліотеки і монастирі та убивати черців, бо они по найбільшій часті займали ся мальованем образів. Їх то виганяв цісар з краю, а навіть карав смертю. Черців осліплювано, волочено по дорогах, привязувано їм каміне і кидано їх в море. Багато вельми цінних предметів штуки впало жертвою жорстокости іконоборців.

Так нарушений супокій в Церкві привернула доперва цісарева Ірина, ревна почитателька образів. Коли по смерти свого мужа Льва IV. обняла управу держави, тоді за згодою папи Адрияна I. скликала VII. вселенський собор до Нікеї (II. Нікейський) (787.). Собор сей привернув уживанє і почитанє образів, підносячи ріжницю між почитанем образів, а почесстю (поклоном) належною одному Богу.

Деякі з цісарів наслідників, старались знов знести уживане образів, тож і гонене почитателів ікон повторило ся. Єму положила остаточно кінець цариця Теодора на соборі в Царгороді 842. р. Іконоборство тревало майже 120 літ.

Церква, покінчивши щасливо 120 літню борбу з іконоборцями, стала покривати образами цілу решетчату стіну, що відділяла в святини престол від храма, а опісля установила в яким порядку мають бути сі образи в ній поміщені. Так повстали в наших церквах іконостаси.

Щорічно обходить Церква память покінчення сего довголітнього спору іменно в I. неділю великого посту, котра називає ся „Неділя православія“.

§. 33. Роздор в Церкві або Схизма.

Ісус Христос установив Апостола Петра верховним Апостолом. Сей оснував Церкву в Римі і був єї єпископом аж до кінця життя. На сій підставі вважав ся кождоразовий наслідник сего Апостола, римський єпископ або папа, всіми християнами і від найдавніших часів, головою і провідником цілої Церкви на землі.

Від коли одначе Рим перестав бути столицею римської держави, а єго місце заняв Царгород, старали ся єпископи Царгороду, пізнійше патріярхами звані, стати независимими від пап в Римі. Се честолюбиве стремлене єпископів грецких підпирали грецкі цісари, сподіючи ся прийти тим чином до впливів на справи церковні. Ся неприхильність до Риму збільшала, коли упало грецке пановане в Італії і коли зістало основане достоїнство цісарске на Заході. Що задумували тоді Греки, пізнати вже з того, що один з єпископів Царгороду, сучасний папі Григорію Великому, приняв гордий титул: „вселеньского єпископа“ (пр. §. 25.).

В половині девятого столітя прийшла для Греків нагода осушити сю так довго плекану гадку. Державою Греків рядив тоді Цезар Бардас, посвоячений з цісарским домом, в імени малолітнього цісаря Михаїла III. Бардас вів пусте і неморальне житє, а коли нічого не помагали вітцівські налімнення побожного патріярха царгородского Ігнатія, котрий також походив з цісарского роду, відмовив єму тойже св. Причастіє.

Страшно розлючений Бардас задумав піметити ся. Ігнатія скинено з єпископского престола, а на єго місце став патріархом Фотій, цісарський урядник, вправді дуже учений, але честилюбивий і облудний муж (858.). Фотій не був зовсім сьвящеником, тож против всяких церковних канонів одержав в кількох днях всі сьвячення. Фотій старав ся також і папу, від котрого потребував потвердження, ввести в блуд, будьто він законно прийшов до свого достоїнства. Але, коли папа Николай I. довідав ся про несправедливість, заповідяну св. Ігнатію і про те, яким способом Фотій став патріархом, виключив тепер Фотія з Церкви, бо він противзаконно присвоїв собі високе церковне достоїнство. Але сей відповів тим, що підніс проти римської Церкви цілий ряд ничтожних і без'основних обвинень (н. пр. що західна Церква перенесла піст з середи на суботу, що в пості позваляє їсти молочні страви, що силує сьвящеників до безженства і т. п.).

Вселенський Собор в Царгороді (869. р.) привернув вправді звязь поміж східною а західною Церквою, а цісар Василій скинув Фотія і назад привернув Ігнатія на престол, але все таки ся єдність була вельми слабка. Пізнійший патріарх Михаїл Керулярій відірвав на все Грецьку Церкву від Апостольского Престола (1054.). (§. 38.).

Грецька церква задержала правдиве сьвященьство і по більшій части Апостольску віру, однакож в наслідок відірвання ся від сєго осередку житя Церкви, попала в певну задеревілість. Она погордила лагідним ярмом намісника Христового, за те попала в повну зависимість від грецьких цісарів а опісля від турецьких султанів.

§. 34. Наверненє Моравян. Св. Кирило і Методій.

Поміж славянськими племенами, що замешкували край від Лаби до Дону, а від Північного моря до Адриатику і низшого Дунаю, заслугоє наверненє Моравян передовсім на увагу, по части задля значія і простору Велико-Моравської держави в сїм періоді, по части і тому, що з Моравії перейшло християнство до Чехії, до Польщі і до Руси.

Моравяни пізнали християнську науку від євващеників епархії Сольногородської, котрі з припорученя Кароля Великого, проповідали Євангеліє між тим славянським племенем. Мало однак знали они славянську бесіду і люди не дуже горнули ся до християнства, бо не розуміли латинського богослуженя. Тож звернув ся Моравський князь Ростислав до грецкогo цїсаря з прошенем о славянських проповідників. Наслїдком того удали ся до Моравії два братя черці, Константин і Методій (ок. 863.).

Они походили з дуже знаменитої родини з міста Солуня. Старший брат Методій вступив був зразу до війська, молодший Константин укінчив в Царгороді науки богословскі, філософічні і правничі, і задля глибокої учености одержав назву: „філософа“. Опісля покинув Методій війскову службу, вступив в монастир на горі Олімпі, посвятив ся малярству і став славним артистом. Константин пішов між Хазарів над Чорне море (де нині Крим) проповідати Євангеліє.

Около 850. року вернули они до столиці і були в великій любові і ласці у патріярха Ігнатія і цїсаря Михаїла III. В спорах між Ігнатієм а Фотієм стягнули на себе тяжкі переслїдованя від сторонництва Фотієвого, тож рішили ся оставити Царгород і йти між поганські народи на проповідь. Методій навернув Болгар, а Константин винайшов між тим славянське письмо і переведив євваще письмо на славянський язык. Вість о них дійшла небавом і до Велико Моравської держави і князь Ростислав, дізнавшись о ділах Константина і Методія у Хазарів і Болгар, забажав славянських учителїв християнської віри (863. р.)

Труди їх вінчались великими успіхами. Они переходили всю Моравію розбивали ідоли, голосили Євангеліє в народнім язиці Славян, відправляли в нїм богослуженє, ставили Церкви і заводили школи. В короткім часі була вся Моравія навернена.

Проповідуючи між славянськими племенами, перевели св. Літургію і иньші книги церковні як і цїле св. письмо на славянський язык. Дїло се причинило ся до скорого розширення християнства поміж Славянами і положило підвалину славянській письменности і славянським літературам. Задля тих заслуг називають ся они справедливо: „Апостолами Славян“. Однакож они стягнули на себе зависть німецьких

святих, що заходили до Морави. Ті то німецькі святихники обвинили їх перед папою, що будьто они ширять ложні науки.

Задля того удали ся оба брата до Риму, щоби зі своєї діяльности здати справу папі Адриянови II. Папа приняв їх вельми ласкаво а навіть торжественно, бо вийшов з духовенством і народом їм на зустрічу. Они несли з собою мощі папи Климента, третього наслідника св. Ап. Петра, що їх винайшов Константин в Крими, проповідуючи між Хазарами (пр. §. 10.). Адриян II. одобрих славянське богослуженє і поставив їх епископами (867.). Константин не вернув вже більше до Морави. Прочуваючи близьку свою смерть вступив в Римі в монастир і прибрав імя Кирила, та тим іменем називають звичайно сего апостола Славян. Кирило помер вскорі (14. лютого 869.), маючи всего около 48 літ. Єго мощі зложено в Церкві св. Климента.

Методія назначив папа архиепископом Великоморавської Церкви і він одержав право відправляти богослуженє по славянськи. Славянський перевід св. книг одобрих папа Йоан VIII. (879.). Св. Методій умер в р. 885. Єго мощі зложено в церкві в Велиграді в великоморавській столиці.

Память св. Кирила і Методія наказав Папа Лев XIII. обходити в цілій Церкві 5. липня.

Письмо, уложено св. Константином, називає ся „глаголіткою“, і єго уживають в богослужебних книгах деякі Славяни латинського обряду. Св. Климент (що жив в IX. і X. ст.) ученик св. Константина (Кирила) завів до письма грецьку азбуку, що називає ся „кирилиця“. В ній є письмо грецьке, приспособлене до славянського языка, а з глаголітики додані деякі букви, котрих нема в грецкім.

§. 35. Наверненє Чехів.

В р. 845. зробило 14 чеських шляхтичів перший крок до навернення Чехів. Они удали ся до Регенсбургу і там приняли крещенє. Від сего часу належали Чехи до епархії регенсбургської аж до заснованя самостійного епископства в Празі.

Скорше стало ширити ся християнство, коли чеський князь Боживой і єго жена Людмила приняли крещенє на

дворі великоморавського князя Святиполка, з рук св. Методія (873.). Їх сини Звигнїв і Вратислав ширили християнство дальше.

По смерті Вратислава старала ся его жена Драгомира вигубити християнство і казала свою тещу Людмилу задусити потайно раньтухом (927.). Св. Людмила се перша мучениця на чеській землі. Їх син Вячеслав, котрого виховала побожна Людмила, був ревним приклонником християнської віри і тому убив его брат-поганин Болеслав в замковій каплиці (936.). Сей злочин не запевнив однак поганьству постійної побіди, бо Болеслав навернув ся опісля до християнства.

Болеслав II. Побожний оснував за призволенєм папи єпископство в Празі (973.), і оно підлягало архієпископови Моґунції. Першим єпископом прагским був Саксонець, Дітмар, другим св. Войтїх (§. 36.), они оба мусїли бороти ся з великими перешкодами і трудностями.

§. 36. Християнство в Польщі. Св. Войтїх.

З Чехії прийшло християнство до Польщі. Вже за часів св. Методія приходили ученики его до Польщі голосити слово боже, а також і монахи німецькі кинули тут засїв божого слова, але загальне наверненє цілої Польщі починаєсь доперва в десятім віці наслідком супружества князя Мечислава (963—992.) з Дубравкою, донькою чеського князя Болеслава I.

Принятє християнства було услівєм сего супружества і его сповнив князь Мечислав в р. 966. разом з ділим народом польським. Від сего часу поступало наверненє Поляків скорим кроком а в р. 968. повстало перше єпископство в Познани. Оно було зависиме від архієпископства Моґунцкого.

Більше укріпило ся християнство за Болеслава Хороброго (992—1025.). За его панованя став св. Войтїх ширити віру Христову з великим успіхом між північними і західними Славянами.

Св. Войтїх уродив ся в Чехії. Одержавши образование в катедральній школі в Маґдебурґу, став опісля там єпископом. В р.

973. став єпископом Праги. Зражений вісупетєм обичаїв тамошних християн, опутив за призволенєм папи свою єпархію і вступив в монастир вєнедиктинський в Римі а опісля на Монте-Кассіно (988.). В молодім Войтїху кипів якийсь неспокійний дух, бо і загальне було тоді зворушенє умів, з причини поговірки о близькім кінци сьвіта. Люди жили в великім несупокою і переходили з місця на місце. Одні покидали і високі достоїнства і вступали в черці, иньші йшли з тої причини на прощу до Риму, до гробу св. Якова в Кампостелї або і до св. землі, котру доперва в тих часах зачали громадно звиджувати. Тому бачимо св. Войтїха через послїдних 14 лїт єго житя в постійнім руху з краю до краю. — Зараз по кількох лїтах вертає знов на престол єпископский та застає ті самі пороки. Се було причиною, що Войтїх покидає ще раз Прагу і стає апостолом слова божого в сусїдних краях, а найперше в Польщі, де з великим успїхом голосить Євангелїє.

Болєслав думав ширити віру Христову також між Прусакими, щоби таким чином постійно позискати їх для Польщі. В тїй цілі удав ся до Прус св. Войтїх, ведений охотою голошеня слова божого, але наміри не повелись і св. Войтїх умер смертю мученичою р. 997. (коло Фїшгавзен). Болєслав викупив єго моцї і з великою почестию похоронив їх в Гнізнї. Св. мученик став патроном народу польского а грїб єго основою не лиш релїгійної, але і політичної тривкості Польщі. Цїсар нїмецкий Оттон III. предприняв богомільний похід до гробу св. Войтїха, свого колишнього приятеля і тоді узнав Болєслава королем та заключив з ним трактат Гнізненський, в наслїдок котрого Болєслав отримав право закладати єпископства. Сей трактат потвердив папа Сильвестер II. і Болєслав засновав архієпископство в Гнізнї і єпископства в Кракові, Вроцлавї, Колоберегах і Любуші. Він спровадив також Вєнедиктинів до Польщі, щоби ширили віру і просєвіту між народом. Болєслав завів в цілій своїй державі богослуженє латиньске, бо декуди удержувало ся богослуженє славянське, заведене ще учениками св. Методія.

В часї безкоролївства по Мечиславї II. (1034—1040.) піднесло голову поганьство, доки не засїв на тронї Казимір Відновитель; за него основано много нових монастирів і вивїнувано їх, а єпархіям церковним назначено границї.

Наверненє Польщі до християнства мало для неї вельми спасенні наслїдки. Релїгія християнська убагороднила обичаї Поляків і дала їм спроможність користати із скарбів за-

хідної культури і скріпити ся внутрішню, щоби стати в ряді з иньшими західними державами.

§. 37. Християнство на Русі. Св. Ольга.

Після давного переданя мав вже св. апостол Андрей голосити на Русі науку Христову. Він то рікою Дніпром мав дістатись аж до Київських гір, там мав поставити три хрести і предказати, що тут ширити ся буде слово боже.

Коли в IX. віці св. Кирило і св. Methodій проповідали Євангеліє в землях славянських, тоді лучі божого сьвітла дійшли і до Русі. Особливо св. Methodій трудив ся в нинішній Галичині, в околицях над Вислою і Дністром, а єго єпархія розтягалась до Буга і Стиру. В ній поставляв він сьвящеників і разом з своїми учениками основував єпископства, як пр. в місті Червеню.

В тім часі (855.) поплили з Києва долі рікою Дніпром два рускі бояри, Аскольд і Дир, і напали на Царгород. Нарід з патріярхом молив ся цілу ніч в церкві Преч. Діви на Вляхерні, щоби упросити помочи божої. Другого дня взяв патріярх ризу Преч. Діви, котра переховувалась в церкві, і серед торжественної процесії погрузив єї в море. З того повстала буря, що понищила кораблі Русинів. Сею чудесною бурею поражені бояри відступили від нападу, а довідавшись о причині, прийняли св. Крещенє і взяли проповідників з Греції на Русь. Таким чином прийшли на Русь нові сили проповідників Христового слова.

Хотя бояри і многі з народу були християнами, то загальне наверненє Русинів не було ще довершене і більша частина народу оставала і на дальше поганьскою.

Князь Олег, що рядив іменем малолітного Ігоря, був цілою душею поганином. Він однакож не переслідував християн і християнство ширилось на Русі звільна так, що за єго наслідника Ігоря, були вже церкви на Русі а в Києві престольна церква св. Ілії.

Далеко красша доба для християнства настала за панованя вдови Ігоревої, Великої княгині Ольги (945—957.), що володіла Русію в імени малолітного сина, Сьвятослава.

Пересвідчивши ся о правдивости віри Христової, удала ся з многими дворянами до Царгороду і приняла (маючи вже 67. літ) св. Крещенє з рук патріарха Теофілякта. В крещеню одержала імя „Єлена“ а крестним отцем єї був цісар Константин Багрянородний. Патріарх, окрестивши Ольгу, сказав до неї: „Ти єси благословена в женах руских, бо Ти полюбила сьвітло, а покинула темноту“.

Між Римом а Царгородом була тоді єдність, схизма Фотія була зовсім вигасла, тож Ольга, а з нею прочі Русини, прийняли християнство по обряду грецько-католицькому.

Ольга умерла дня 11. липня 969. р. і перед смертю розпорядила, щоби на єї гробі не чинено поганьскої тризни. Єї похорони були християнські. В коротці okazались моці Ольги нетлінними, тож Церква вчисляє єї між сьвятих і празник в єї честь установила в XI. віці на день 11. липня. Літопись зове Ольгу „зорею ранішною, що звіщає сонце“ та каже, що „она яєніла між поганами як білолиций місяць серед темної ночі“.

Зі смертю Ольги стратило християнство на Руси велику підпору. Єї син князь Сьвятослав був поганином.

§. 38. Загальне наверненє Руси. Св. Володимир Великий і Ярослав Мудрий.

Велике діло загального наверненя Руси довершив князь Володимир, внук св. Ольги (980—1015.). Вихований св. Ольгою, пізнав нестійність віри поганьскої; тож, коли в р. 988. заняв місто Корсунь, прийняв св. Крещенє разом зі своєю дружиною в Корсуни (988.) з рук єпископа Якова і одержав на крещеню імя „Василь“. Корсунь належав до східно-римскої (византийскої) держави.

Переданє каже, що Володимир приймав перед походом своїм на Корсунь проповідників ріжних ісповідань. Найбільше припала єму до серця віра християнська, яку проповідав філософ грецький. Володимир слухав єго проповіді о відкупленю і будучім житю та бачив в него картину представляючу страшний суд. На зборах старшини народу заявив Володимир намір заведеня віри Христової на Русі і тут рішено вислати 10 тямущих людей в сьвіт, щоби наглядно оглянули всякі богослуженя. Посли єї прибули і в Царгород і були присутні на богослуженю відправляванім патріархом.

Обряд грецький принав їм дуже до серця, они вернули на Русь і стали оповідати: „будучи в грецькім домі божім, не знали ми, чи ми на небі, чи на землі — там дійсно перебуває Бог з людьми“. Тоді рішено піти по приміру Ольги, бабки Володимира та прийняти християнство з Греції. Одначе князь не хотів приймати віри від Греків, яко їх підвластний, лише яко їх побідитель і тому пустив ся з численним війском на місто Корсунь, заняв его і післяв послів до грецьких цїсарів Василя і Константина з прошенем о руку сестри їх Анни. Грецькі цїсарі пристали на се під услівем, наколи Володимир прийме християнство. Володимир згодив ся на те і грецькі цїсарі вислали до Корсуня свою сестру Анну і сьвящеників. Між тим осліп Володимир і за порадою царівни прискорив крещене і зараз прозрів. „Тепер пізнав я правдивого Бога“, сказав він, прозрівши так чудно. Опісля оженив ся з царівною Анною.

Володимир взяв з собою до Києва митрополита Михаїла, єпископів і сьвящеників. Він велїв окрестити своїх 12 синів, відтак приказав нищити веї ідоли поганські і оголосив, щоби веї Києвляни одного означеного дня прийняли св. Тайну Крещеня в ріці Дніпрі. Нарід радо услухав свого християнського князя і окрестив ся громадно (988.). Проповідники слова божого розійшли ся по веїй руській землі, учили і крестили нарід. Володимир будував багато церков. В Києві на місци божка Перуна стала церква св. Василія Великого. Вельми величавою була церква „Десятинна“ в честь Рождества Преч. Діви. Десятинною звалась она тому, що на удержанє єї призначив Володимир десятю частину веїх своїх доходів. По більших містах оснував Володимир єпископства, а в Києві митрополїю. Першим митрополитом Русинів був Михаїл. Богослуженє відправляло ся з книг церковних славянських, які перевели з грецького св. Кирило і св. Методій. Володимир дбав і про народну просьвіту і оснував школу в Києві. Літописець оповідає, що руські матери, котрих діти йшли вперве до школи, плакали за ними мов за помершими.

Володимир умер в р. 1015. і его похоронено в церкві десятинній. Церква вчислила его до лика сьвятих і назвала „Рівноапостольним“ бо він зарівно апостолам причинив ся багато до розповсюдненя віри Христової. Его память обходимо 15. липня.

Дїло начате св. Володимиром продовжав его син Ярослав Мудрий (1019—1054.). Він збудував в Києві храм

Софійський в честь Божої Премудрости (т. є. Сина Божого Іс. Хр.) і основував нові єпископства і монастирі. Ярослав поставив в Києві першого митрополита з роду руского, Іларіона, бо до сего часу були Греки митрополитами на Руси. Ревно дбав він і про народну просьвіту і основав школу в Новгороді, а при храмі Софійським першу бібліотеку та спровадив учених з Греції, щоб переводили з грецького язика на руский недостаючі богослужєбні книжки.

Ярослав Мудрий був князем наскрізь християнським; умираючи, взивав свої діти до любви Бога і ближнього і накликавав до братньої згоди.

Не слухали єго мудрої ради князі, що по нїм слїдували. Они вели безнастанні міжусобиці, але годились в розповсюдненю християнства на Руси. Заходами руских князїв ширила ся щораз більше віра Христова та з кінцем XI. столїтя обняла цілу Русь.

Київські князі і митрополити були тоді в приязних відносинах до римских пап. Посли папи Льва IX., зірвавши звязь з відступником патріархом царгородским Михаїлом Керуларієм, вертали через Київ і були гостинно приняті руским митрополитом Іларіоном (1054.). Русини отже були в початках свого християнства вірними католиками і узнавали главєнство папи римского.

Опісля (§. 64.) була руска Церква втягнена в грецьку схизму а то через свою зависимість від царгородских патріархів і оставала в нїй (з малими перервами) до кінця шіснайдцятого столїтя.

§. 39. Житє чернече на Руси. Києво-печерска Лавра.

Як у всіх краях так і на Руси були монастирі заборонами віри і духового образования та найважнїйшими чинниками в розповсюдненю християнства.

Найважнїйшим монастирем на Руси був Київський монастир, що в XII. віці одержав назву „Печерської Лаври“. Початок до сего монастиря положив св. Антоній.

Антоній уродив ся в Любечи на Україні 983. р. На Атоньській горі постриг ся в черці, вернув на Русь і осїв (1013.) недалеко Києва в тій печері, котру передше викопав був, щоби молити ся

в ній, Іларіон, священик з села Берестова, пізніший перший з Русинів митрополит Київський. Святість життя Антонія притягала до него багато побожних людей, котрі заявили намір служити з ним спільно Богу. Тож разом коло него копали собі печери. Антоній поставив над ними ігумена, а сам перейшов в другу печеру недалеко, звідти пішла і назва монастиря печерського.

Коли св. Теодозій (†1074.) зістав ігуменом Києвопечерського монастиря, завів в нім новий устав, званий „студийським“, уложений Теодором Студитом, ігуменом в Царгороді, в VIII. століттю. Головні точки устава були: спільне житє, убожество, богослуженє і наука. З часом повстали церкви і келії не тільки в землі але і на поверхні та навіть величаві. Сей монастир розвивав ся скоро і став осередком духового життя руского. Він був на Русі тим, чим на Заході монастирі, Монте-Кассіно, Фульда, Ст. Гальлен, Тур і інші. Много монахів відзначувало ся святостію життя, наукою і даром чудів.

В тім Києво-печерськім монастирі жив (при кінці XI. і з початком XII. столітя) чернець Нестор, перший руский літописець. По нім дійшло до нас „Описанє життя і смерті св. мучеників князів Бориса і Гліба“ синів Володимирових, що згнули з руки свого старшого брата Святюполка Окаянного (1015.); „Житєпись св. Теодозія Печерського“ і вельми цінна „Руска літопись“ в котрій Нестор списав головні події Русі (від р. 852. до р. 1110.).

Нарід руский відносив ся до монастирів з великою почесністю; князі і бояри приймали на старість монаше постриженє і монастирі одержали з часом важне історичне і моральне значінє на Русі.

§. 40. Наверненє Мадярів (Угрів).

Проповідники з Царгороду познайомили і Мадярів з християнською наукою. Опісля приходили між Угрів проповідники з Заходу а особливо від Німців. За короля Стефана I. Святого (997—1038.), котрого окрестив єпископ прагський Войтіх, стало християнство пануючою релігією в краю. Стефан ширив ревно християнську віру в своїй державі, за призволенєм папи Сильвестра II. заснував десять єпископств і закладав монастирі і школи, в котрих провід повіряв німецьким священикам.

В нагороду за ті заслуги надав єму папа достоїнство і титул „Апостольского короля“ і переслав єму золоту корону і золотий хрест, котрий в торжественних походах несено перед королем.

Папа Климент XIII. відновив (1758.) титул „Апостольского короля“ і сполучив з ним титул „Апостольского маєстату“ для цїсарєвої Марїї Тереси і єї наслідників.

§. 41. Релїгійне жите Християн.

1. Невідрадні відносини церковні і ослабленє папскої власти були причиною, що релїгійне жите не виступало в тім періодї з такою силою, як в двох перших періодах, хотя і тут суть приміри совершеної чесноти і сьвятости.

Для поборєня здичлості і жорстокости обичаїв була Церква змушена ймити ся острїйших средств карности і поправи. Щоби, приміром, знести вельми розповсюдненє право сильнїйшого, завела Церква так званий „мир божий“, на основї котрого велкі спори і усобиці були заборонені від середї вечера до понедїлка рана, в рождественський і в великий піст.

Такого, що допустив ся більшого злочину і не хотїв каяти ся і надолжити, виключувано з Церкви.

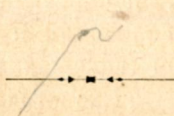
Часами накладала Церква кари на цілі громади і краї; тоді замовкали дзвони, богослуженє відправлялось і св. Тайни удїлялись при зачинених дверях і неприкрашених олтарях (із св. Тайн удїляно лиш св. Крещенє і Покаянє) та навіть з одежи пізнати було час смутку і покаяня. Такі кари називались інтердиктом.

Средством для удержаня карности і моральности були в тім періодї духовні суди. Коли іменно єпископ відвідував поодинокі громади своєї єпархїї, щоби пізнати стан релїгійного жита, а робив се що року, мусїв при тім держати духовний суд; в тій цілі 7 найбільше достовірних громадян виявляло єпископови під приєгою всі проступки в своїй громаді.

У німецких племен були в уживаню ордалїя або божї суди т. є. проби, котрими думано пізнати суд божий о винї або невинности обвинєного. Тут належали: киданє жереба, проби води (опаданє обвинєного в водї було доказом єго невинности), проби огня (обвинєний держав свою руку в огню або мусїв ходити по жарїючих

углях) і т. д. Ордалії походили з часів поганських а Церква лише терпіла їх до якогось часу. Поєдинок або суд божий відкинула Церква рішучо.

2. Зпочатком сего періоду впроваджено на Заході орґани до богослуженя. Грецький цїсар Константин V. прислав той інструмент франконському королеви Піпінови (757.), щоби его позискати для іконоборства (§. 32.). На богослуженє скликувано вірних від тепер дзвонами. Кажуть, що дзвони винайшов (в пятім столїтю) Павлін, єпископ Нолї в Кампанїї. До богослуженя додавано завсїгди проповідь в народній бесїді.

ЧЕТВЕРТИЙ ПЕРІОД.

**Від Григорія VII. до відступства Лютра від Церкви
(1073—1517.).**

---

§. 42. Григорій VII.

Сумний стан, в яким Церква знаходила ся в минушнім періоді (гл. §. 31.) тревав незмінно аж до другої половини одинайцятото столітя. На вні оставала Церква в негідній зависимости від сьвітских князів, а розпаношене зіпсуте непокоїло єї і спинювало в спасеннім діланю.

Мужем, котрого провидіне боже покликало до ратованя Церкви, був Папа Григорій VII. (1073—1085.), котрий передше називав ся Гільдебранд. Він походив з убогої родини, его отець був теслею. Гільдебранд одержав мимото старанне образованє, найперше в Римі а опісля в славнім монастири в Ключняці (Clugny) у Франції. Будучи дорадником трех пап, здобув собі великі заслуги в управі Церкви.

Тож загальна була радість, так римского народу як і сьвященства, коли рознесла ся вість, що головою Церкви вибрано Гільдебранда. Всі знали его знамениті дарованя умствені, его благородне серце і непорочне жите. Гільдебранд вздержував ся прийати се найвисше достоїнство на землі, бо знав, що зіпсуте опановало вже велику часть християнства. Він просив і налягав на німецкого короля Генрика IV., щоби не признав его вибору, мовлячи, що він яко папа не помине безкарно его пороків і злочинів.

З сьвятою ревностію і рішимостію приступив Григорій до свого діла: постановив відвернути розповсюднені в церкві лиха.

Він заострив закони, котрі обов'язували сьвящеників до чистого непорочного життя, і з'обов'язав їх до безжельства, а нарід підпірав папу в тім згляді, бо відрікав ся сьвящеників, котрі не хоронили церковних законів. Відтак постановив Григорій строгі закони против симонії (т. є. роздаваня і приймаюня церковних урядів за гроші) і против інвеститури (т. є. уділюваня сьвітескими князями церковних урядів н. пр. єпископства, абатства і ин. переданем перстеня і жезла).

Против таких папеских розпоряджень виступив німецький король Генрик IV., а кількох послушних єму єпископів підпомагало єго в тім; до того вів Генрик IV. життя неморальне, протопана завізвав єго до Риму до відвічальности. Король розлютив ся та оголосив папу за зложеного з апостольського престолоа. В наслідок того кинув Григорій клятву на Генрика IV.

Тепер опустили короля єго сторонники і єпископи. Німецькі князі рішили „після старого закона державного“ приступити до вибору нового короля, наколи Генрик в протягу одного року не постарася о звільненє від церковної клятви, і запросили папу на сойм в Авсбургу. Тоді удав ся король — було се зимою р. 1077. — до Каноси, де перебував папа, та одягнувши ся в звичайну волосіницю, відбув після тодішнього звичаю, триднівну публичну покуту і просив папу о знятє клятви. Генрик запрягнув поправу, а папа простив єму все і зняв з него клятву.

Та вскорі забув король на дане приреченє і заняв вороже становиско супротив папи; тож на місце єго вибрали німецькі князі Рудольфа Швабського королем німецьким. Папа був сему противний, бо все ще надіав ся, що Генрик змінить своє поступованє. Коли се одначе не наступило, був Григорій змушений наложити на Генрика церковні кари наново.

З борби, яка вивязала ся між Генриком а Рудольфом, вийшов Генрик побідоносно, а тоді забажав він пімстити ся на папі. Він зібрав військо, пішов на Рим і облягав єго три роки. Папа був в великім небезпеченстві, та впратував

его з сего князь Норманів в Сицилії, Роберт Гвіскард, упродавивши папу в безпечне місце, в Салерно. Небавом опісля (1085.) умер сей великий папа а Церква вчислила его між съвятых. Умираючи сказав він: „я любив справедливість та ненавидів несправедливість, тому умираю в заточеню“.

За наслідників Григорія продовжав ся спір дальше. Генрик V., син Генрика IV. вступив спершу в сліди вітця свого, але опісля признав церкві справедливість і свободу в виборі єпископів і аббатів і заключив з папою мир. Сей супокій між Церквою а державою, названий Калікстиньским (від папи Калікста) або Вормацким (1122.), потверджено на вселеньскім Соборі церковнім, що відбув ся в церкві Лятераньській в Римі р. 1123.

§. 43. Хрестоносні походи.

Вже від перших віків християнства відвіджували св. Землю численні богомолці, що хотіли звидіти тоті місця, де Син Божий терпів і умер, і котрі осьвятитв Він своїм житєм і смертю.

Хотя Палестина перейшла опісля в посіданє Арабів, а потім Турків, то богомольні подорожи не устали. Але невірні Турки стали гнобити супокійних богомольців; не одного з них ограбили, піймали і спродали в неволю або і забили. Звідси походило загальне бажанє християн, зроби ти конець тим сумним відносинам і звільнити св. Землю від панованя невірних. Се наміряв вже великий папа Григорій VII., але спиняли его в тім борби з Генриком IV.

Міжтим повернув був зі свого богоміля пустинник Петро з Амієну і краснорічивими словами представив папі Урбанови II. терпіня християнських братів на далекім Сході. З препорученя папи переходив Петро цілу Італію і Францію та одушевляючими проповідями загривав християн до съвятої борби з невірними; папа Урбан скликав собор до Клермону (1095.), в котрім взяло участь 30.000 людей з ріжних країв. „Там, де зійшло Сонце Правди“, кликав він „де Син Божий яко чоловік між люди зійшов, де Господь научав, кроваві муки терпів і з мертвих воскрес, щоб людей спасти — там, до сего съвятого місця

втиснули ся погани і осквернили сьвятиню божу“. Папа візвав присутних до сьвятої війни, а тисячні голоси відповіли ему: „Бог так хоче!“ Тим, що зголошували ся до участі в війні, пришивано на правім рамени червоний хрест і звідти пішла назва: „хрестоносець“, „хрестоносні походи“.

Зараз з весною слідуячого року (1096.) вирушали до св. землі безчисленні товпи народів з ріжних країв. Однакож хибувало їм карности і порядку і їх постиг сумний кінець: они по більшій часті погинули.

В літі того самого року вирушило велике військо під проводом побожного і хороброго князя Готфріда з Буйльону. Се підприємствє вінчалось успіхом.

По численних борбах і несказаних трудах здобули хрестоносці св. Землю (1099.). Коли прийшли на височину Емаве і побачили звідти Єрусалим, плакали з радости, обіймали ся взаємно, падали і цілували ту землю, по котрій ходив колись Спаситель сьвіта. По кровавій битві здобули християни Єрусалим. (15. липня 1099.). Як тільки заняли місто, пішов Готфрід босо і в вовняній покаяній одежі на хрестну дорогу Ісуса Христа. Его вибрали царем Єрусалима, але він відповів смиренно, що „не може носити царської корони там, де Цар неба і землі вінчаний був терневим вінцем“. Готфрід умер слідуячого року, а по нім обіймив власть над св. землею, брат его, Бальдуїн, котрий прийняв титул короля.

Коли Турки здобули на ново місто Едессу (1144.), що вважало ся захистом Єрусалима, захотив християн до нового хрестного походу св. Бернард, також на приказ папи. Похід сей був без успіху, з причини похибок проводирів і віроломности грецких християн.

Третий хрестоносний похід оказав ся потрібним тоді, коли невірні здобули Єрусалим (1187.). На чолі хрестного війська станув сідоголовий цісар Фридрих I. Русобородий (1189.), та на жаль утопив ся сей цісар, коли хотів конем переплисти сильно візбрану ріку Салеф в Малій Азії. Его військо вигубила пошесть.

На намаганє пап підприємляли ще ріжні князі пять хрестоносних походів, однако всі ті походи були без тривкого успіху. Послідною кріпостию, яку мали хрестоносці

в св. Землі, було приморське місто Птольомаїда або Аккон. Та і се здобули невірні в р. 1291.

На особлившу замітку заслугує судьба Людвика IX., короля Франції. Сей побожний, благородний і хоробрий король підприємня був два послідні походи хрестоносні. Людвик хотів передше здобути північні побережа Африки, щоби звідтам можна було лекше Палестину заняти (1248.). Спочатку щастило ся ему, опісля зістав побитий і з одною частиною війська до неволі сшійманий. По довголітній неволі освобождено его за значним викупом. В р. 1269. підприємяв він поновний хрестоносний похід до Африки. Тоді кинула ся пошесть в его війську і жертвою єї впав сам король.

Для охорони богомольців, підпори хрестоносців і поборюванє Магомедан, засновано три рицарські чини (ордени), Йоанітів, Темплярнів і чин Німецький. По втраті Палестини перенесли ся і они відтам до Європи.

Купці з Амальфі (1048.) заложили монастир з каплицею св. Йоана для охорони богомольців. Тому, що збирались в каплиці св. Йоана, звали ся Йоанітами. В р. 1118. прилучили они до прочих обітів ще обіт борби з невірними. По утраті св. Землі перенесли ся на остров Родос а опісля на Мальту, від чого називано їх „Мальтаньськими рицарями“. Сей чин є до сього часу. В тім самім часі (1118.) зложило в Єрусалимі 9 рицарів французких обіт монаший і рицарський для охорони богомольців і св. Землі перед невірними, і дістали назву „Темплярнів“, від сусідства свого з сьвятиною Соломона. Сей чин зістав знесеній 1311. р. на соборі в Вієнні. Підчас III. походу оснували німецькі князі німецький чин рицарський. Сей чин переселив ся до Прус, щоби навертати поган. В Австрії є він до сього часу, а один з архикнязів є великим містром. Йоаніти і Німецькі рицарі займають ся тепер обслугою раних підчас війни.

§. 44. Борба пап з Гогенштавфами. Іннокентій III.

Підчас, коли християнські народи Європи стреміли всіми силами до того, щоби відібрати невірним св. Землю, та між тим, коли тисячі християн мерли смертю лицарскою в борбі з невірними, тоді начала ся між папством а цісарством столітна борба, що нанесла Німеччині а опісля і цілій Церкві много лиха.

Фридрих I. (Русобородий), Гогенштавф, і его наслідники забажали присвоїти собі необмежену власть над цілим християнством. Сему мусіли супротивитись папи, позаяк таким чином було би перейшло папство в зависимість

таку, в якій оставали царгородекі патріярхи супротив цісарів грецких.

По смерті папи Адрияна IV, поставив Фридрих двох антипап, одного по другім, а законний папа Александер III. мусїв втікати до Франції; тим способом розділив він християн на довгі літа на два ворожі собі табори. Доперва коли ослабла сила Фридриха по нещасній битві в Італії, погодив ся він з папою Александром III. В Венеції (1177.) признав Фридрих публично, що поступав несправедливо і просив папу о прощєнє. Він відложив цісарську багряницю і з плачем упав до ніг сідоголовому настоятелеви Церкви. Папа підніс его і на знак мира поцілував. Слїдуючого дня тримав цісар папі стремя, коли сей всїдав на коня, і провадив єму коня. Було то тоді знаком почитаня. Підчас третього хрестоносного походу постигла Фридриха смерть (пр. §. 43.).

Між папами, що в тих нещасних часах вели дальше боротьбу за волю та незалежність Церкви, відзначаєсь особливо Іннокентій III. (1198—1216.). Він є дійсно одним з найславнїйших, найбільше рішучих але і обачних мужїв, які колинибудь займали престол св. Петра. За него стало папство на найвисшїм степені своєї внїшньої власти. Коли его одноголосно вибрано папою, мав що йно 37 літ, але була надїя, що він походячи з найблагороднїйшого римского роду, вихований знаменитими учителями, обдарований великими прикметами духа і серця, буде саме найвідповіднїйшим, щоби Церкві винайти дорогу для виходу з тогочасних замішанин.

Іннокентій привернув найперше упавше значїне папи в провінциях церковної держави, опісля звернув ся до євїтских річий.

Він боронив підданих против тиранїї богатих і сам засїдав тричі в тижни на суд, мирив спорячих князїв і королїв Еуропи, роздавав, можна сказати, корони і був зверхником цілого християнства, тож в цілости здійснив програму Григорія VII. Бистрим оком обняв цілий євїт і забезпечав в поодиноких краях, свободу віри, ненарушимість закона і чистість обичаїв. А вжеж найважнїйша з тих часїв є ся обставина, що тоді ніхто не важив ся сумнівати ся в управленє папи до тих дїл. Походило се не лиш з личного поважаня і довіря, яким тішив ся Іннокентій але

головно з загального пересвідчення, що папа є сторожем закона божого і найвисшим судиєю. Така могутність влади папської і діла, які входили в круг її, впливали вельми хосенно на суспільні відносини і причиняли ся до загального добра людського. Іннокентій обіймав всі народи християнські рівною вітцівською любовю, а зайнятий трудами і працями свого високого уряду, жалував ся часто, що мало в него часу до занятя небесними річами. „Я ледви можу дихати,“ писав він одного разу, „так дуже потребую для других жити“.

Мимо неприязного поведеня Гогенштавфів, переняв папа не лише опіку над потомком роду Гогенштавфів, Фридриком, але також дозволив на єго вибір на німецького короля, яко Фридрика II, а сей перед своєю коронацією (1215.) прирік під присягою, що шанувати буде права церкви і предприме хрестоносний похід.

Діяльність, яку розвинув Іннокентій, щоби на вні скріпити владу Церкви, увінчав великим ділом а іменно скликанем XII. вселенського собору до Риму (IV. лятеранський) (1215.), що велнчавостию перейшов всі попередні. Зібралось 412 єпископів, 800 аббатів, багато королів і послі майже всіх монархів католицьких. Головною ціллю нарад було відзисканє св. землі, тому і рішено тут новий хрестоносний похід, раджено токож над реформою карности в Церкві і удержаню чистоти віри та видано в тім напрямі цінні рішеня. В слідуючім році (1216.) умер Іннокентій, а смерть єго замкнула найкрасший період в історії Церкви.

Хотя Фридрик сам признав, що все, чим єсть і що має, завдячує лише римському престолови і Церкві, то вскорі показав ся противником папи. Він заняв безвзглядно посілости церковні, спиняв самовільно обсаду опорожнених єпископств і старав ся, о скільки зміг, обмежити свободу Церкви. Без найменьшої причини відкладав Фридрик похід хрестоносний так довго, що вкінци папа Григорій IX. кинув на него за се клятву (Григорій IX. був другим наслідником папи Іннокентія III.). Тоді вирушив Фридрик до св. землі (1228.) і, не вважаючи на тяжачу на нїм клятву, війшов в Цевкву Єрусалимску і самовільно вложив собі на голову корону сего королівства.

Іннокентій IV. (1243—54.), наслідник Григорія, підняв по даремних заходах дальше борбу против Фридрика. Фридрих задумав увязнити папу, але папа утік потайно до Франції і скликав XIII. вселенський собор (I. ліонський) (1245.) до Ліону на пограниччю Франції, де кинено на цїсаря клятву „задня єго віроломности та грабежи церковних поєїлостей“ і оголошено єго за позбавленого цїсарської гідности. Фридрих умер в Сицилії знеславлений і опущений (1250.).

По смерти Конрада IV.¹⁾ сына Фридрика II. (1264.) настали в Німеччинї сумні часи безцарства і не було такого, котрогоб загально узнано головою держави. Сему положив конєць вибір побожного і благородного Рудольфа з Габсбурга на німецького цїсаря (1273.).

З борби з Гогенштавфами вийшло папство побїдоносно, і Церква одержала свободу, позаяк Рудольф обіцяв шанувати єї права і поєїлости.

§. 45. Пробуванє пап в Авинїонї.

Не довго тішила ся Церква овочами своєї побїди; позбавлена своєї охорони в Німеччинї, злучила ся тіснїйше з Францією, а через се попала з часом в негідну зависимість від французских королїв. Папа Бонїфатїй VIII. старав ся видобути Церкву з сеї грізної неволї, але упав жертвою підступів і хитроций французского короля Филипа IV. Красного. Сей вислав своїх довірочних мужїв до Італїї і казав їм спіймати єїдоголового папу. Булоб може і що гїршого стало ся, наколиб наряд не увільнив папи з рук гнобителїв. В кілька днів опісля умер Бонїфатїй з гризоти (1303.).

Тепер старав ся Филип вибрати такого папу, котрий би став повільним орудиєм єго плянів. Се удало ся єму вповнї. Папою став архієпископ з Бордо, Климент V., котрий перенїс свою резиденцію до міста Авинїону в Франції (1309.), та таким ділом віддав свою свободу в руки французского

---

¹⁾ Конрадин, син Конрада IV. старав ся відібрати Французам королївство Сицилії, однако зїстав взятий в неволю і мимо просьб і напїмнєнь папи Климента IV., стятий в Неаполи (1268). Так погіб послїдний з Гогенштавфїв.

короля. Сей стан тревав майже 70 літ і его називають в історії „вавилонською неволею пап.“

Через пробуванє пап в Авинїонї терпіли дуже Рим і церковна держава. Не стало там пануючого, а через те саме сторожа і оборонця права і порядку. Республіканське стороництво підносило ся щораз сьмільйше.

Папа Григорій XI., бачучи сумні наслідки резиденції в Авинїонї, вернув до Риму (1377.), до чого причинилась немало усильними прошенями і упіненнями, св. Катерина з Сієни, монахиня з чина Домініканок, женщина великих відомостей і знаменитих чеснот. По смерти Григорія став папою Урбан VI. Він рішив ся остати в Римі, а позаяк оказав ся ще кардиналам за строгий, то розгнівані французські кардинали вибрали антипапу, що прийняв імя Климента VII. і осїв в Авинїонї.

Так роз'єднила ся Церков християньска, бо поодинокі краї відступили від законного папи і узнавали антипапу. Майже сорок літ тревав сей роздор в Церкві Христовій. В р. 1409. зібрав ся собор в Пізі, щоби положити кінець тим сумним відносинам в Церкві. Собор зложив з престола обох пануючих пап, а вибрав нового папу, наслідком чого повстало трех пап супротив себе.

§. 46. Собор в Констанції.

Цісар Жигмонт старав ся усердно о приверненє нарушеного супкоюю в Церкві. Єму удало ся вкінци зібрати вселеньский собор до Констанції (1414—1418). Собор прийняв ся виповнити три завдання вельми важні для добра Церкви і він належить до найславнійших соборів в історії Церкви. Найперше заняв ся він усуненєм роздору християньских народів, що єму дійсно удало ся. Вибрано нового папу, Мартина V., котрого вскорі признано загально головою Церкви.

Описля розбирано ересь Гуса, що знайшов був в Чехах численних приклонників і єї осуджено (§. 47.). Вкінци раджено на соборі над средствами постійної поправи обичаїв в голові і в членах Церкви. Мартин V. старав ся дуже ревно осягнути сеєю поправу і предложив соборови дотичну заснову сего, однако в тім згляді не прийшло до

згоди і для того заповіджено новий собор, що мав зібратися за кілька літ. Поодинокі наслідники Мартина V., як і пізніші собори церковні, думали о поправі церковних відносин і деякі надужитя усунено дійсно, однако не ужито тут рішучих заряджень, тому і не удалося загоїти ран Церкви. До того ще прилучилось, що деякі папи займалися занадто сьвітськими ділами, а єпископи часто не вповняли своїх обовязків.

Так упадала щораз більше карність в Церкві, а через се терили повага і вплив Церкви у народа, що свої блуди і пороки покривав радо злими примірами деяких своїх духовних учителів і провідників. Нарікали на такі відносини побожні і тямущі мужі та віщували з того тяжке горе Церкві, бо пастирі єї не поняли знамен часу, тай не відвернули лиха від Церкви божої тоді, коли се було можливе без великої шкоди. Ті сумні здогади і обави сповнилися на жаль незадовго.

§. 47. Єресь Гуса.

Іван Гус уродився в Гусинці, в полудневих Чехах, около р. 1369. Вів був професором на університеті і проповідником в Вифлеємській каплиці в Празі. Гус учив, що Христос не дав своїй Церкві видимої голови, що Церкви не треба слухати, що духовні чи сьвітські настоятелі, коли попадуть в тяжкий гріх, тратять власть над християнськими підданими і мусять зречи ся свого уряду. Архиепископ праский заборонив Гусови проповідати, а папа візвав єго до Риму, щоби оправдав ся із своєї науки. Але Гус не слухав ані архиепископа ані папи, тож римський Престол виключив єго з церкви, а Прага сама підпала під кару церковні (інтердикт, §. 41.), бо в ній знайшов Гус охорону.

Тоді опустив Гус Прагу і перебував у приклонній єму шляхти. Він використав сю нагоду і голосив свою науку сільському народови. Коли в тім часі зібрався собор в Констанції, удав ся Гус (1414.) там, щоби предложити свою науку церковному соборови і цісар Жигмонт дав єму на дорогу так званий „желізний лист,“ що запевняв єму охорону в подорожи. Цісар однако заявив Гусови вперед, що в случаю, наколиб собор знайшов єго науку єретичною,

він відмавляє ему всякої дальшої помочи. Ніяк не слідує з того, щоб Жигмонт хотів впливати на осуд собору, бо і Гус сам казав, що „він готов терпіти ту кару, яку опреділює для еретика закон (свѣтський), накли тільки собор докаже ему хотьби один блуд.“ А закон свѣтський визначував для еретика вельми тяжку і строгу кару, бо смерть в огни (пр. §. 53.). Собор переслухав Гуса ще раз, а позаяк Гус не додержував свого приреченя і не заперставав служити св. літургії і проповідати, то держав его собор підчас цілого сего часу в легкій вязниці. Гусови вільно було займатися чим хотів і без перешкоди перепишуватись зі своїми приятелями. По стараннім розслідуванню его науки, узнав єї собор ложновірством і визвав Гуса, щоби відкликав. Коли Гус сего зробити не хотів, заявив ему цісар: „Я вільний від мого приреченя — коли ти свої ереси борониш уперто, то і собор мусить супротив тебе після закона поступити. Я раджу тобі: піддайся его рішенню і то чим скорше.“

Коли однакж намова цісаря зарівно як і намаганя многих єпископів були безуспішними, тоді передав собор Гуса свѣтській власті. Та засудила его після тогдішних законів на смерть на костирі, котру Гус з постійностию перетерпів (6. липня 1415.).

Спадене Гуса викликало між его прихильниками в Чехах, Гуситами, сильне зворушене і огірчене. Они стали жадати подаваня св. Евхаристії під обома видами, ширили ворохобню, а на Новім Місті Праги напали під проводом одного Івана Жижки на ратуш, звідки викинули через вікно сімох радників.

Майже 20 літ (1418—1436) тревали війни Гуситські і нанесли невизказану нужду на Чехи, Мораву, Шлеск, Австрію, Саксонію і Баварію. Руйновано і палено церкви, монастирі, замки, міста і села, причім убивано католиків без милосердя. Хоч Гусити підняли війну, щоби боронити науки Гуса, то одначе та релігійна війна перемінлила ся опісля в війну для грабежи і добичи. Доперва цісарському війську удало ся в кровавій битві під Чеським Бродом (1434.) розбити Гуситів так, що вже більше не піднесли ся.

§. 48. Татарске лихоліте на Руси. Унія Данила з Римом.

В просторих степах середньої Азії жило племя Монгольске Татари, нарід кочуючий, поганський. Они ділили ся на відділи або орди, а проводирі їх звались ханами. В XII. віці підбив всі орди татарскі в Азії хан Темучин. Він назвав ся великим ханом (чингіс-ханом) і вдарив на Половців, що жили в степах між Волгою, Каспійским Озером, Азовским Морем і Доном. Між Половцями ширило ся тоді дуже християнство і они просили Русь о підмогу. На князівській раді в Києві рішено дійсно зострінати ворогів на чужій половецькій землі. Прийшло до битви над рікою Калкою (1224.). Татари побідили; они вбили сімох руских князів і тисячі руского війска. Після того уступили они в половецькій степ, а в р. 1240. прийшли на Русь з новою силою. Тоді здобули они полудневу Русь з містом Києвом і кинулись на землі галицького князя Данила та зруйновали місто Галич. Князь Данило мусів признати їх верховну власть.

Напад Татар був для Руси страшним ударом; она перемінилась в одну велику пустиню. Тяжку долю рускої землі поділяла і руска Церква. При загальнім пустошеню краю, коли палили ся міста і села, пішли з димом також храми і монастирі і книги церковні. Християнске богослужене устало зовсім в многих сторонах Руси.

Татари стали панувати на Руси. Они не переслідували впрост віри Христової, були віротерпимі і заборонювали навіть хулити християнську віру, одначе жадали і від Русинів віддавання чести їх поганським ідолам. З тої то причини багато Русинів померло мученичою смертю.

Хоч довгі віки двигали Русини ярмо Татар, то однакож віра Христова не упала на Руси. Она пустила була вже глибокі корінї та сплела ся так кріпко з житем Русина, що не тільки не упала сама в тім тяжкім лихоліттю, але і стала тою скалою, на котрій оперта, остоялась народність руска.

Князь Данило хотів звільнитись від ярма татарского і звернув ся з прошенем о підмогу до папи Іннокентія IV. (1243—54.). Данило вислав Галицького єпископа Петра на

вселенський собор до Ліону і тут розпочались переговори в цілі признання папи римського головою Церкви, т. є. заключення Унії Церкви рускої з Римом. Переговори довели до того, що князь Данило з єпископами галицько-володимирського князівства приступив до унії: узнав папу головою Церкви, а папа обіцяв єму підмогу против Татар. Папа прислав Данилови вінець королівський, котрим укоронував Данила легат папський Опізон на руского короля в Дорогочині (1255.). Одначе політичні відносини склались так, що унія та недовго тревала. Папа, хоч взивав християн до крестоносного походу против Татар, не міг дати Данилови обіцяної помочи, а Татари дізнавшись о переговорах свого ленника з Заходом, грозили новим нападом. Наслідком того зірвав король Данило зношеня з римским Престолом.

§. 49. Розвиток Церкви католицької в Польщі.

В борбі папи Григорія VII. з Генриком IV. брала уділ також і Польща. В Польщі панував Болеслав Сьмілий (1058—1079.) і сей користаючи з заворушеня в Німечині, забажав звільнити ся від зверхности цісарів римских. Тому і допомагав він німецьким князям против Генрика, та зносив ся безпосередно з папою. Цісар Генрик мусів признати верховну власть папи, а Болеслав, щоб скріпити свою незалежність від Німечини, коронував ся яко король польський. Мимо такого явного прихиленя ся на сторону папи, вдав ся він небавом в спір з духовенством; а коли єпископ краківський, св. Станіслав з Щепанова, упоминав короля, зістав від него убитий (1079.). Таким чином стягнув на себе Болеслав клятву церковну, нарід обурился на него і він стратив престол, мусів уходити з краю, та згинув далеко від своєї вітчизни.

За панованя Болеслава III., Кривоустого (1102—1138.), перейшло християнство границі Польщі: ціле Поморє навернулось і одержало єпископство в Волині. Тоді також перевели папські легати церковну організацію в польським краю. Они призначили постійні місця для єпископів, розмежили їх єпархії, уладили капітули при єпископских катедрах і піддали єпископів польських під верховну власть архієпископа гнізненського. До сего часу був все ще сумнів,

до котрої митрополії належить край польський, позаяк архієпископство Магдебурске не признавало архієпископства в Гнізні.

По смерті Болеслава III. приходить духовенство польське до політичного значія. Казимір II. Справедливий (1177—1194.), шукаючи підмоги в духовенстві, скликає з'їзд в Ленчиці (1180) і тут також зрікає ся права до т. зв. „сполїв“, се-б то права забирая майна по померших єпископах. Духовенство польське було тоді женате і зарівно з всіми підлягало законowi князівському. Засади папи Григорія VII. входили на Заході в жите, а в Польщі ще були не прийняті ся. Єпископів іменував князь і самовільно їх переносив. Папа вислав в тій цілі своїх легатів до Польщі (р. 1189. і 1197.), та не багато могли они вдїяти. Дперва коли на престолі св. Петра засїв Іннокентій III., а реформою польської Церкви заняв ся щиро архієпископ гнізненський, Генрик Кетліч, почала і польська Церква перетворюватись на взорець західної. Володислав III. (1202—1206.) не хотїв добровільно зречи ся тих прав, які мали єго попередники, тому архієпископ кинув на него клятву, а за се мусїв сам уходити з краю. В наслідок бунту панів краківських опустив і Володислав Краків, а на престол покликано Лешка I. Білого (1206—1227.), вельми прихильного для Церкви. Тепер вертає архієпископ Генрик з Риму, а папа Іннокентій III. розсилає численні письма з упімненєм до князїв і духовенства. Архієпископ скликає синод і духовні присягають на безженство, а присутні князї признають духовним жадані ними свободи і звільняють їх і їх підданих від сьвіцких судів. Один князь по другім звільняє свою церкву від всяких князївських тягарів, а вкінци одержує польська Церква вільний вибір єпископів через капітули. Пізнїйше, коли князї потребували помочи духовних, надавали їм привілеї і добра земські.

Взагалі жите християнське бе в тім періоді живїйшим живчиком. Повстають численні монастирі Цистерсів, Августинянів, Темпларїїв, Домініканів, Францісканів і иньші інституції церковні і жие много таких мужів і женщин, котрих Церква вчисляє по їх смерті між сьвятих і блаженних, як пр. св. Ядвіга, св. Кінга, бл. Бронїслава, св. Йоан Канти, св. Казимір королевич, бл. Вінкентій Кадлубок

і інші. Багато єпископів відзначаєсь святостію життя і наукою, деякі знов діяльністю на полі політики церковної.

За старанєм Болеслава Встидливого (1243—1279.) і св. Кінті, его жени, та духовенства, вчислив папа Іннокентій IV. між святих Станіслава з Щепанова, краківського єпископа, забитого Болеславом Сьмілим, і оголосив его патроном польського краю (1254.). Моцї святого зложено в срібній домовині в катедрі на Вавелю в Кракові. В р. 1310. відбула ся тут коронація Володислава Локетка на короля і від тоді коронували ся польські королі при гробі св. Станіслава на Вавелю.

Число єпископств збільшає ся за часів Казимира Великого (1333—1370.). Засновано єпископства для католиків латинського обряду також і на Русі, а то там, де вже були єпископства рускі: в Перемишли, Володимирі і Холмі та архієпископство в Галичу, що опісля за Ягайла зістало перенесене до Львова. Сей король улекшував працю духовенству в ширеню моральности і просьвіти та закладав нові монастирі, що мали удержувати школи. Під опікою Церкви і під зарядом духовенства ширились школи приходські і висші „катедральні.“ Вкінци за призволенем папи Урбана V. засновав Казимір (1364.) університет в Кракові. Школа сея видала багато славнозвістних учених, що становлять окрасу тогдішнього духовенства польського. До них належать: Павло Влодкович, св. Йоан Канти, славний історик Длугош, знаменитий астроном Николай Коперник і інші. Вплив політичний Церкви змагаєсь щораз більше, особливо від часів Володислава Ягайла, коли найспосібніша молодіж горне ся до духовного стану. Поміж духовними і світескими заняв тоді перше місце єпископ краківський, Збігнів Олєсницький, що став опісля кардиналом. Він опікував ся академією краківскою, спроваджував книги славних європейських учених, а щоб піднести повагу краківських єпископів, купив для єпископства удільне князівство Сіверске на Шлезку. Від того часу аж до послідних літ панованя Станіслава Августа були краківські єпископи удільними князями на Сівері і звідти походить титул князівський єпископів краківських, відновлений нашим цісарем в р. 1889.

За часів Олесницького перейшла єресь Гуса (§. 47.) границі Чехії і єретики єї почасті силою, почасті підступом, єднали собі прихильників в сусідних краях. Гусити старались дістати ся і до Польщі. В тій цілі жертвували Ягайлови навіть чеську корону, але Олесницький з'умів впливом своїм знищити сей союз небезпечний для Церкви і відвести Ягайла від корони чеської. Так само рішучо виступив він супротив узброєних прихильників єї єреси і побідив їх.

Коли від часу Мурада I. Турки перенесли столицю свою до Адриянополя (1365.), взросло ще більше небезпеченство, грозяче від них цілій Європі. Олесницький наклонив Володислава III. (1434—1444.) до підпринятя хрестоносного походу против Турків в обороні віри. Коли однако Володислав зістав побіджений і сам поляг під Варною (в Болгарії, над Чорним Морем), зненавиджено Олесницького і вплив єго дуже упав.

§. 50. Русь під панованєм Польщі і Литви.

По збуреню Києва (1240. і 1299.) переселились митрополити рускі з Києва до Володимира над Клязмою. На прошенє московского князя Йоана Калити переніс ся митрополит Петро з Володимира в Москву (1325.); мимо того митрополити називались і дальше Київськими і всеї Руси митрополитами.

Перенесенє митрополії в Москву було причиною, що галицкі князі Лев і Юрій жадали своїх власних митрополитів. Через напад Татар була Русь дуже ослаблена і недовго удержала ся самостійною. Часть Руси заняли литовскі князі правом наслідства, а Галичина прийшла під Польщу (1340.). Король польський, Казимір, просив патріярха Царгородского, щоби єї поставив галицкого єпископа Антонія митрополитом Галицким, і грозив, що инакше буде переводити Русинів на латинський обряд. Антоній став дійсно митрополитом Галицким, а єпископи в Перемишли, Холмі, Володимирі волинським і Турові стали єму підчиненими (1371.). Сєся митрополія трєвала лиш 20 літ, на єї місце настала митрополія Литовско-руска.

Під панованєм Литви була руска Церква щаслива. Християнство з Руси стало ширити ся по Литві, котра

приняла не лиш наш язык, але і культуру. Висші роди литовські і княжі двори ставали рускими і руского обряду, лише простолудин задержав віру литовську і литовську народність.

Ті відносини змінили ся за панованя Ягайла. Ягайло, син литовского князя Ольгерда, оженив ся з польскою королевою Ядвігою, вступив на польський престол і став католиком латиньского обряду. Він став ширити католицтво в Польщі і на Руси, сего однакож не міг так успішно ділати на Литві, що становила осібне князівство. Там князь Вітовт зібрав всіх литовско-руських єпископів на Собор в Новгород Литовский (1414.) і они вибрали собі осібного митрополита Григорія I. Цамбляка, родом Болгарина (1416—1419). Наслідники Григорія однак завідували знов Литовско-рускою і Галицко-московскою Церквою.

§. 51. Унія Фльорентийска. Розділенє київської митрополії на руску і московску.

Коли Турки напирали вже на Царгород, грецький цісар, Йоан VII. Палеолог, забажав сполученя Церкви східної з Західною (римскою), бо надієв ся таким робом лекше здобути від католицких володарів підмогу проти Турків. Задля того покликав папа Євгеній IV. Греків на собор до Фльоренції (1438.). Прибув патріарх царгородский Йосиф і многі єпископи грецькі. Там зістало приняте з'єдиненє Церкви: Греки признали папу головою Церкви, а Церкві східній зістали полишені і затвержені всі обряди і звичаї єї.

На собор Фльорентийский прибув також Ізидор, Митрополит Київский, другий наслідник Григорія I., котрий управляв церквою рускою і московскою (1437—1440.) і він разом з патріархом Царгородским і многими єпископами східними підписав унію. Папа Євгеній IV. поставив Ізидора в нагороду за труди около заключеня унії „леіагом апостольским на Інфлянти, Литву і Русь“, а пізнійше іменував єго першого на Руси, кардиналом римскої Церкви. Ізидор вернув з Риму в Москву через Галичину, Волинь і Київ і всюди оголошував унію. Коли одначе приїхав в Москву і там оголосив унію, виступив против него князь

Московський, Василь II. і велів московським єпископам зложити єго з престола і вибрати на єго місце иньшого митрополита, Йону (1443.), а Ізидора замкнув до монастиря. Відти удало ся єму утечи перед неминучою смертю. Він виїхав відтак до Риму, зложив достоїнство митрополита і вступив в колегію кардиналів. По Ізидорі став католицьким митрополитом на Русі Литовській Григорій II., Болгарин, архимандрит (1458., за папи Пія II.); Церква московська не признала єго. Таким чином відділила ся митрополія московська від Литовско-рускої на все. Митрополити московські мешкали в Москві і звались „московськими“, — литовско-руські мешкали в Вільні, Новгородку (на Литві) або в Києві і називали ся „Київськими“ і „Галицькими“.

З заключенем Унії настала краснійша доба для рускої Церкви і єї ісповідників. Король польський, Володислав III., признав рускій Церкві всі права, які мала Церква латинська (1442.).

Наслідники митрополита Григорія стали знов входити в зносини з Царгородським патріархом, а через те слабла звязь з Римом і унія упадала. Королі польські не журились також унією; они насупротив стали нез'єдинену Церкву руску наділяти ріжними правами. Король Жигмонт I. Старий основав руске єпископство у Львові (на місце Галицького, знесеного Ягайлом) і іменував архимандрита монастиря св. Юрія у Львові, Макарія Рафаловича Тучапського, єпископом львівським (1539.).

Шкода, що унія Фльорентийська не удержала ся; она віщувала багато добра так рускій Церкві, як і народности. Русини попались знов в роз'єдинене з католицькою Церквою і зіставали в нїм аж до кінця XVI. столітя.

§. 52. Розцвіт наук і штук.

Католицька Церква була від найдавнійших часів ревною покровителькою наук і штук, та було навіть і так, що она одинока старалась о піддержане, плекане і ширене образованя. Образоване і побожність годять ся з собою, а правдива наука не віддаляє нас від Бога, лиш веде до Нєго.

Тому від початку сєго періоду основувала Церква численні школи при монастирях і церквах, особливо кате-

дральних і удержувала їх власними средствами. Наука в тих школах була безплатна і приступна найбільшійшому, бо Церква тямла слова Господні, сказані до Апостолів: „тѣне (даром) прїясте, тѣне дадите“ (Мат. 10., 8.). Під проводом пап повставали університети (висші школи), між тими в Празі, Буді, Відні і Кракові, котрі посіщала молодіж, жадна науки. Учителями були переважно монахи, особливо з чина Венедиктинів, Францісканів і Домініканів. Наслідком сего було, що наука дійшла в сім періоді до високого розцвіту.

Між иншими ученими сего часу відзначали ся на Заході особливо чотири мужі і їм дала Церква почесне імя Учителів Церкви. Тими суть:

- 1) Св. Анзельм, архієпископ з Кентбрі (ум. 1109.).
- 2) Св. Бернард, аббат монастиря в Клерво (ум. 1153.).
- 3) Св. Тома з Аквіно, Домініканци (ум. 1274.).
- 4) Св. Бонавентура з чина Францісканів (ум. 1274.).

Також і штуки знайшли старанну опіку в Церкві. Особливо будівництво плекала Церква, бо завсіди старано ся Пану неба і землі зладити достойний дім.

В початках християнства будовано церкви в виді римських базилік (§. 26.), описля почали будувати в виді хреста. Від часів цісаря Юстиніяна давано часто церквам місто плоского верха базилік, копулу византийську, котра вносила ся над серединою церкви. — В XII. століттю процвітав стиль романський. Головою ціхою вго суть круглі луки, низькі вікна і кріпкі масивні стіни і стовпи (пр. престольна церква в Моґунці, в Вормациї). — Вже в XII. століттю являють ся початки готицкого стилю. Готицкі церкви мають острі луки, стрункі стовпи, а високі вузкі вікна (пр. церква св. Стефана у Відні, катедральна церква в Празі). Так виробили ся з часом византийський, романський і готицкый стиль.

Штука різьбарства поступила також на високий ступень совершенства (пр. пам'ятник Максиміліяна в двірській церкві в Інсбруку). Недостижимі і удивительні суть плоди штуки малярської, котра як і прочі штуки брала свій предмет з релігії і св. історії (пр. Мадонна Сикстинська Рафаїла).

§. 53. Релігійне житє християн.

Палка віра, приклонність і почесть для Церкви проявляє ся між християнськими народами і в часах середно-вічних, коли дикість і жорстокість були ще дуже розширені.

Хрестоносні походи, в яких брали участь всі народи Європи, були злучені з невисказаними труднощами, многими жертвами крові і добра і давали наглядний доказ християнського успособлення народів.

1) Щоби побороти ереси, приневолена була Церква завести Церковну інквізицію. На синоді в Вероні (1184.) рішено, щоби єпископи вивідували ся о єретиках і старали ся їх навернути, а колиб се було неможливо, щоби їх віддавали власти сьвіцкій. На соборі Лятераньськім IV. (1215.) припоручено єпископам старатись пересьвідчити єретиків о їх заблудженю і давати їм можлисть оборони, а доперва упрямих віддавати судам сьвітским з явним застереженем, щоби радше увязненем або иньшими карами роблено їх нешкідливими для суспільности, як щоби їх безвзглядно після закона сьвітского карано. Таке поведене називано інквізицією і був се суд єпископа в річах віри і моральности, обмежений лише на кари церковні, та було се провірене, чи підозрінний о якусь ересь остає дійсно упрямим в своїм заблудженю.

Коли в 12. віці Альбітензи в Франції і иньші єретики ширили згубні науки для Церкви і держави, предпринятий против них хрестоносний похід (1208—1229.) не зміг їх вигубити, противно, они стали лише осторожнійші і скрито ширили свою науку, то на синоді в Тулузі (1229.) установлено против них інквізицію єпископску, котра мала слідити за єретиками. Папа Григорій IX. для однообразовсти в поведеню судіїв, віддав керму таких судіїв Домініканам. Інквізиція удержувала ся головно в Італії, Франції і Іспанії, бо там довго удержували ся ереси. Кожде товариство має право упоминати своїх членів, а негідних карати і виключати, тож інквізиція, маюча ціль релігійну, була зовім оправдана. Пезаяк але в середновічних часах держава була з Церквою тісно сполучена, то і проступки супротив Церкви підпадали сьвітским карам. Прогрішивших не карала Церква строго і папи старали ся в кождім случаю злагодити суворість кари інквізиційної. Обвиненому вільно було відкликати ся від інквізиційного засуду до висшої церковної власти, та самі папи приймали відклики, зменьшали кари, а за ложні обвиненя карали.

Від церковної Інквізиції треба відрізнити інквізиції державні. Звістна інквізиція іспанська була інституцією державною, введеною в р. 1478., с. є. від часу злученя Араговії з Кастилією, против тих зпосеред жидів і магомедан, що принявши крещенє, зіставали потайно при давній вірі. Хоч проводирами тої інквізиції були Домінікани, то були они лише урядниками державними, покликаними на сей уряд через короля. Папи супротивляли ся всіми силами введеню тої інквізиції в жите і спиняли розширенє єї на иньші краї.

2) З кінцем середних віків оказали ся сумні наслідки роздору в Західній Церкві (чр. §§. 45. і 46.). Сьвященики занедбували подекуди свої обовязки і переняли ся занадто духом сьвітовим; через се попадав нарід в темноту, а всюди ширила ся релігійна рівнодушність, а навіть неохота до Церкви. Де християньска віра слабла, там зараз відживало поганьске ідопоклоньство, особливо чарівництво і ворожитство. Сьвітєкі суди карали смертию тисячі чарівників і чарівниць, а однако се пустовірство згинуло доперва тоді, коли католицькі сьвященики пересьвідчили нарід о єго безпідставности.

3) Пісні побожні в народній мові піднесли блеск богослуженя. Предметом особлившої побожности і почитаня була пресв. Евхаристия, а папа Урбан IV. (1264.) впровадив в цілій Церкві сьвято пресв. Евхаристії або Божого Тіла, котре в рускій Церкві впровадив Собор Замостьський (1720.) і потвердив Синод Львівський (1891.).

В тім періоді почав ся так званий відпуст ювілейний; се єсть відпуст повний, котрий надав Папа Боніфатій VIII. (1300.) і котрий мав повертати що сто літ. Сей речинець скорочено опісля на 25 літ.

§. 54. Основанє нових чинів.

В часі сего періоду оснували сьвяті мужі нові чини, що положили немалі заслуги около піднесеня дочасного і вічного добра людий. Між основателями чинів заслугують на замітку особливо св. Францішок, основатель чина Францішканів (1213.) і св. Домінік, основатель чина Домініканів (1216.). Сі оба чини приписують своїм членам строге убожество, їх монастирі не могли посідати жадного маєтку, а монахи мали жити з добровільних данин вірних; задля того ті чини називали також чинами жебручними.

Францішок був сином багатого купця в Асісі в Умбрії (1182). В молодости перебув тяжку хоробу і тоді переконав ся о марноті всіх земских дібр. Маючи 26 літ, чув в церкві євангеліє, в котрім оповідало ся, як Ісус Христос вислав Апостолів, без золота і срібра, на проповідь, і тоді рішив ся вступити в їх сліди. Він розділив своє майно між убогих, ходив в убогій брунатній одежі, оперезаний мотузом та живучи з милостині, накликавав людей до покаяня. Спершу сьміяли ся з него знакомі, а отець вирік ся і видідичив его, але небавом стали всі подивляти его смирене і погорду сьвіта та почитати мов сьвятого. Тисячі людей зібрали ся коло него і жили після его правил в найбільшій убожестві. Францішок був отже основателем чина Францішканів і умер в р. 1226.

Домінік походив із знаменитого іспанського роду. Коли став сьвящеником, розділив своє майно між убогих і став наvertати ложновірців в полудневій Франції. Завдяки его невсипучій праці вернули тисячі єретиків до св. Церкви. Він є основателем чина Домініканів, котрого головною задачею було проповідати наvertати заблудивших. Тому і чин сей звав ся чином „проповідницьким.“ Домінік умер в р. 1221. Его послідні слова були: „Братя мої! вправляйте ся в любові, захуйте покору і не покидайте ніколи убожества.“

ПЯТИЙ ПЕРІОД. 1789

Від виступленя Лютра (1517.) до теперішних часів.

§. 55. Виступленє Лютра з Церкви.

В початках XVI. столітя було положенє Церкви з многих взглядів сумне і небезпечне. „Поправи в голові і членах Церкви“ не деведено до кінця; упав первісний вплив папства, уменьшила ся і цісарска повага в Німечині, з'убожілі князі і шляхта жаднім оком гляділи на добра Церкви, а люд бажав знесеня тяжких податків та иньших тягарів, що его угнітали. Так лежав нагромаджений ріжно-родний материял запальний. Мужем, що нерозсудно кинув в него іскру, був Мартин Лютер.

Лютер уродив ся 10. падолиста 1483. р. Він був сином гірника з Айслебен та проти волі свого вітця вступив в монастир Августинів в Ерфурті. Опісля був професором на університеті в Віттенбергу. Тоді обвістив папа Лев X. (1513—1522) повний відпуст, с. є. прощенє всіх дочасних кар всім, що будуть сердечно жалувати за гріхи свої, щиро висповідають ся і дадуть милостиню, с. є. добровільну данину на будову церкви св. Петра в Римі. Позаяк деякі проповідники приписували відпустови більше значіння і сили, ніж він в дійсности мав, то став Лютер виступати проти відпусту.

Коли проповідник відпусту, Йѳан Тецель, учений Домініканин приближав ся до Віттенберга, прибив Лютер 31. жовтня 1517. р. на дверех віттенберської церкви зам-

кової 95 тез о відпусті, де він не тільки строго ганив над'ужите відпусту, але також оголосив деякі заблудження в вірі.

Багато було таких, що похваляли его виступ. Католицькі учені збивали его ложні науки, але Лютер збезчестив їх та відступав щораз більше від апостольської науки Церкви.

Вкінці був папа приневолений осудити деякі тези Лютра яко науку ложну та загрозив ему виключенем з Церкви, наколи їх до 60 днів не відкличе. Лютер однакож забув про почесть для голови Церкви і відповів папі письмом, переповненим найбільшими зневагами; він пішов в своїм зухвальстві так далеко, що спалив папске письмо (булю), котрим була осуджена его наука яко єретича, в присутности многих своїх прихильників, мовлячи: „позаяк ти за-смутила угодника божого, то нехай тебе пожре вічний огонь“. Се діяло ся в Віттенбергу 10. грудня 1520. р.

Вскорі потім (3. січня 1521.) кинув Папа клятву на Лютра, тому що був упрямий в своїм заблудженю і не хотів его відкликати.

Лютер учив: 1) Через гріх первородний став ся розум зовсім неспосібний пізнати Бога, а воля неспосібна ділати що доброго, она може лише грішити. 2) Чоловік не може жадних заслуг покладати, 3) его оправдує лише віра, 4) Лютер признає лише дві Тайни: Крещене і Євхаристию, а прочі відкидує; 5) він відкинув також Службу Божу, єрархію церковну і примат папи; 6) відкинув передане церковне, а лише письмо св. узнав за жерело науки Христової, однакож его толковав, як хотів; 7) відмовив Церкві дар непомилности в науці Христовій.

§. 56. Продовженє.

Цісар Кароль V. скликав в р. 1521. сойм до Вормациї, щоби сим дати нагоду Лютрови оправдати ся. І справді явив ся Лютер, бо дістав був від цісаря зелізний лист, але всякі стараня, щоби наклонити его до відклику ложної науки, оказали ся даремними. Лютер жадав доказів із св. письма, а се було неможливе, позаяк він вияснював св. письмо самовільно, а ті книги св. письма, що не годили ся з его наукою, відкидав.

Тому кинув цісар опалу на Лютра с. є. виняв его з під закона, велів его письма нищити, а его самого видати власти.

До сего однакж не прийшло. Єго приятель і покровитель, електор князь Фридрих Саксонський, казав єго тайно спровадити до Вартбурга коло Айзенаха; Там займав ся Лютер переводом св. письма після свого розуміння. Не рідко, особливо в годинах самоти, гризла єго совість за се, що виступив проти Церкви Христової. „Чи ти тільки один мудрий, а всі иньші ошибають ся?“ так питав він сам себе. „А наколи ти зблудив і так багато людей в заблуджене впровадив та став причиною їх вічної погибели, то що тоді буде?“ „Я не можу заперечити“, казав він часто — „мені чогось лячно, на мене находить якась боязнь і тривога“. Лютер старав ся придавити сей внутрішній несупокій і вмавляв в себе, що ся грижа совісти, се тільки покуси злого духа, котрий хоче спиняти єго в поправі Церкви.

Цісар журив ся тим заворушенєм, бо оно стреміло до знищення католицької Церкви в Німечині і до заколоту в державі. Рішучо не міг проти сего виступити, бо довголітна війна з Францією і грозячі напади Турків спиняли єго в тім; зарівно позістали без успіхів всі старання пап Адриана VI. і Климента VII., наслідників Льва X.

В тім часі удало ся Лютрови і єго прихильникам позискати на свою сторону щораз більше членів Церкви: князів виглядами на посідане дібр церковних; деяких священників, черців та черниць усуненєм безженства і обітів; а люд тим, що проповідував єму євангеличну свободу, котру більша часть зрозуміла так, що будуть вільні від всіх тягарів, які поносили. Наслідки сеї науки не дали довго на себе ждати. Хлопи стали домагати ся вільних лісів, пасовиск, свобідного риболовства і ловів, та знесеня паньщини. Коли сего їм відмовлено, нападали, руйнували і палили церкви, монастирі і двори шляхти і допускали ся найбільших жорстокостей.

Але і се не привело приклонників Лютра до пізнання своїх блудів і до навернення. Католицькі князі поставили на соймі в Спірі (1529.) внесенє, щоби заведені зміни позістали там, де они вже суть, а від дальших новацій здержати ся аж до вселеньського собору. Проти сего запротестували лютерско успосіблені князі, позаяк не хотіли довше зносити в своїх краях католицької релігії а особливо відправи св.

Літургії. Від тоді називають ся ісповідники науки Лютра протестантами.

Цісар бачив, що всі його старання, щоби привернути супокій церковний, суть даремними та що протестантські князі відмовляють ему явно послушеньства, тож не було иньшого средства для него як оружје. Так прийшло до війни (званої шмалькальдскою). Цісарські війська побідили під Мільбергом і здавало ся, що вже протестанти піддадуть ся, коли тимчасом зрадив цісаря саский князь Маврицій і ціла справа взяла иньший оборот. По довгих переговорах заключено мир релігійний в Автсбургу (1555.), котрий запевнив протестантам ті самі права для їх віри, які мали католики.

Між тим помер Лютер (1546). Він роз'єднав віру німецкого народу і сей сумний стан триває до нині. В роз'єдиненю Німечини лежав завязок до пізнійших кровавих битв і ворохобень, що нанесли на нарід невисказане горе (Гл. §. 60).

З Німечини перейшов протестантизм до Швеції, Данії, Норвегії і Ісландії, де став єдиною пануючою релігією; він знайшов своїх приклонників також на Угорщині, в Польщі, в Семигороді, в Чехах та в иньших краях Австрії.

Причини скорого розширення протестантизму були: 1) проповідуваня свобода євангельська, котру кождий толкував собі в той спосіб, що буде вільний від тягарів які поносив; 2) князі силували до протестантизму, самі же приймали его, бо забирали добра церковні; 3) безрадність і рівнодушність духовенства; 4) упадок духа релігійного; 5) політичні замішаня; 6) ті обставини, що протестанти шрили письмо св. і пісні в народній мові, позносили пости і монастирі та безженство сьвящеників.

Свобідне толкованє св. письма і відкиненє поваги Церкви були причиною, що протестантизм розпав ся в множество більших і меньших сект і підпадав щораз більшому внутрішньому розкладови, і дійшло до того що протестантизм числить сегоднє 40 більших а майже 100 меньших сект.

§. 57. Цвінглі і Кальвін.

Коли в Німечині повстав против Церкви Лютер, виступив з новою вірою, майже в тім самім часі, в Швайцарії, Ульріх Цвінглі а в Франції Йоан Кальвін.

1) Цвінглі (ур. 1484.) був первісно парохом в Айнзідельні, опісля проповідником при катедральній церкві в Цуриху. Після его власних слів, провадив він жите немо-

ральне, тож зовсім не мав права накидуватись Церкві за поправляча її обичаїв. Споможений від цурихської ради (він приписував сьвітській власті ті самі права, які Христос дав Апостолам) впроваджував свою науку в многих кантонах з безвзглядною строгостію. Знесено св. Літургію, нищено образи, усунено дзони і орґани та граблено монастирі.

Наука Цвінгля сходить ся в головних точках з наукою Лютра.¹⁾

Коли приклонники Цвінгля старали ся нову свою науку завести і в католицьких кантонах а в своїх кантонах не хотіли терпіти католиків, прийшло до кровавої міжусобиці. По лютій битві (під Капцель 1531.), що вкінци перемінила ся в страшливу бійку, віднесли католики побіду; сам Цвінглі погиб з многими радниками. Мимо того були відшавші кантони і на дальше страчені для католицької Церкви.

2) Кальвін уродив ся в Франції (1509.). Церковні заведеня підпомагали єго, коли був на університеті в Парижи, бо відзначав ся великими способностями умственными. Через читанє письм Лютра відступив він від католицької віри. Коли старав ся позискати для своєї науки приклонників (1531.), мусів опустити Париж і пішов до Швайцарії. Особливо Женева була полем єго діяльности. Кождий опір против своєї науки притлумлював він насильно. Велів своїх противників вязнити і много з них убивано з найбільшою жорстокостію. Приклонники Кальвіна називали себе Реформованими, щоби відрізнити ся від Лютеранів.

Наука Кальвіна є дуже зближена до науки Лютра і Цвінгля.

Крім того учив він також, що Бог призначає від віків одну часть людий до щасливости, другу на вічне осудженє, без взгляду яке жите тих людий на землі. А вжеж такої науки не мож погодити з божою сьвятостію і справедливостію і така наука мусіла би підкопати всяку обичайність у людий. Що до Пресв. Евхаристії, заперечував Кальвін присутність Ісуса Христа в ній і учив, що люди, призначені до спасеня, одержують „божу силу“ від Тіла Ісуса Христа, котре находить ся в небі, а люди відвержені поживають лише хліб і вино.

Наука Кальвіна ширила ся скоро по Франції, і там її ісповідників називано Гутенотами. Роз'яренє між католиками а Гутенотами було причиною кровавих міжусобиць. За Кароля ІХ. прийшло за причиною королевої-матери до

¹⁾ В науці о пресв. Евхаристії ріжнив ся Цвінглі від Лютра тим, що учив, начеб в пресв. Евхаристії був лише „знак Тіла і Крови Господньої“.

страшної різні в ночі 24. серпня 1572. (ніч св. Вартоломея), в котрій убито багато Гугенотів.¹⁾

В Шкоції стала наука Кальвіна вірою пануючою за старанем дикого загорільця Джона (Івана) Кнеша (Кнокса), котрий сю науку пізнав в Женеві, і розширилась в північних частях Нідерляндів. В Швайцарії витиснула она зовсім науку Цвінгля, а в Польщі, Угорщині і Семигороді знайшла також прихильників.

§. 58. Відпаденє Англії від Церкви.

Змисловість і насильство короля Генрика VIII. привели Англію до відпаденя від Церкви католицкої.

Генрик VIII. був спершу загорілим противником Лютра. Опісля став домагатись від папи Климента VII. розводу свого правного супружества, котре тревало вже 17 літ, позаяк хотів одружитись з надвornoю дамою Анною Болін. Колиж папа не хотів сего зробити, бо важно заключене супружество є після права Божого нерозривне, зажадав Генрик від своїх підданих, щоби не папу, але его признали головою Церкви англійської (1534.).

Тепер переслідувано, вьязнено і трачено тих, що не хотіли присягати королеви, яко голові Церкви. Більше як 600 сьвящеників і монахів, велике число шляхти, горожан та женщин умерло під катівським топором; між ними благородний єпископ Фішер, 80 літний старець, про котрого король передше казав: „не похвалить ся жадний князь таким підданім!“ Так само мусів йти на смерть знаменитий учений і чесний канцлер державний, Тома Морус.

Королева Єлисавета, донька Генрика VIII. (1558—1603), довершила відірваня Англії від Риму і католицкої віри. Уложено новий символ віри в 39 членах (1562.), котрий хилить ся до науки Лютра і Кальвіна. Задержано дещо католицкого н. пр. єпископів, одіж сьвященичу та иньше,

---

¹⁾ Кароль ІХ. об'явив всенародно д. 26. серпня 1572, що сей злочин став ся за его розказом, позаяк Гугеноти зробили були заговор против короля і держави. Церква не мала в сїм чині ніякої участи і сю різню спровадили причини не релігійні лиш політичні.

тому, щоби католицько успособлений нарід лекше позискати; відкинено св. Літургію, почитанє образів і науку о чи-стилиці.

Тамошне правительство заборонило під карою смерти висвячувати нових католицьких съвящеників, щоби тим скорше знищити католицьку Церкву в Англії. Католикам не вільно було під строгою карою відправляти своє богослуженє, хоть би і в приватних домах, противно, они мусіли бути присутними на протестантских богослуженях, а тих, що відтягали ся, карано вязницею, карами грошевими і тілесними.

Наука Кальвіна виперла католицьку віру і в Шкоції (§. 57.), лише всі Ірляндці позістали вірними католиками, мимо всяких переслідовань і жорстоких средств, яких уживано там цілими століттями.

Від часів переслідувань Римских цісарів не терпіла Церква тільки напастий і так тяжких насильств; однак і не було красивих примірів постояности в вірі а навіть смерти мученичої, як в послідних 300 літах в Ірляндії. Вірним католикам відбирало цілу їх посіість та узнавано їх неуправненими до посіданя якої небудь посілости земскої. Католикам не вільно було засновувати шкіл, їх виключувано від публичних урядів і они мусіли удержувати протестантских съвящеників, яких їм накидувано, хоть они до них не удавали ся.

В новійших часах поліпшило ся подекуди положенє католиків на островах британських, одначе і при тій невеликій мірі свободи, якою наділено католиків, багато протестантів навернуло ся до католицької Церкви і она в Англії зростає щораз більше.

§. 59. Собор в Триденті і спасенні єго наслідки.

В тих сумних часах, коли католицька Церква терпіла в ріжних взглядах і мільони дітей відпадало від неї, сеї духової матери всіх, показувала ся щораз більше потреба вселенського Собору а то для усуненя спорів в річах віри і переведеня поправи в голові і членах Церкви.

Папа Павло III. скликав вселенський собор до Триденту (1545.), міста принадлежного тоді до держави німецької. Собор сей переривано два рази на довший час а замкнено по 18 літах. (1563.).

Ще передше домагали ся протестанти скликаня собору вселенського, тепер однак, під впливом Лютра, відтягнули ся зовсім від уділу в нїм, бо і не бачили до сего потреби, позаяк мир релігійний в Авісбургу (1555.) забезпечав їм свободу віри. Отсе і причина, що Собор не міг сповнити першого свого завдання с. є. усунути спорів в річах віри. За то в 25 засіданях висказав Собор торжественно старинну Апостольску віру та виложив єї ясно і недвозначно супроти заблуджень протестантских.

Щоби осягнути другий намір, с. є. поправу в голові і членах, радив Собор на кождім засіданю над дотичними зарядженнями і рїшив такі, які були способні поправити карність в Церкві і усунути тодішні над'ужитя.

Славний сей Собор віддав Церкві своєю ревностію і мудростію великі прислуги; то, що думали осягнути протестанти, дійсню поправу настоятелів і членів Церкви, осягнув Собор вповні.

Спасенні наслідки Собору бачить ся в цілім житю релігійнім. Віра Церкви і жите єї стали бити повним живчиком; повстали численні гуманітарні заведеня і братства релігійні, а множество мужів з тих часів вчислила Церква в лики сьвятих.

Коли ціла Европа була вже християнською, звернула ся Церква до розповсюдненя віри в иньших частях сьвіта.

Численні місіонарі стали ширити віру в Америці. Там трудилися чини Домініканів, Венедиктинів, Францісканів а опісля Єзуїтів. Сегодня приносять найкрасші овочі місії в північній Америці, меньше потішаючим є стан Церкви в Мексику, в Америці середній і пудневій.

В Африці, де Іслям робив великі поступи, трудили ся місіонери головно на бережах і тут ширить ся християнство щораз більше, хотя іслям і невільництво спиняють сю спасенну роботу. Внутр Африки пішли перші Капуцини, але клімат є головною причиною що і сегодня середна часть Африки представляє найбільше трудностей.

В Азії ширила ся Христова наука досить скоро. Численні заведеня місійні повстали в Палестині. В Перзії тішать ся християни свободою. Головним апостолом Індій був св. Франц Ксавіер; він навернув тисячі, а за ним пішли другі місіонарі і до нинішнього дня продовжують єго діло. Св. Франц Ксавіер проповідав з великим успіхом в Японії, але і тут переслідовано релігію католицку а і в роках 1867. і 1870. було нове гоненє. Від р. 1873 має християнство свободу в Японії, конституція з р. 1890. потвердила рівноуправненє католиків з прочими підданими.

В р. 1582. почали Єзуїти (§. 62.) проповідати євангеліє в Хінах. З початку робило там християнство великі успіхи, але потім заборонено ширенє віри Христової і переслідувано Християн. В новійших часах Церква католицка стала ширити ся в Хінах щораз більше, а приняте легата папского в Пекинї (1886.) вважаєсь урядовим признанєм релігії католицкої. Помимо того підчас війни хінсько-японської (1894.) і в р. 1895. були там нові гоненя християн, а подібно дієсь і в сусідних краях в Корей, Тибетї, Монголії.

В незвичайний спосіб ширить ся в послїдних літах ХІХ. віку Церква в Австралії і на австральських островах мимо перешкод які ставляють Англікани і Методисти.

В р. 1885. відбув ся в Австралії перший синод в Sidney.

Папа Григорій XV. оснував в р. 1622. так звану „Пропаганду“ т. є. збір (конгрегацію), зложений з кардиналів, єпископів, високих достойників церковних і монахів, в ціли ширеня віри католицкої між иновірцями. Папа Урбан VIII. сполучив з нею колегію, в котрій образують ся євьященники на місіонерів для всіх країв і народів. Між иньшими колегіями науковими є також колегія греко-руська і ще за Павла V. (1616.) одержали Русини чотири місця в грецкій колегії при церкві св. Атаназія. В р. 1887. за-снував Папа Лев XIII. осібну колегію руску, в котрій виховують ся і образують ся на євьященників рускі питомці з Галичини. Цїсар Франц Йосиф I. жертвував велику суму гроший на заложенє тої колегії. Дня 19. грудня 1897. була та колегія торжественно отворена.

Могучим впливом реформаційних рішень Собору Тридентского є поворот деяких нез'єдинених і єретичих східних сект до єдності з Церквою римскою. Се стало ся особливо в 17. і 18. столїтїю. Повернули до католицтва, Вірмени, християни Халдейскі, Сирийці, християни св. Томи, Конти і иньші.

§. 60. Трийцятьлїтна війна.

Надія на успокоєнє умів, яку покладано в мирї релігійнім Аугсбурекім (§. 56.) не здійснила ся.

В тїм договорі рішене було між иньшими так зване „духовне застереженє“, після котрого тратили свою євітєску посїість церковні настоятелї (єпископи, аббати і иньші), наколи переходили на протестантизм. Ся постанова була зовсім справедлива, бо та посїість належала не до духов-

них лиць, лише до Церкви. Мимо того були протестанти не вдоволені тим рішенням, та забираючи церковні посілости, нарушували сей закон в многих случаях. Відтак поставили протестанти правило: „чий край, того і релігія“, і після сего поступали, коли натомість таке саме поведене із сторони католиків вважали нарушенем релігійного мира. В місцевостях, де було більше протестантів, як католиків, усувано католиків зовсім від урядів громадских і знесено католицьке богослуженє. Наслідком того росло щораз більше обопільне огірченє, а вкінци дійшло до того, що протестантські князі під проводом князя електора Фридрика (1608.) а католицькі під проводом князя Максиміліяна Баварского станули ворожо проти себе. Мала причина могла довести до грізних битв і така лучила ся дійсно.

Протестанти в Чехії дістали були від Рудольфа II. так званий „лист маєстатовий“, а після него вільно було панам, рицарям і містам королівским будувати на своїх ґрунтах протестантські церкви, не дозволяв того однак підданим католицьких панів. Коли отже протестанти піддані архієпископа Прагского і аббата в Брунові побудували протестантські Церкви, розказав цісар Матій одну Церкву збурити, другу замкнути. Огірчені протестанти впали до королівского замку в Празі, викинули вікном двох цісарских намісників і секретаря, відтак узброїли військо і впали до Австрії (1618.). І так настала довголітна так звана 30-літна війна з великим опустошенем.

Вскорі потім умер цісар Матій (1619.), а протестанти не хотіли признати єго наслідника, цісаря Фердинанда II., бо сей вірний католик привернув в своїх краях (в Стирії, Каринтії і Країні) католицьку релігію. Протестанти вибрали королем чеським князя електора Палатинату, Фридрика V.

Фердинанд побідив своїх противників в кровавій битві на Білій Горі, під Прагою (1620.), однак строге поступованє Фердинанда з протестантами було причиною, що війна тревала дальше, бо протестантів спомогала Голяндія, Данія і Англія. На останку змішав ся за підмогою Франції король Шведский, Густав Адольф, мовби то він вступав ся за пригнетеними протестантскими братами в Німечині. Криваву війну проваджено із змінним щастем. Она скінчила ся миром вестфальским, заключеним в Монастири і Оснабрік (1648.).

Франція і Швеція одержали значні посілости, а через те потерпіли страту німецькі князі. Ту страту відшкодовано їм духовними посіlostями; католики, лютерани і реформовані одержали рівні права а що до інших посіlostей церковних, рішаючим був стан посідання дня 1. січня 1624. р.

Мир вестфальський установив новий порядок річий а політичне становище папи, яке займав він в середновічних часах, упало. Папа Іннокентій X. осудив рішення сего мира, позаяк той мир наніс велику шкоду Церкві. Держави католицькі а особливо цїсарство римске затратили первістне почесне післаництво оборони віри і Церкви а в державах протестантских настали вельми невідрадні відносини. Протестантські пануючі присвоїли собі нерівно більші права в справах релігії, як колись в середновічних часах мали цїсарі католицькі. Протестантска релігія дістала о много більші привілеї чим католицька і перемінила ся у всіх тих краях в інституцію державну с. е. сполучену з сьвітською властю.

В сей спосіб скінчила ся 30-літна війна. Она нанесла на Німечину велику нужду і лихо; опустошила цілі краї, позбавила життя мільйони людей, а всюди ширила здичілість і суворість.

Трийцятьлітна війна була лише в своїм початку військовою релігійною, релігією заслонували ся честилюбиві і користолюбні князі в своїх негідних стремленнях.

§. 60. Дальша доля Церкви католицької в Польщі.

Нові релігійні ереси прийшли і до Польщі а то завдяки сусідским зносинам Польщі з Чехами, Моравою і Прусами та і тій обставині, що молодіж польска образовала ся на німецьких університетах. Протестантизм знайшов в Польщі прихильне принятє, особливо по великих містах і серед шляхти, що вела борбу з духовенством. Жигмонт Старий (1507 — 1548.) стояв спільно з єпископами на сторожи католицтва і заборонив, під карою вигнання з краю і конфіскації маєтку, впроваджувати письма лютерські, а слухачі єретичних наук на заграничних університетах не були допущені до урядів і достоїнств. Мимо того протестантизм ширив ся дальше між шляхтою і міщанством і мав прихильників навіть на дворі королівскім. Жалував ся на се

король в письмі до папи. „Супротивляю ся“ — писав він — „о скільки можу погубній секті лютерській, щоб не ширила ся в краях моїх, але сусідні провінції насилають сю заразу, силуючись понизити і ослабити власть Римску“. Єресь однак не вийшла в маси люду і сей не перестав бути католицьким.

Жигмонт Август (1548—1572.) не наслідив по отцеві ані сили ані відваги, потрібної до борби з єретиками, тому за него стояла Польща вітвором для Лютеранів, Кальвінів, Социніянів і Братів Ческих.¹⁾ Сам Кальвін присвятив своє „пояснене св. Літургії“ в р. 1539. молодому Жигмонтові Августові, та й тепер охотно читав король письма єретиків та діставав листи від Кальвіна і Лютра. Таким чином в протягу 20 літ змінилася Польща дуже; упала давня віра і пошановане для чесноти, а серед шляхти польської згасла щира побожність. Навіть деякі єпископи, замість боронити св. віри, захитались в ній, а багато священників голосило в церквах ложні науки. Таким був сповідник королевої Бони, Францісканин Лірманін. На соймах появляють ся внесення що до основи народної Церкви, що до видання символу віри загального для цілого краю та що до старання в Римі о призволене на причастіє під обома видами, на супружество духовних і т. ин. Єретики виливали і намавляли слабосильного короля, щоби пішов за приміром Англії та оголосив ся головою Церкви польської. Головним стовпцем віри в тих тяжких часах був єпископ вармінський а опісля кардинал Станіслав Гозій. За єго впливом прийнято ухвали Тридентського собору на соймі в Парчові (1564.) і видалено з краю всіх чужоземних реформаторів. Вкінці писав і Жигмонт Август до папи, що „готов єсть для оборони св. віри пожертвувати своє здоровле і жите“.

В р. 1570. сполучились в Сандомири різні секти релігійні, щоби разом бороти ся против Церкви кат. а сего наслідком було, що вже в р. 1573. заключено мир релігійний в Варшаві, на котрім всім ложновірцям, названим

---

¹⁾ Социніяни, так названі від Лелія Соціна, Італійця, котрий ширив свою єресь в Кракові, заперечали тайнство Пр. Тройці і були в науці своїй подібні до давних Аріянів; Братя Ческі були останки Гусситів.

тут „диссидентами“, надано свободу релігійну і права рівні з католиками.

Генрик Валезій і Стефан Баторій (1575—1586.) potwierдили ті постанови.

А вже таки за Стефана Баторія клонить ся ложно-вірство до упадку. Диссиденти стали ворогами власти королівської, тому король станув рішучо в обороні католицької Церкви. Вправді, подібно як его попередник, „не хотів він бути суднею совісти“ і вірно перестерігав заприсяженої конфедерації в Варшаві, однако в обороні суспільного порядку допомагав католицькій Церкві до остаточної побіди.

Від часів Жигмонта III. Вази (1587—1632.) змінюють ся відносини релігійні в користь Церкви. Король сей причинив ся чимало до упадку ереси а то своєю побожностю, розсудністю і енергією а при трудах проповідників, особливо єзуїтів, повернуло багато диссидентів на католициство. Між духовенством визначуєсь Петро Скарґа Павенський (ум. 1612.), єзуїт, своїми полеміками і проповідями; Яков Вуек (ум. 1597.), що переклав св. письмо на польський язик і иньші. Строгі постанови в ділах релігійних повздержали не одного від переходу на протестантизм.

Володислав IV. (1632—1648.) скликав „дружні збори“ до Торуня, щоби приєднати диссидентів, однако не осягнув ціли. По більших містах повторялись кроваві забуреня, нищено монастирі і видирано собі взаїмно церкви. Наостанку диссиденти, щоб скріпити своє становище, ввійшли в потайні зносини з ворогами вітчизни, особливо зі Шведами, а тоді обурили проти себе цілий нарід і викликали на себе ще більше строгі закони. Було се за панованя Яна Казимира (1648—1668.).

За его наслідника, Михаїла Корибути Вишневецького (1673.), грозить Церкві ворог виїшний, Турки, що вже від часу, як заняли Царгород під Магомедом II. (1453.), стали пострахом для християн. В р. 1672. здобуває Магомед IV. Каменець Подільський, звідти іде на Львів і палить по дорозі міста Зборів, Золочів, Язловець, Бучач. Львів не піддав ся тоді Туркам, але цілий край руский зістав вельми знищений. Турки поперемиювали церкви і монастирі на мечети, на вежах церков позатикали місяці, замість хрестів, та тисячі народу упровадили в неволю.

Під Хотином відніс гетьман Собеский побіду над Турками в день по смерті короля. По сій побіді вибрали Собеского королем і він яко Ян III. (1674—1696.) побіджує Турків під Львовом, Тереховлею і Журавном. Недовго опісля вирушив великий везир (заступник султана) Кара Мустафа, на Відень. Тревога огорнула цілий християнський сьвіт. Цісарський посол і папський нунцій поспішили до Собеского з просьбою о поміч. Собеский прибув і дня 12. вересня 1683. р. відніс славу побіду. Перед битвою молив ся щиро до Бога о поміч, вислухав Служби Божої, сповідав ся, причащав ся і лежав хрестом перед олтарем. Бог вислухав молитву его, а побиті Турки утїкли, оставивши великі богатства а навіть „зелену хоругву пророка“. Сю хоругву післав Собеский папі зі словами: „Я прибув, побачив, а Бог побідив“. Опісля пігнав король за Турками на Угорщину і побідив їх під Парканами. Турки перестали бути пострахом народів християнських.

За короля Августа II. (1698 — 1733.) повстає знов внутрішній ворог Церкви: єретики. Їм заборонено будувати нові собори та згромаджувати ся публично і приватно, опісля відібрано їм деякі політичні права і усунено їх від вищих урядів і права засідання в соймах. Дперва по вступленю на трон Станіслава Августа (1764—1795.), в наслідок впливу чужих держав, надано ложновірцям утрачені політичні права і зрівнано їх з католиками. Сі сумні борби релігійні і зносини дисидентів з ворожими державами належать до ряду тих причин, що з часом довели до розбору Польщі.

§. 62. Основанє чина Товариства Ісусового.

Бог не опускає ніколи своєї Церкви. Як в перших столітях виступали великі і сьвяті мужі, що посеред небезпеченьств, грозячих Церкві від ложновірців, боронили віру Христову, так і в сїм періоді оснував Ігнатій Льюїоля (1540.) чин Товариства Ісусового, котрий спиняв дальше ширенє протестантизму і навернув многих, що були відпали від Церкви.

Ігнатій походив зі знаменитої родини. Уродив ся на іспанськїм Замку Льюїоля в р. 1491. Він був пазем на іспанськїм дворі,

опісля брав участь в війні Іспанії з Францією о посіданє королівства Навари. Хоробрий Ігнатій одержав рану підчас облоги Франдузами твердині Пампелюни (1521.) і, будучи хорим, читав св. письмо і жита святих і переняв ся ними так, що рішив зречи ся свѣта і посвятити ся для добра ближних і для спасеня своєї душі. В тихім уединеню приготовляв ся до свого званя і побідив всякі противности, що спиняли єго в переведеню єго великодушних намірів. Побачив однако, що потрібно єму конечно до єго званя основного образования, тож в 33. році жита став ходити до латинської школи в Барцелюні. Студії свої укінчив Ігнатій на університеті в Парижі і вже там приступили до него деякі товариші єго однакового з ним пересвѣдченя, між ними Франц Ксавієр (пр. §. 59.). В день Успеня Пр. Діви р. 1534. запричащали ся они і рішили піти на Схід, щоб наvertати невірних. Однако тоді вибухла війна турецька і спинила їх в тім. Они удали ся до Риму до папи Павла III. (1539.) і заявили єму готовість не лише виповняти обіти монаші, але піти всюди, куди їх пішли Отець християнського свѣта. Папа потвердив їх чин, котрий назвав ся „Товариством Ісусовим“ і члени сего чина мали старати ся: „стати всім для всіх, щоби позискати всіх для Христа“. Діяльність того чина обняла вскорі цілу Европу, особливо Австрію і Баварію, де протестантська вресь мимо щирих князів католиків, знайшла багато прихильників. В многих містах повставали доми сего чина, колегії, що стали ся стовпами католицької Церкви. В чині Товариства Ісусового плекано також науки і він числить поміж своїми членами багато славних учених. Чин сей сивя і побожностю і багато святих вишло з него.

І по за Европою трудив ся сей чин (Св. Франц Ксавієр §. 59.), в Індиях, Японії і Хінах. Великі заслуги здобуло собі Товариство Ісусове в Америці подібно як чин Домініканів.

§. 63. Переслідуваня і знесенє чина Товариства Ісусового.

Товариство Ісусове стреміло до того, щоби віра католицька удержувала ся всюди і кріпшала. З тої причини мало оно численних противників, котрі переслідували єго і бажали єго знесеня.

Се стало ся найперше в Португалії (1759.); звідтам вигнано Єзуїтів наслідком негідних підступів і обвинень.

В Франції були проповідники невірства, особливо Вольтер, найзагорільшими ворогами сего чина і їм повело ся, при помочи парламенту, на котрий мали вплив, перевести знесенє сего чина. (за Людвика XV. 1764.).

То само стало ся в кілька літ опісля в Іспанії і в інших краях. Деякі правительства недоволені були самим лише вигнанєм Єзуїтів та зробили предложене папі

Климентови XIII., щоб раз на все зніс сей чин. Папа відмовив сему жаданю, бо мав обовязок бути справедливим покровителем всіх членів Церкви. До сего не дав ся наклонити і тогдї, коли єму загрожено облогою Риму. Також і єго наслідник Климент XIV. (від 1769.) був через довгий час противний знесеню чина Єзуїтів, наостанку однако піддав ся намаганям держав неприязних Єзуїтам і зніс сей чин силою власти Апостольскої дня 21. липня 1773. Так упало Товариство Ісусове наслідком підступів і заговорів численних противників, єго знесено без переслухання. Впрадї піднесено против него розличні закиди, але не розлїджував тих закидів ніякий духовний ані сьвітський суд. Обвинення ті узнано вже давно клеветами.¹⁾ Похибки поодиноких членів чина не можна вміняти в вину цілому товариству.

Як тільки розпорядженє папске дійшло до відомости членів, они послушно і без наріканя піддали ся рішеню Голови Церкви.

Так розвязав ся сей чин, числячий багато тисяч членів. Тільки в Прусах і в Росії істнував він дальше, бо король пруский Фридрих II. і цариця російська Катарина II. повірили і на дальше Єзуїтам шкільництво в деяких сторонах своїх держав. Папа Пій VII. привернув чин Єзуїтів для цілої Церкви (1814.).

§. 64. Церковні братства на Русі. Константи Острожский.

Великі непорядки настали в роз'єдненій з Римом рускій Церкві. Упала просьвіта і моральність а настала темнота так в духовенстві як і в народї, і діялись ріжні над'ужитя.

Важну підмогу рускій Церкві подало руске міщанство заснованєм церковних братств.

По руских містах здавна були братства при церквах, що займали ся ділами милосердя і дбали про потреби своїх церков. Колиж упадок моральний вєшого духовенства на

---

¹⁾ Сам Вольтер, мимо своєї ненависти до Чина Єзуїтів, пише так: „Чин Єзуїтів ганьбити, не маю я відваги; я провів найкрасні літа життя мого в школах єзуїтських та не чув я там нічо иншого, як лиш добру науку, не бачив нічо иншого, як лиш добрий примір“.

Руси дійшов до самого краю, заняли ся братетва Церковні долею рускої Церкви.

Найдавнійше було братство при церкві Успенія Пр. Діви у Львові; о нїм згадує ся в документах вже в р. 1438. Оно дбало про правильну відправу богослуженя в церкві про вихованє сиріт, доглядало убогих і недужих, викупляло бранців з татарської неволі та ділало иньші милосерні вчинки.

Коли в р. 1585. пробував у Львові Антиохійський патріарх Іоаким, подали єму львівські міщани новий статут братства до затвердження, що став опісля взірцем для всіх иньших братств руских. Після сего статута нового мало братство удержувати школу для науки молодежи і друкарню в цілі видаваня потрібних церковних і шкільних книжок. Той статут затвердив в р. 1589. також патріарх Царгородський Єремія і підніс се братство на степенъ Ставропітії т. є. надав єму такий привилей, що оно було виняте з під власти єпископа, а підлягало безпосередно власти патріарха. Король Жигмонт III. потвердив се братство в р. 1592. Також і иньшим братствам надавали патріархи права Ставропітії. Яко знамя сего мали они право уживати на своїх церквах і в торжественних походах патріаршого трираменного хреста¹⁾. Ставропітії були у Львові, Дрогобичи, Рогатині, Києві, Вільні та по иньших містах і всі они стояли під безпосередною властю патріарха. Они старали ся о богослуженє, будували церкви, друкували книги і удержували сьвящеників. О львівській Ставропітії мож сказати, що она вела ціле образованє своїх ісповідників у Львові. Львівська Ставропітія одержала від патріархів такі права, котрі стіснювали навіть власть єпископа львівського; она іменно мала право виключати з Церкви, вибирати і віддаляти своїх сьвящеників а навіть надзорувати і упоминати єпископа.

Се була причина, що єпископи рускі хотіли висвободитись від впливу братств мірських, а одиноким способом до того вважали они з'єдиненє з Римом.

---

¹⁾ Від того і пішла назва „Ставропітія“ бо грецке „*σταυρός*“ начить „хрест“.

Підмогою для Церкви Християнської на Русі були також багаті і знатні вельможі, що виводили рід свій від удільних князів руских або литовських. Таким знатним паном був Василь Константин князь Острожський, воєвода Київський. Він мав величезні добра (до 80 міст і кілька тисяч сіл) а ті приносили ему річного доходу до мільона червоних золотих. Перенятий польською просьвітою, уживав по часті польської мови, однак був щирим прихильником рускої віри і Церкви. Князь сей спроваджував учених з Греції, основав в Острозі висшу школу, завів при ній друкарню, котра wraz з віленською і львівською друковала богослужебні книги. Важним пам'ятником его ревности єсть Острожска Біблія; се перше друковане виданє біблії на Русі (1581.). Любов до просьвіти і старанє о піднесенє рускої Церкви приводили князя Острожского нераз на гадку унії з Римом.

Се все однакж не змогло видобути народу руского ані з темноти духа, ані з упадку моральности. Простий нарід був погружений в темноті і пустовірствах, духовенство було невіже, а шляхта руска хилила ся до лютерської і кальвінської єреси.

§. 65. Заклучене унії рускої Церкви з Римом.

Лучша часть духовенства і шляхти рускої бачили сумний стан Церкви рускої і упадок просьвіти і моральности в народі. Дятого розмишляли они о тім, як би зарадити злomu і всі узнавали, що помогти тут може лише з'єдиненє Церкви рускої з Церквою римскою. Тому і зачали підносити ся голоси за з'єдиненем Церкви.

Гадку унії попирали король Жигмонт III. і два члени чина Єзуїтів: Антоній Поссевін і Петро Скарґа. Поссевін наміряв навести Москву, але гадав, що треба вперед навести Русинів, що оставали під панованем Польщі. В тій цілі заснував він в Вільні окрему духовну семинарію для рускої молодежи, а в Римі за его порадю заложив Папа Григорій XIII. грецку колегію св. Атаназія. В тих школах мала в питомців впоюватись прихильність до католицизму. Петро Скарґа, славний польський писатель і проповідник, написав в тім часі учене діло: „О

єдності Церкви Божої під єдиним пастирем“, де заявив, що обов'язком Русинів є, задержавши свій обряд, повернути до Унії флорентийської.

До прискорення того діла причинила ся ще слідуєча подія. Патріарх царгородський Єремія відвідав руску Церкву в р. 1589. Коли побачив великі непорядки, зложив митрополита Онисифора Дівочку, а поставив митрополитом Михаїла Рагозу. Єремія ogranicив також власть митрополита через збільшене прав братств церковних і поставлене Кирила Терлецького, єпископа Луцького, єксархом рускої Церкви. Єксарх мав право суду і надзору над всіми єпископами. Крім того жадав ще патріарх від митрополита 10.000 золотих і грозив єму зложенем з чина, коли тих грошей не заплатить.

Всі єпископи забажали висвободитись спід власти патріарха і від впливу церковних братств та хотіли зрівняти ся в правах з єпископами латинськими. Таке зрівнане приобіцяв король Жигмонт III. на випадок, наколи руска Церква поверне до католицтва. Першу гадку о унії підніс митрополит на синоді в Берестю (1590). Опісля взяв собі до помочи єпископа Володимирського Іпатія Потія і об'їздив двори руских вельмож та скликував збори духовенства в тій цілі. Відтак скликав Рагоза другий синод до Берестя (1595.) і тут всі присутні єпископи рішили однодушно приступити до єдності церковної і вислати Потія і Терлецького до Риму з письмом підписаним всіми єпископами, щоб заключили унію. Єпископи старали ся також князя Константина Острожського приєднати для унії, однак дармо, бо він став загорілим противником унії.

За заключенем промовляло і те, що колись в старину східна і західна Церква творили одну Церкву загальну, хоть обряди їх були ріжні. Та й патріарша повага на Руси маліла щораз більше, бо царгородський патріарх залежав від бісурманів. Турки не одного скидали, ставляючи на єго місце такого, що більше заплатив. Обдирані Турками патріархи муєли збирати данини по цілій Руси; се діяло ся і при зміні иньших духовних.

Папа Климент VIII. повитав висланників руских з найбільшою радістю дня 23. грудня 1595. р. Они зложили в імени всіх єпископів руских католицке віроісповідане

і Папа прийняв їх з цілим руским народом до Церкви католицької, потвердив грецькі обряди і поручив митрополитови скликати собор провінціяльний для проголошення унії і зложеня католицького віроісповіданя.

§. 66. Собор в Берестю. Борби релігійні на Русі.

В р. 1596. скликав митрополит Михаїл Рагоза синод до Берестя, в епархії Володимирській, де був єпископом Іпатій Потій в цілі проголошена Унії Церкви рускої з Римом. Крім єпископів і низшого духовенства, явили ся многі вельможі з цілої Русі. Зібрані поділили ся на два стороництва: прихильників і противників унії. Між противниками єдності з Римом були і єпископи: Ієдеон Балабан з Львова і Михайло Копистинський з Перемишля, а на їх чолі стояв князь Константин Острожский. Оба ті єпископи підписали на синоді в Берестю лит. в. р. 1595 письмо до папи, в котрім заявили враз з другими єпископами рускими, що приступають до унії, потім однакож відступили від неї.

Приклонники унії відкрили синод в Церкві св. Николая дня 6. жовтня 1596. р. Відправлено торжественно св. літургію, а опісля вступив на амвон єпископ з Полоцка, Гермоген Загорский і відчитав папску грамоту, що Русинів приймає до унії з римскою Церквою. Православні відкрили своє зібранє в приватнім домі, а коли виділи, що не сплять заключеня унії, виключили з Церкви єпископів уніятів і заявили, що не годять ся на сполученє з Римом. Митрополит Рагоза став в обороні унії і виключив з Церкви єпископів, львівського і перемського, і зложив їх з достоїнства. Унію оголошено по епархіях і вислано послів до короля Жигмонта III. з просьбою о підпиранє унії. Урадований король видав того самого ще року універсал, в котрім звіщав всім о довершеній унії з Римом і заборонив в чім небудь кривдити уніятів.

Однакож тяжкі часи настали для унії. Православні козаки грабили маєтки уніятів так духовних як і світських, бурили руско-католицькі церкви і страшно лютили ся на уніятах.

По смерті Рагози став митрополитом Іпатій Потій (1599—1613). Сей старав ся ширити унію і за его почином видалено з Польщі православних ексархів патріарха царгородского, котрі підбурювали духовенство і нарід против унії. Він відібрав православним багато церков і монастирів і віддав їх уніятим, чим стягнув на себе ненависть православних, що наставляли навіть на его жите. Занявши монастир Пресв. Тройці в Вільні, поставив в нім архимандритом Веляміна Рутского, котрий по смерті его став митрополитом. В той монастир вступив також Йосафат Кунцевич, що по Веляміні Рутским був архимандритом сего монастиря.

Рутский (1613 — 1635) був мужем вельми ученим і святих обичаїв і положив великі заслуги для унії. Він зреформував чин Василіян, заложив в Минску духовну семинарію для світского духовенства і держав в Кобрині (1626.) провінціяльний собор. Українські козаки стали тепер знов безпокоїти уніятів. А позаяк король Жигмонт III. потребував помочи козаків на против Турків, то на наставане гетьмана Петра Сагайдачного дозволив на поставлене нових православних єпископів, котрих посвятив єрусалимский патріарх Теофан, що тоді посвятивав московского патріарха і через Україну вертав домів.

Нові єпископи підбурювали ще більше козаків і нарід против уніятів. Жертвою тих переслїдовань упав св. Йосафат Кунцевич, архієпископ з Полоцка, один з найревнійших апостолів унії.

Св. Йосафат (в крещеню Йоаном названий) походив зі шляхотської родини литовської, родив ся в Володимирі 1583. р., вступив в монастир св. Тройці в Вильні, зістав потім архимандритом того монастиря, а вкінці архієпископом полоцким (1618.). Ревно і щиро трудив ся він над розширенем унії. Тому прибув він до міста Вітебска, де схизматики хотіли цілком виперти унію. Схизматики постановили его убити; они вислали до него свого священика, (12. падолиста 1623.), а сей розпочав суперечку з протодіаконом архієпископа, так, що его увязнено в палаті Йосафата. Коли о тім рознесла ся вість, схизматики стали дзвонами скликати нарід. Архієпископ приказав зараз випустити схизматицкого священика, але розлючений нарід вдер ся в палату, поубивав слуг і мечами забив Йосафата Кунцевича. Убійники кинули тіло его в ріку Двину. Опісля віднайдено мощі сего мученика і похоронено в церкві в Полоцку. Папа Урбан VIII. оголосив Йосафата

Кунцевича блаженним (1643.), а Папа Пій IX. вчислив его між сьвятих (1867.). Синод Замостьський призначив на его почитанє день 16. вересня.

Король укарав схизматиків за се убійство дуже строго. Їх права ограничено, убійників засуджено на смерть, а ціле місто стратило право маґдебурске.

§. 67. Продовженє.

Схизматицким архиепископом в Полоцку був Мелетій Смотрицький, загорілий ворог унії, що, підбурюючи схизматиків против Кунцевича, чимало причинив ся до его убійства. Тому великою було вірадою для уніятеської Церкви, коли, в шість літ опісля Мелетій Смотрицький навернув ся на католицтво, мимо найбільших насильств і відмов схизматиків.

Король Володислав IV. був змушений надати схизматикам многі права і поставив для них чотирох єпископів і митрополита Петра Могилу. Сей учений муж підніс братську школу в Києві на ступень академії, оснував бурсу для учеників, бібліотеку і друкарню та взагалі жертвував великий свій маєток на просьвіту народу.

Однакож не було на Русі супокою релігійного і православі під Богданом Хмельницьким задали унії великі удари (1648.). В р. 1654. піддали ся козаки з цілою Україною Москві а опісля і Польща відступила рускі землі на лівім березі Дніпра і місто Київ Росії, а тоді унія упала там на завсїгди. На західній Русі положив кінець борбі релігійній, Ян Собеский, признаючи схизматикам Русинам свободу релігійну. Так на Русі, що була ще при Польщі, було чотирох єпископів схизматицких (між ними львівський і перемиський) і чотирох уніятеських.

Єпископ Перемишля, Інокентій Винницький, приступив до унії в р. 1690. а в десять літ опісля (1700.) також львівський єпископ, Йосиф Шумлянський. Его примірови послідував єпископ луцький а наостанку і львівска Ставропітія (1709.). Від тоді трудить ся Стівропітія ревню над ширенєм гр. католицької віри на Русі. Она в історії рускої Церкви була зразу Савлом для католицтва, а коли навернула ся, стала з ревностію апостола Павла ширити католицтво.

За призволенєм папи Климента XI. скликав митрополит Лев Кишка (1714 — 1729) провінціальний собор до Замостя р. 1720. В нарадах собору під проводом Апостольського нунція, Єронима Гримальдія, взяло участь, крім митрополита, сім єпископів (з Полоцка, Луцка, Львова, Перемишля, Холму, Пінська і Смоленська), протоархимандрит з 10. архимандритами і многими настоятелями монастирів, багато святих і представителі львівської Ставропігії. Собор мав разом три засідання. На першій і другій засіданню зложено ісповіданє віри після форми приписаної папою Урбаном VIII. для Східних; на третій засіданню читали ся в 19 точках рішеня того собора між иньшим о заложеню дісцезальних духовних семинарій і закладаню шкіл руских в поодиноких парохіях. Рішеня того собору потвердив папа Венедикт XIII. осібною буллею (1724.).

§. 68. Чин св. Василя Великого.

Устрій чина св. Василя не давав поодиноким монастирям жадної звязи (§. 17.). Прото скликав митрополит Йосиф Велямин Рутекій збір монастирских настоятелів до Новгородка на Литві і сполучив всі литовскі монастирі в один чин Пресв. Тройці з протоархимандритом в Вільні. Завданєм чина стало плеканє науки, удержуванє шкіл і вихованє молодежи. Сю реформу Василян потвердив Папа Урбан VIII. (1624.) і дав руским черцям церкву св. Сертія в Римі, де опісля станув Василянський монастир.

Дальшою реформою сего чина заняв ся митрополит Атаназій Шептицкий. Він сполучив монастирі землі литовскої і провінції польскої в один чин. Шептицкий скликав всіх монахів на капітулу до Дубна (1743.) і постановив, що від тепер має бути вибираний один лише протоархимандрит раз з провінції литовскої а раз з провінції польскої. Реформа ся вплинула вельми користо на жите цілого чина. В монастирях Василянських зацвила наука і побожність, а Василянські школи для молодіжи світскої з'єднали собі загальне признанє не тільки на Русі але і в Польщі.

По паденю Польщі утворено в Австрії галицку провінцію Василян з протоігуменом; в землях, що перейшли під Росію віднято уніятм всі монастирі і переіменовано їх в православні (пр. §. 71.).

§. 69. Французська революція.

В другій половині XVIII. столітя розширило ся невірство в Франції так дуже, як нігде в Європі.

Вороги Церкви силували ся під плащиком науки (філософії) і просвіти ширити безбожність між народом а навіть ненависть до християнської релігії. Ворогам тим пригідні були і відносини, а то: неморальність королівського двора і висших станів, тягар довгів державних, викликаний війнами Людвика XIV. а також лихою державною господаркою, розтратністю на дворі Людвика XV., деспотизм влади державної, та й гнет, якого зазнавали низші верстви суспільности через високі нерівномірно розложені податки. Щоби будити ненависть против держави і Церкви, вказували на великі привілеї духовенства і шляхти і обявили ся за рівністю всіх горожан. „Воля, рівність і братолюбство“ се були оклики, котрими они старали ся позискати прихильників. Тому щораз більше росло невдоволенє і зворушенє між масами люду, а се дало причину до обави близького насильного вибуху. Се стало ся дійсно.

Коли лагідний король Людвик XVI. скликав „генеральні стани“ с. є. заступство шляхти, духовенства і міщан (сойм), щоб нарадитись над усуненєм державних довгів (4. мая 1789.), зворушив ся третій стан (посли міщан), назвав ся „зборами народними“ і присвоїв собі всю власть політичну. Всі добра Церкви узнано власністю держави (2. падолиста), хоть духовенство через архієпископа Париского, званого вітцем убогих задля єго великої добродійности, жертвувало все золото і срібло Церкви на цілі держави.

Ще гірші відносини настали в році слідуючім (1790). Зменьшено число єпископств в Франції; єпископів і святичеників мав від тепер іменувати нарід; знесено папске потвердженє для нововибраного єпископа, а всі святиченики мусіли присягати на „цивільні установи“.

Людвик XVI., лише приневолений, згодив ся на ті нові права; папа Пій VI. відкинув їх рішучо і заборонив духовенству складати жадану присягу. І дійсно знайшли ся тільки деякі святиченики, що були на се готові; пньших (около 50.000) за їх постійність увязнено, видалено з держави або страчено.

Нещасний нарід французкий упадав щораз низше. Він оголосив знесенє королівства (1792.) і став ся убійником свого благородного та лише слабосильного короля (21. січня 1793.). „Я прощаю виновникам моєї смерти і молю Бога, щоб кров, котру ви тепер проляти хочете, не упала на Францію!“ — се були послідні слова монарха. Їго жену Марию Антоанетту, доньку Марії Тереси також страчено (16. жовтня).

Тепер старано ся знищити християнство і єго установи. Граблено і бурено Церкви, знесено християнське численє днів і літ, виривано з землі хрести і нищено їх, наостанку заперечено явно істнованє найвисшого аства. По кладовищах ставлено написи: „смерть є вічним сном“. Замість сего почитано „розум“ і посвящувано єму на сьвятині колишні християнські церкви; одну розпустницю витано богиною розуму і приношено їй кадило!

Та рідко коли карає Бог гріхи так напрасно і строго як тут.

Французи забивали себе взаємно, ніхто не був певний свого житя, бо одно злосливе обжалованє було достаточне до засуду на смерть; французкі мужі крови поставили 44.000 гільотин, щоби позбүти ся кожного їм підозріного. Однак та сама судьба постигла також виновників тих сумних відносин.

§. 70. Папи Пій VI. і VII.

Наостанок прийшов до власти в Франції Наполеон Бонапарте, корсиканець. З державним порядком привернув він вправді і церковний супокій, однак опісля, коли вів війну з Австрією, впав до держави церковної і оголосив Рим республікою (1798.). Старенький папа Пій VI. попав в неволю, єго вивезено до Валенції (в полудневій Франції), де він і умер (1799.). Умираючи казав: „Хто мене схоче наслідувати, той нехай від серця простить Франції, так як я єї прощаю.“

Наслідником Пія VI. був Пій VII. Бонапарте заключив з ним договір, котрим управильнено відносини між Церквою а державою Франускою (1801.). Наполеон пізнав, що держава не зможе ествовати без релігії, яко основи, та що

добро, розвиток і щастє Франції лежить тільки в католицтві.

В три роки опісля став Бонапарте цісарем Франції; він просив тепер папу, щоби єго коронував. Папа вволив єго волю і весною в р. 1804. предприняв утяжливу подорож до Парижа. Але Наполеон відплатив злом тую прислугу, бо коли папа не хотів спомогати честолюбивих єго намірів, велів цісар заняти Рим і оголосив державу церковну составною частию цісарства Французского (1809.). Папу вивезено з Риму і держано в неволи по ріжних містах Франції і Італії.

Церкві грозили знов нові горя, але побіди сполучених держав положили вскорі кінець панованю побідоносця сьвіта; єго заслано на далекий острів, між тим коли Пій VII. вертав до Риму серед великої радості народу (24. мая 1814.).

Французска революція мала погубні наслідки і для Церкви в Німечині. Бо, коли договором в Ліневилі (1801.) відступлено Франції лівий беріг Рену, порішено на соймі в Регенсбургу (1803.), що сьвітські князі, котрі договором ліневільским утратили свої землі, мали бути нагороджені духовними князівствами німецькими. Таким чином стратила Церква в Німечині майже всі свої посілости.

Цісар Франц II. запротестував проти такої грабежи Церкви, позаяк „обовязав ся присягою Церкву боронити“, однакож безуспішно. Він пізнавав щораз лучше, що гідности покровителя Церкви не може успішно повнити, тому зрік ся гідности римского цісаря дня 6. серпня 1806.

§. 71. Доля Церкви католицкої в Росії. Упадок Унії.

Невідрадні стали відносини Церкви католицкої в тих краях, котрі по поділі Польщі перейшли до Росії.

По посліднім поділі Польщі, коли і Литва дістала ся під панованє російське, уряджено нові єпархії католицкі і утворено нове єпископство Варшавске (1798.), а іменованє всіх єпископів перейшло в руки царя. Папа потверджав їх або відкидав. Цар Александер I. виніс єпископство варшавске до степені архієпископства (1818.), однак заборонив єпископам зносити ся з Римом і підчинив їх римо-католицкій колегії в Петербурзі. Цар Николай I. зніс багато латинських

монастирів. Повстанє польске в р. 1831. дало правительству нову нагоду виступити супроти Церкви католицької і в р. 1832. заборонено в цілій державі оголошувати папські буллі а в р. 1842. забрано всі добра церковні.

Гірше діяло ся з рускою Церквою з'єдиненою. Уже в XVIII. століттю за часів Катерини II. відірвано від Церкви католицької майже 8 мільонів уніятів около 10.000 церков і 145 монастирів. Цариця та знесла уніятську митрополію (1796.) і уніятські єпископства, крім Полоцького. З тих цар Павло I. привернув два, Луцьке і Берестейске, і кілька монастирів Василіяньских. Цар Александер I. (1801—1825) виніс архієпископа полоцького до гідности уніятського митрополита, однакож митрополит сей не називав ся вже Києвским лише „митрополитом уніятської Церкви в Росії“, і митрополія не була привязана до місця. Цар Николай I., великий ворог унії, підчинив єпископів уніятских „греко-уніятській колегії“ в Петербурзі, котру віддав під власть міністерства просвіти. Митрополит був лише председателем в тій колегії. Опісля (1839.) прилучено єї jako особний виділ до „російського синоду“ т. є. найвисшої духовної власти схизматичької, а вікарієм уніятського митрополита і дійсним председателем сего виділу зроблено єпископа Йосифа Сіماشка, загорілого противника унії. Єпископів, що тому супротивляли ся, вигнано. Цар Николай руководив ся взагалі тих самими неприязними засадами, що і Катерина II. Він зніс всі Василіяньські монастирі та семінарії духовні греко-католицькі на Литві і Білій Русі, так, що духовні кандидати мусіли образоватись в православній школі теологічній в Петербурзі. Уніятам забирано церкви і віддавано православним, а богослуженя греко-католицькі дозволено відправляти лише в російським виговорі. В р. 1839. на синоді в Полоцьку зівстав довершений упадок унії в Росії. Тут Сіماشко і два уніятські єпископи рішили просити царя о принятє до Церкви православної. І так відпало з ними 1.300 свьященників і півтретя мільона вірних до схизми.

Супроти такого насильного гнету католиків протестував Папа Григорій XVI., а Митрополит Галицький і Львівський Михайл Левицький видав славний пастирський лист о єдности церковній. Коли в р. 1845. прибув цар Николай до Риму, просив єго Папа правдиво апостольскими словами о охорону

і справедливість для католицьких підданих. Зворушений цар прирік се, одначе не сповнив своєї обітницї і наванзані переговори довели вправді до конкордату (1847.), котрий однак зістав лиш мертвою буквою.

За царя Александра II. був спочатку мир релігійний. Цар сей пообсаджував всі опороженні латинські єпископства, однакож повстанє польске в р. 1863. було позірною причиною нових переслідувань. Знесено латинські монастирі окрім кількох а багато сьвящеників і монахів прогнано або вивезено на Сибір.

Найдовше ще держала ся унія в єпархії Холмській та в р. 1875. приневолено силою оружя і тамошних уніятів прийати православіє. Михаїл Куземський, послідний уніятський єпископ в Холмі, переслідуваний правительством, переселив ся до Галичини.

Даремні були протести Папи Пія IX. против гнету уніятів і латинських католиків. Коли в р. 1866. заявила Россия, що католицька Церква стоїть в звязи з революцією, зірвав Папа з Россією всякі дипломатичні зносини. Зріст тайного нігілістичного товариства занепокоїв царя і спонукав підняти на ново переговори з Римом. Обсаджено кілька давних латинських єпископств, а в р. 1883. прекопізував папа Лев XIII. нових 2 архієпископів, 8 єпископів і 2 суфраганів для царства Польского і Литви, трох однакож латинських єпархій і одной уніятської, знесених самовільно, не обсаджено. Науки богословські мали відоуватись від тепер під зарядом єпископів і їм обіцяно більшу свободу при обсадженю духовних посад. Одначе давна система переслідування католицької Церкви триває і дальше і гоненя католиків не устали в Россії і до сегодня.

§. 72. Руска Церква під панованєм Австрії.

Правительство австрійске потвердило всі права руско-католицької Церкви і доложило свого стараня, щоби належно виобразувати руске духовенство. Марія Тереса заснувала в р. 1774. при рускій Церкві св. Варвари у Відни т. зв. Варвареум, заведене для кандидатів духовних з Угорщини, Семигороду, Хорвації і Галичини, бажаючих посвятити ся вишим богословским наукам. Наслідник монархії, цісар

Йосиф II., оснував генеральну семінарію у Львові (1783.), на місце знесеного інститута при Церкві св. Варвари.

„Без духовенства нічо тут не можна зробити для просвіти народа“ писав він, яко цісаревич, до своєї матери, коли підчас подорожи по Галичині задержав ся у Львові.

Цісар Франц I. оснував у Відні т. зв. цісарський конвікт, в котрім були умішені також кандидати обох католицьких обрядів зі всіх австрійських епархій; для Русинів було там 15 місць.

Так з „конвікту“ як з інституту при Церкві св. Варвари вийшли для Руси вельми учені і заслужені люди як пр. митрополити: Антелович, Левицький, Яхимович, Литвинович, Йосиф Сембратович, єпископ Снігурський і иньші.

При першій поділі Польщі зложились обставини для гр. кат. киево-галицької провінції так некористно, що розділено єї на три а опісля на чотири часті. Одні єпископства були під власттю Австрії, другі під власттю Росії а всі стояли під духовною юрисдикцією киевского митрополита, що вважав ся за всігди головою руско-католицької Церкви. Така зависимість нашої Церкви в Галичині від митрополії киевської, зістаючої тогді під панованєм чужого монарха, була причиною ріжних недогод для обох правителств і для поодиноких єпископств, а ще більше для розвитку нашої Церкви. Франц I. (1806.) відновив давну галицьку митрополію з місцем пробуваня у Львові, а папа Пій VII. потвердив се розпоряджене (1808.), признаючи львівському гр. кат. єпископови митрополиче достоїнство по всі часи і підчиняючи єму єпископів в Перемишли і Холмі яко суфраганів. Першим митрополитом Галицьким був Антоній Антелович, по нїм слїдував Михаїл Левицький. Сей був вельми ревним і печаливим о розвиток гр. кат. Церкви, тож коли в р. 1839. упала унія на Литві, Білій Русі і Волині (§. 71.) видав (1841.) пастирське посланіє, де доказав з церковних книг, уживаних також схизматиками, науку віри о приматї папи. За се удостоїв єго Папа Григорій XVI. похвальним бреве. Многосторонну діяльність Левицького признав і цісар і підніс єго до достоїнства примаса королівства Галичини і Володимирії, а папа Пій IX. іменував єго (1856.) кардиналом св. Римської Церкви. По нїм слїдував на престолі митрополичім (1860.) Григорій Яхимович,

учений і загально почитаний, а опісля (1863.) Спірідіон Литвинович, що відзначався великими способностями і образованем. На візване папи Пія IX. вислали 1863. греко-і римо-католицька Церква своїх представителів до Риму, і з ними упорядкував римський престол відносини обрядові в Галичині. Представителі її підписали в Римі „Конкордію“, котру папа потвердив. По смерті Литвиновича управляв митрополитим престолом через 12. літ Йосиф Сембратович, що завів братства тверезости і виведнав для них відпусти. На канонічнім огляді Василянських монастирів пересвідчився, що чин сей хилить ся до упадку, і за єго згодою рішив папа Лев XIII. зреформувати чин св. Василя В. в Галичині. По уступленю митрополита Йосифа зістав митрополитом Є. Ем. Сильвестер Сембратович (1885.) (§. 76.).

§. 73. Григорій XVI.

Поміж папами новітших часів займає Григорій XVI. вельми визначне місце (1831 — 1846.) а то за для своєї великої сили волі і діяльности, яку розвинув підчас свого діяльного і повного подій панованя.

Коли Григорій вступив на Апостольський престол, встрясла цілою Европою так звана Липнева Француска революція; в Франції скинено з престола законного короля Кароля X. а окликано королем Людвика Филипа князя Орлеанського (1830.). Також в самій церковній державі завязало ся тайне революційне товариство, що стреміло до знищення сьвітської держави пап а заснованя республіки.

Григорій уповав на поміч божу кріпко і непоколебимо. „Мене кріпить лише та гадка, що Отець Небесний не дозволить, щоби нещастя, які нас навіщують, перевишили наші сили“ казав Григорій, вступаючи на престол.

Та не завела єго надія. Австрія і Франція жертвували свою поміч і так удало ся придушити розрухи.

Коли в р. 1834. лютила ся холера в Іспанії, а люд шукав причини хвороби „в затроєню керниць“. Скористало з того неприязне Церкві стороництво і звернуло підозріне на католицькі монастирі. Наслідком того бурено монастирі а монахів убивано. Королева Христина була приневолена

знести всі монастирі (1835.) а опісля забрано і всю церковну посілість на річ держави.

Папа запротестував против тих заряджень і ему удало ся привернути утрачений супокій в Церкві Іспанській.

В Прусах прийшло також до спорів між Церквою а державою а коли архієпископ Кольонський Климент Август став відважно боронити церковних прав, увязнено его і вивезено до кріпости Мінден (1837.); одначе і тут удало ся довести до супокою завдяки мудрій прозорливости папи.

В деяких кантонах Швайцарських угнетано також католицьку Церкву; єпископів і сьвящеників усувано з посад і видалювано, а монастирі зношено. Дарма, що наповідав папа в своїй енцикліці до справедливости зглядом Церкви, бо остаточно прийшло до явної війни між католицькими а не католицькими кантонами (1847.), і не католики побідили.

А вже найбільше невідрадними були відносини Церкви католицької в Росії. І тут старав ся папа о справедливість для терплячих переслідуваня католиків але безуспішно (гл. §. 71.).

§. 74. Пій IX.

Григорій XVI. закінчив своє вельми діяльне жите дня 1. червня 1846. р. Дня 16. червня т. р. вибрано наслідником его, кардинала Йоана Маріяна графа Мастай Ферретті, котрий прийняв імя Пія IX. В день свого коронованя (21. червня) висказав Пій сї памятні слова: „сегодня розпочинає ся моє переслідуванє“; історія сьвідком, як они сповнились.

Найперше впровадив папа важні поправи в управі держави церковної, о яких вже задумував і его попередник; рівнож вернув свободу всім, що брали участь в революції. Через се став папа найбільше славленим князем Європи.

Але его доброту відплачено невдячністю. Коли в Франції в р. 1848. вибухла на ново революція, повстали тоді несупокої також в державі церковній, а в них брали уділ саме мужі, випущені папою на свободу. Дійшло до того, що і жите Пія IX. було zagrożене, бо мусів потайно утікати до Гаєти (24. падолиста 1848.). Доперва, коли австрійські війська

війшли до провінцій церковних, а французські жовніри здобули Рим, міг папа до Риму повернути (1850.). І знов тепер простив папа всім учасникам ворохобні.

Небавом був супокій знов нарушений, позаяк одно могуче стороництво задумало знищити зовсім сьвітську власть папи і сполучити всі краї Італії під один скиптр. Правительство Піємонту взяло в свої руки переведене сего наміру. Наполеон Ш., цїсар Французский, номіг Піємонтови в війні против Австрії (1859.), а по єї укінченю вступили війська піємонтській до провінцій церковних. Під Кастель Фідаро побито нечисленне військо папске і більшу часть держави церковної заняв король Піємонтский, Виктор Емануель (1860.). Папі остав тільки Рим і найблизша єго околиця (до 700.000 мешканців).

В десять лїт опісля віднято і се. В р. 1870. вибухла війна між Францією а Німечиною і закінчилась нещасливо для Фуанцузів. Наполеон мусїв піти в неволю. Коли наслідком того французска залога опустила Рим, виступили війська короля італійского Віктора Емануїла перед Рим. Щоби оминутти безпотрібний пролив крови, велїв папа вилати Рим облягаючим. (20. вересня 1870.). Лише Ватикан з церквою св. Петра полишено папі. Італійске правительство жертвувало папі щорічну суму грошей (3,225.000 франків) яко відшкодованє, але папа не приняв єї, щоби не здавало ся, що годить ся на безправну грабіж посїлости св. Петра. Він не опустив Ватикану до своєї смерти.

§. 75. Продовженє.

Мимо того, що за панованя папи Пія ІХ. нагромадились трудні політичні події, то діяльність папи в управі Церкви не спинила ся.

Він оснував велике число нових архиепископств і епископств, особливо в Англії і Америці, де католиків числить ся вже на мільйони та де зрієт католицизму дає надїю на найкрасшу будучність.

З многими державами заключав договори (конкордати), що управиляли відносини духовної і сьвітської власти.

Дня 8. грудня 1854. оголосив Пія ІХ. торжественно, в присутности більше як 200 епископів, науку о непо-

рочнім зачатю Пр. Діви Марії а 29. червня 1867. зібрав коло свого престола майже 500 єпископів, щоби празнувати 1800-літню помять мученичої смерти верховних Апостолів св. Петра і св. Павла. При тім висказав своє желанє, що хотїв би ще раз побачити всіх пастирів християньских на вселеньскім Соборі Церковнім.

Се желанє єго здійснено ся і дня 8. грудня 1869. отворив Пій IX. двацятий вселеньський Собор в Ватикані. В нїм брало удїл звиш 700 єпископів.

Тут осуджено цілий ряд заблуджень сегочасних, признано ще раз конечність віри в боже обявленє і оголошено торжественно догматом учительську непогрішимість гловы Церкви.

Наука о непогрішимости папи не є в сущности нічо нового. Церковна істория перших віків вичисляє численні случаи, з котрих показує ся пересьвідченє Церкви, що папа має в річах віри і обичаїв не лише найважнійше але і рішаюче слово. Нерозуміне річи та й злий намір викликали в деяких краях (в Німечині, в Австрії, в Швайцарії) сильний опір против сєго рішеня Ватиканьского Собору.

Дня 7. лютого 1878. умер Пій IX. люблений і подивлюваний вірними католиками а поважаний навіть противниками, котрі не могли заперечити єго умствених даровань, єго непорочности житя і єго великої доброти серця.

Він кермував Церквою так довго, як ні один з єго попередників.

§. 76. Папа Лев XIII.

Дня 20. лютого 1878. р. вибрано наслідником Пія IX. кардинала Йоахима Печчі, єпископа з Перуджії, котрий приняв імя Льва XIII. Він є 256. римским папою.

Тяжкі обовязки обняв Лев в 68. році свого житя, але з правдиво апостольскою ревностю, через 20, літ свого понтіфікату, зробив більше, чим найсьмілійші надії позваляли ожидать. Розсудностю своєю полагоджує спори між правительством а власттю духовною і сам складає численні енциклїки, щоби відвернути небезпеченьства, які грозять суспільности зі стороны тих, що утратили віру. Великі суть єго заслуги коло піднесеня наук, він бо отворив архів Ватиканьській для тих, що студіюють історію

Церкви, та з'єднав собі славу великого правника, філософа і теолога.

Ревно займає ся Лев XIII. ділом розширення Церкви по цілїм сьвітї. Епископам пересилає свої поученя, а до народів східних нез'єдинених з Римом звертає ся з покликом до повороту, і се не остає безуспішно, бо численні народи вертають до кат. Церкви.

Лев XIII. являєсь в кождім своїм ділі правдивим добродїєм держав і приятелем народів. Тому всі народи зложили докази своєї синівської любови підчас ювілеїв папських іменно 50 літнього сьвященства в р. 1888. і епископства в 1893.

В р. 1893, коли Лев XIII. празнував ювілей свого 50-літнього епископства, зібрала ся і руска депутація (29. мая), около 100 осіб числяча, в Ватиканї, і тут прийняв єї св. Отець на осібнім послуханю. Русини зложили у стїп Єго Сьвятости поклін і желаня по поводу єго ювілея. При тій нагодї подякувала руско-католицка Церква Льву XIII., що зволив заснувати в Галичинї третій престол владичий в Станиславові (1885.), де першим владикою став Юліян Пелеш, і що скликанем „руско-провінцияльного собора у Львові“ (1891.) по майже двовіковій перерві від послїдного т. зв. Замостьского, дав Єго Сьвятість нашій Церкві змогу, повзяти рішеня, потрібні для оживленя духа релїійного між руским народом в Галичинї і для забезпеченя єго против погубним змаганям нинїшнього часу.

Дня 29. падолиста 1895. р. іменував папа Лев XIII. на тайній консисторїї, митрополита руского, Сильвестра Сембратовича, кардиналом св. римської Церкви. Іменоване се наступило як раз в пору 300 літнього ювілею Унії Берестейської (§. 66.), котрий руска Церква почтила торжественними обходами і висланем депутації до Єго Сьвятости. Цїсар Франц Йосиф I. наложив митрополитови бирет кардинальський в двірській парохіяльній церкві у Відни в присутности папських відпоручників (7. грудня 1895. р.). Вїзджаючого до Львова кардинала руского витав цілий край вельми торжественно. Се відзначене митрополита Галицкої Руси мусить додати очевидно блеску і Церкві католицко-руській. Папа і цїсар завіряють нас при тій нагодї,

що добро і процвіт руско-католицької Церкви і народности горячо лежить їм на серці.

Велике і тяжке є завданє Папи Льва XIII., бо великі небезпеченства грозять ще завсїгди Церкві. Одначе, хоть-би незнати які злидні мали чекати нашу Церкву, та незнати як довго мали они тревати, то Церква не упаде, бо она має за поруку божої помочи і божого проводу. Сю божу поміч можна бачити у всїх столїтях єї істнованя та в цілій єї історії, бо Божественний Оснуватель Церкви приобіцяв їй се словами: „і ворота адскі не переможуть єї“ (Мат. 16, 18.), та знов: „Се я з вами єсьм по всі дні до кінця віка“ (Мат. 28. 20.).

И 48.610

22641

ИЗДАНИЕ
ОРИГИНАЛ

ГОРЬКА

ЦУР ВУЛ